

МІЖРЕГІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

СТІЛЛ АРТЕМ ВАСИЛЬОВИЧ

УДК 351.82.332.12

ДИСЕРТАЦІЯ

**ПУБЛІЧНЕ УПРАВЛІННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЮ
БЕЗПЕКОЮ РЕГІОНІВ**

281 «Публічне управління та адміністрування»

Подається на здобуття ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ А. В. Стілл

Науковий керівник:
Родченко Ігор Юрійович,
кандидат наук з державного управління, доцент

Київ – 2022

АНОТАЦІЯ

Стілл А.В. Публічне управління соціально-економічною безпекою регіонів. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 281 «Публічне управління та адміністрування». – Міжрегіональна академія управління персоналом, Київ, 2022.

В дисертаційній роботі обґрунтовано теоретико-методичні засади та розроблено практичні пропозиції з удосконалення механізму публічного управління соціально-економічною безпекою регіонів.

Узагальнено теоретичні основи забезпечення соціально-економічної безпеки на державному та регіональному рівні. Доповнено понятійно-категоріальний апарат теорії публічне управління та адміністрування шляхом уточнення змісту понять: понятійно-категоріальний апарат теорії публічне управління та адміністрування шляхом уточнення змісту понять: «соціально-економічна безпека» стосовно до сучасних умов глобалізації та інформатизації економіки й критеріїв її визначення, які пов'язані із забезпеченням сталого соціально-економічного розвитку, основою якого стає нова якість соціально-економічного зростання, при якому дефіцитні та невідтворювані природні ресурси заміщуються економікою знань, активами інтелектуальної власності й менеджментом їх ефективного використання; «механізм публічного управління соціально-економічною безпекою регіону» як системи організаційно-економічних і правових заходів щодо запобігання економічним загрозам для регіональної соціально-економічної системи та забезпечення стабільно функціонуючої та стійкої економіки регіону.

Визначено особливості та підходи до формування політики соціально-економічної безпеки в публічному управлінні. Зроблено висновок, що формування інституційних передумов позиціонування управління соціально-економічною безпекою регіонів необхідно здійснювати з позиції

стратегічних пріоритетів їхнього соціально-економічного розвитку, відмінна особливість яких полягає в тому, що якщо регіональна соціально-економічна політика орієнтується на досягнення якісних змін в соціально-економічній системі регіону, то процес забезпечення соціально-економічної безпеки виконує захисну функцію, орієнтовану на максимальне безпечне здійснення зазначених змін в соціально-економічній системі, при цьому процеси забезпечення соціально-економічної безпеки регіону є більш гнучкими і здатними адаптуватися до змін, що відбуваються на території регіону. Сформовано методичні положення щодо формування політики соціально-економічної безпеки в публічному управлінні, шляхом розробки алгоритму, а також матричної моделі розвитку соціально-економічної безпеки регіону, що передбачає побудову індивідуальних траєкторій та стратегій розвитку соціально-економічної сфери та соціально-економічної безпеки регіону.

Здійснено оцінку та встановити місце соціально-економічної безпеки в системі управлінських і соціально-економічних відносин регіонів. Зазначено, що стан розвитку економіки України за останні 10 років не дозволяв забезпечити національні економічні інтереси, тому протягом 2010-2019 років стан економічної безпеки оцінювався як незадовільний із погіршенням показників майже всіх складових до небезпечних рівнів у 2012 та 2014 роках, 2015 рік - середній рівень економічної безпеки за цей період становив 40 відсотків - зона незадовільного стану (згідно з розрахунком рівня економічної безпеки України за основними складовими економічного характеру), у 2019 році рівень економічної безпеки України становив 43 відсотки, а в першому півріччі 2020 року - 41 відсоток. Щодо рівня економічної безпеки за регіонами країни, то критичний стан рівня економічної безпеки прослідковується у Чернігівській, Хмельницькій, Закарпатській та Волинській областях.

Сформовано методичний підхід щодо моніторингу соціально-економічної безпеки регіону в системі публічного управління. Удосконалено методичні підходи щодо моніторингу соціально-економічної безпеки регіону

на основі алгоритму, що включає: етапи постановки задачі; пошук та первинну обробку даних; перетворення вихідних даних на індикатори соціально-економічної безпеки; функціональне перетворення та візуалізація інформації; синтез агрегованих індексів; аналіз та прогнозування; дослідження тонкої структури системи соціально-економічної безпеки.

Обґрунтовано концептуальні положення публічного управління соціально-економічної безпекою регіону. Удосконалено концептуальну модель публічного управління соціально-економічної безпекою регіону, що відрізняється від наявних тим, що вона сформована з урахуванням виявлених факторів соціально-економічної безпеки та специфіки інституційних умов регіону, а також встановлених механізмів публічного управління соціально-економічною безпекою регіону, а саме нормативно-правові, організаційно-адміністративні, фінансово-економічні, інформаційні, механізм соціального партнерства, механізми самоорганізації та конвергенції.

Визначено підхід щодо розробки концепції забезпечення соціально-економічної безпеки в умовах цифровізації публічного управління. Обґрунтовано застосування підходу щодо розробки концепції забезпечення соціально-економічної безпеки в умовах цифровізації публічного управління, яка заснована на виявленні та ранжуванні загроз, оцінки ступеню їх впливу на індикатори соціально-економічного розвитку та побудові логіко-структурної залежності найбільш значущих загроз та електронних способів організації взаємодії органів публічного управління.

Запропоновано підхід щодо вдосконалення механізмів публічного управління підвищення рівня соціально-економічної безпеки регіону. Визначено методичні підходи щодо вдосконалення механізмів публічного управління підвищення рівня соціально-економічної безпеки регіону, які полягають в тому, що традиційні механізми (нормативно-правові, організаційно-адміністративні, фінансово-економічні, інформаційні, механізм соціального партнерства) запропоновано доповнити механізмами самоорганізації та конвергенції, які в умовах посилення просторової

неоднорідності та поляризації регіонів за рівнем розвитку сприятимуть зниженню ризиків дезінтеграції та асиметрії у регіональному соціально-економічному розвитку.

Ключові слова: концепція, території, механізм державного управління, публічне управління, регіон, соціально-економічна безпека, цифровізація, територіальна громада, публічне адміністрування, безпека, економічна ефективність, економічні процеси, зайнятість у регіоні.

ABSTRACT

Still A.V. Public management of socio-economic security of regions. - Qualifying scientific work on the rights of the manuscript.

The dissertation for a PhD degree in Public Administration, specialty 281 "Public administration". – Interregional Academy of Personnel Management, 2022.

In the dissertation work the theoretical and methodical bases are substantiated and practical offers on improvement of the mechanism of public management of social and economic safety of regions are developed.

Theoretical bases of ensuring social and economic security at the state and regional level are generalized. The conceptual and categorical apparatus of the theory of public administration has been supplemented by clarifying the content of concepts: the conceptual and categorical apparatus of the theory of public administration and administration by clarifying the content of concepts: "socio-economic security" in relation to modern conditions of globalization and informatization ensuring sustainable socio-economic development, which is based on a new quality of socio-economic growth, in which scarce and non-renewable natural resources are replaced by the knowledge economy, intellectual property assets and management of their effective use; "Mechanism of public management of socio-economic security of the region" as a system of organizational, economic and legal measures to prevent economic threats to the regional socio-economic system and ensure a stable and stable economy of the region.

Peculiarities and approaches to the formation of socio-economic security policy in public administration are identified. It is concluded that the formation of institutional prerequisites for positioning the management of socio-economic security of regions should be carried out from the standpoint of strategic priorities of their socio-economic development, a distinctive feature of which is that if regional socio-economic policy focuses on achieving qualitative changes in socio-economic system region, the process of socio-economic security performs a protective function aimed at the maximum safe implementation of these changes in the socio-economic system, while the processes of socio-economic security of the region are more flexible and able to adapt to changes in the region. Methodical provisions for the formation of socio-economic security policy in public administration, by developing an algorithm and matrix model of socio-economic security of the region, which provides for the construction of individual trajectories and strategies for socio-economic and socio-economic security of the region.

Assess and establish the place of socio-economic security in the system of administrative and socio-economic relations of the regions. It is noted that the state of development of Ukraine's economy over the past 10 years did not allow to ensure national economic interests, so during 2010-2019 the state of economic security was assessed as unsatisfactory with deteriorating indicators of almost all components to dangerous levels in 2012 and 2014, 2015 - average economic security for this period was 40 percent - a zone of unsatisfactory condition (according to the calculation of the level of economic security of Ukraine on the main components of economic nature), in 2019 the level of economic security in Ukraine was 43 percent, and in the first half of 2020 - 41 percent. Regarding the level of economic security by regions of the country, the critical state of the level of economic security can be traced in Chernihiv, Khmelnytsky, Zakarpattia and Volyn regions.

A methodological approach to monitoring the socio-economic security of the region in the system of public administration has been formed. Methodological approaches to monitoring the socio-economic security of the region based on the

algorithm have been improved, which includes: stages of problem setting; search and primary data processing; transformation of initial data into indicators of social and economic security; functional transformation and visualization of information; synthesis of aggregate indices; analysis and forecasting; study of the fine structure of the socio-economic security system.

Conceptual provisions of public management of social and economic security of the region are substantiated. The conceptual model of public management of socio-economic security of the region has been improved, which differs from the existing ones in that it is formed taking into account the identified factors of socio-economic security and specific institutional conditions of the region: legal, organizational-administrative, financial-economic, informational, social partnership mechanism, self-organization and convergence mechanisms.

The approach to the development of the concept of socio-economic security in the context of digitalization of public administration is defined. The application of the approach to the development of the concept of socio-economic security in the digitalization of public administration, which is based on identifying and ranking threats, assessing the extent of their impact on indicators of socio-economic development and building logical and structural dependence of the most significant threats and electronic ways of organizing interaction public administration.

An approach to improving the mechanisms of public administration to increase the level of socio-economic security of the region is proposed. Methodological approaches to improving public administration mechanisms to increase the level of socio-economic security of the region are identified, which are that the traditional mechanisms (regulatory, organizational, administrative, financial and economic, information, social partnership mechanism) are proposed to supplement the mechanisms of self-organization and convergence. which, in the context of increasing spatial heterogeneity and polarization of regions in terms of development, will help reduce the risks of disintegration and asymmetry in regional socio-economic development.

Key words: concept, territories, mechanism of state administration, public administration, region, socio-economic security, digitalization, territorial community, public administration, security, economic efficiency, economic processes, employment in the region

Список публікацій здобувача

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

Статті у наукових фахових виданнях

1. Стілл А.В. Теоретичні основи забезпечення соціально-економічної безпеки на регіональному рівні. *Інвестиції: практика та досвід*. 2021. № 18. С. 120–124.

2. Стілл А.В. Особливості соціально-економічної безпеки як об'єкта управління на рівні регіону. *Вісник національного університету цивільного захисту України*. Серія "Державне управління". Збірник наукових праць. 2021. Вип. 2 (15). С. 335-341.

3. Стілл А.В. Концептуальні аспекти публічного управління соціально-економічної безпекою регіону. *Публічне урядування*. 2022. № 1 (29). С. 134-140.

Статті у базі даних WoS

4. Стілл, А., Карташов Е., Залізнюк V., Вилгін Е., & Туболец І. (2022). Роль публічного управління рівнем безпеки соціально-економічного розвитку регіонів. *Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики*, 6(41), 448–457. <https://doi.org/10.18371/fcaptop.v6i41.251473>. *Особистий внесок: встановлено передумови формування соціально-економічної безпеки регіонів і розроблено структурну схему застосування регуляторних інструментів розвитку регіону для формування належного рівня безпеки.*

Тези

5. Стілл А.В. Систематизація елементів за видами загроз в контексті соціально-економічної безпеки регіонів. *Матеріали за XVII міжнародна научна практична конференція, Образованието и науката на XXI век - 2021 , 17 - 25 октомври , 2021: Софія.« Бял ГРАД-БГ » - С. 15-18.*

6. Стілл А.В. Алгоритм формування політики соціально-економічної безпеки в публічному управлінні. *Реформування процесів публічного управління в сфері освіти та науки України у глобалізаційному та інформаційному суспільстві: матеріали III міжнародної науково-практичної конференції (29 жовтня 2021 року) / за заг. ред. О.І. Пархоменко- Куцевіл. Переяслав, 2021. С. 278-280.*

7. Стілл А.В. Соціально-економічна безпека регіону в умовах розвитку цифрової економіки. *Соціально-відповідальне суспільство: український та європейський контекст розвитку: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (10 грудня 2021р.) Таврійський державний агротехнологічний університет імені Дмитра Моторного. – Мелітополь: ФОП Однорог Т.В. 2021. – С. 173-176.*

ЗМІСТ

ВСТУП	11
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ МЕХАНІЗМУ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЮ БЕЗПЕКОЮ РЕГІОНУ	19
1.1. Теоретичні основи забезпечення соціально-економічної безпеки на державному та регіональному рівнях	19
1.2. Особливості соціально-економічної безпеки як об'єкта управління на рівні регіону	36
1.3. Підходи до формування політики соціально-економічної безпеки в публічному управлінні	50
Висновки до розділу 1	63
РОЗДІЛ 2. ОЦІНКА РОЗВИТКУ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЮ БЕЗПЕКОЮ РЕГІОНУ	67
2.1. Оцінка рівня соціально-економічної безпеки регіонів	67
2.2. Місце соціально-економічної безпеки в системі управлінських і соціально-економічних відносин регіонів	80
2.3. Формування моніторингу соціально-економічної безпеки регіону в системі публічного управління	99
Висновки до розділу 2	113
РОЗДІЛ 3. НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМУ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЮ БЕЗПЕКОЮ РЕГІОНУ	116
3.1. Концептуальні аспекти публічного управління соціально- економічної безпекою регіонів	116
3.2. Механізм забезпечення соціально-економічної безпеки в умовах цифровізації публічного управління	132
3.3. Механізми публічного управління підвищення рівня соціально- економічної безпеки регіонів	148

	11
Висновки до розділу 3	162
ВИСНОВКИ	165
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	169
ДОДАТКИ	189

ВСТУП

Актуальність теми. У сучасній політиці України все більш актуальними стають проблеми, пов'язані із соціально-економічною безпекою, вирішення яких спрямоване на створення умов розвитку соціально-економічних відносин, забезпечення стабільного розвитку всіх регіонів. Від того, наскільки результативно буде використано специфічні важелі економічної політики, залежать інвестиційна привабливість регіонів, якість життя населення та загалом соціально-економічна безпека держави.

В умовах удосконалення механізмів публічного управління економічними відносинами в регіонах насамперед необхідно детально проаналізувати особливості та проблеми соціального та економічного розвитку на рівні кожного конкретного регіону. Таке вдосконалення може ґрунтуватися на побудові нової або вдосконаленої моделі розвитку соціально-економічних систем регіонів, яка базується на забезпеченні соціально-економічної безпеки з позиції публічного управління.

Таким чином, актуальність дослідження зумовлена сучасними тенденціями розвитку економіки, внутрішніми і зовнішніми економічними викликами, з якими зіткнулася Україна, що визначають необхідність трансформації існуючої в країні системи соціально-економічної безпеки з метою забезпечення зростання економіки, підвищення її конкурентоспроможності, подолання технологічного відставання від провідних світових держав, збереження економічного суверенітету та формування умов для захисту національних економічних інтересів. З урахуванням зростаючої ролі та відповідальності регіонів за забезпечення власної соціально-економічної безпеки актуальним є формування регіональної системи публічного управління соціально-економічною безпекою, що володіє високою адаптаційною мобільністю та ефективними механізмами захисту інтересів в соціально-економічній сфері.

Проблемне поле дисертаційної роботи торкається кількох наукових напрямів: соціально-економічна безпека, регіональний соціально-економічний розвиток, публічне управління, оцінка ефективності функціонування публічного управління соціально-економічною безпекою. В першу чергу, це стосується сфери теорії та методики механізму державного та публічного управління, які досліджували вітчизняні вчені: Авер'янов В.Б. [44, 45, 47, 48], Акімова Л.М. [1, 2, 203], Бакуменко В.Д. [8-10, 43, 116], Бондар І. С. [116], Горник В. Г. [32, 116], Дегтярьова І.О. [39], Князєв В.М. [43, 57], Ковбасюк Ю.В. [56], Нижник Н. Р. [46, 104, 105], Оболенський О. Ю. [108, 109], Розпутенко І.В. [56], Сороко В. М. [164], Цвєтков В.В. [188], Шпачук В.В. [116] та інші.

Другий напрямок пов'язаний з дослідженнями проблем в сфері механізму забезпечення соціально-економічної безпеки регіонів та різних аспектів регіонального соціально-економічного розвитку, вивченням яких займалися: Білик Р.Р. [13], Вавдіюк Н.С. [28], Варналій З.С. [19], Васильців Т.Г. [21], Вівчар О.І. [55], Гбур З.В. [26, 27], Герасимчук З.В. [28], Губарева І. О. [36], Драган О.І. [51], Жовнірчик Я.Ф. [59-60], Кальницька М.А. [70], Кириленко В.І. [72], Колеснікова К.С. [76, 77], Ревенко Д.С. [152, 153], Саєнко О. С. [159], Сидорчук О.Г. [161, 162], Філіппова С.В. [54] та інші.

Окремої уваги потребують роботи вітчизняних вчених, які розвивають питання щодо оцінка ефективності функціонування публічного управління соціально-економічною безпекою, а саме: Вольська О. М. [25], Розпутенко І.В. [5], Князєв В.М. [98], Нижник Н.Р.[103], Рудніцька Р.М. [157], Сороко В. М. [165], Таньчук О.А. [178], Цвєтков В.В. [189], Чемерис [3] А.О. та інші.

Однак в даний час недостатньо вивченими залишаються питання оцінки впливу різних чинників на соціально-економічну безпеку регіонів, механізмів та інструментів забезпечення безпеки. До сих пір не вироблений єдиний підхід щодо моніторингу соціально-економічної безпеки регіону в системі публічного управління. Існуючі стратегії та програми забезпечення

соціально-економічної безпеки регіонів не містять сучасні механізми, інструменти і методи захисту регіональних соціально-економічних систем в умовах нових глобальних викликів і загроз.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дослідження виконане відповідно до наукової теми Міжрегіональної Академії управління персоналом «Теоретико-методологічні основи становлення української державності і соціальна практика: політичні, юридичні, економічні й психологічні проблеми» (номер державної реєстрації 0113U007698). Внесок автора полягає у формуванні методичних положення щодо формування політики соціально-економічної безпеки в публічному управлінні.

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційної роботи є обґрунтування теоретико-методичних засад та розроблення практичних пропозицій з удосконалення механізму публічного управління соціально-економічною безпекою регіонів.

Мета дослідження зумовила постановку і розв'язання таких *завдань*:

- узагальнити теоретичні основи забезпечення соціально-економічної безпеки на державному та регіональному рівні;
- визначити особливості та підходи до формування політики соціально-економічної безпеки в публічному управлінні;
- здійснити оцінку та встановити місце соціально-економічної безпеки в системі управлінських і соціально-економічних відносин регіонів;
- сформулювати методичний підхід щодо моніторингу соціально-економічної безпеки регіону в системі публічного управління;
- обґрунтувати концептуальні положення публічного управління соціально-економічної безпекою регіону;
- визначити підхід щодо розробки концепції забезпечення соціально-економічної безпеки в умовах цифровізації публічного управління;
- запропонувати підхід щодо вдосконалення механізмів публічного управління підвищення рівня соціально-економічної безпеки регіону.

Об'єкт дослідження – процес публічного управління соціально-економічною безпекою регіонів.

Предмет дослідження – теоретичні положення та практичні рекомендації з удосконалення механізму публічного управління соціально-економічною безпекою регіонів.

Методи дослідження. Базовим методологічним принципом дослідження є міждисциплінарний підхід, що відображає багатоаспектну сутність проблем публічного управління соціально-економічною безпекою регіонів та інтегрує економічний, соціологічний, політико-правовий та екологічний підходи. Дослідження також спирається на системний, суб'єктно-об'єктний, інституційний, інтегральний, просторовий, еволюційний та інші методологічні підходи, що обумовлено необхідністю розгляду публічного управління соціально-економічною безпекою регіонів як складного феномена так і єдиного цілого.

Дисертаційне дослідження базувалося на загальнометодологічних засадах пізнання, таких як діалектичний матеріалізм, системність, функціоналізм, історизм, логічність. Теоретичну основу дослідження становлять наукові положення, відображені у фундаментальних працях провідних зарубіжних та вітчизняних учених у галузі дослідження публічного управління соціально-економічною безпекою регіонів. Для досягнення визначеної мети в роботі використано методи: абстрактно-логічний – при визначенні мети та завдань дослідження; аналітико-монографічний – при опрацюванні літературних джерел, нормативно-правових актів та практики публічного управління соціально-економічною безпекою регіонів; логіко-історичний – для вивчення теоретичних основ публічного управління соціально-економічною безпекою регіонів; методи аналізу і синтезу – для розробки напрямів вдосконалення механізмів публічного управління підвищення рівня соціально-економічної безпеки регіону.

У дисертаційному дослідженні використані дані Державної служби

статистики України, рейтинги електронного уряду ООН, рейтинги країн з якості публічного управління, а також законодавчі та нормативно-правові акти у сфері забезпечення соціально-економічної безпеки, інформатизації, надання державних та муніципальних послуг. У дослідженні використовувалися наукові праці вітчизняних та зарубіжних вчених, монографії, матеріали наукових конференцій тощо.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в теоретичному узагальненні, визначенні особливостей та нових підходів в удосконаленні механізму публічного управління соціально-економічною безпекою регіонів. Найбільш суттєві результати дослідження, що містять наукову новизну полягають в наступному:

удосконалено:

- методичні підходи щодо моніторингу соціально-економічної безпеки регіону на основі алгоритму, що включає: етапи постановки задачі; пошук та первинну обробку даних; перетворення вихідних даних на індикатори соціально-економічної безпеки; функціональне перетворення та візуалізація інформації; синтез агрегованих індексів; аналіз та прогнозування; дослідження тонкої структури системи соціально-економічної безпеки;

- концептуальну модель публічного управління соціально-економічної безпекою регіону, що відрізняється від наявних тим, що вона сформована з урахуванням виявлених факторів соціально-економічної безпеки та специфіки інституційних умов регіону, а також встановлених механізмів публічного управління соціально-економічною безпекою регіону, а саме нормативно-правові, організаційно-адміністративні, фінансово-економічні, інформаційні, механізм соціального партнерства, механізми самоорганізації та конвергенції;

- підхід щодо розробки концепції забезпечення соціально-економічної безпеки в умовах цифровізації публічного управління, яка заснована на виявленні та ранжуванні загроз, оцінці ступеню їх впливу на індикатори соціально-економічного розвитку та побудові логіко-структурної залежності

найбільш значущих загроз та електронних способів організації взаємодії органів публічного управління;

- методичні підходи щодо вдосконалення механізмів публічного управління підвищення рівня соціально-економічної безпеки регіону, які полягають в тому, що традиційні механізми (нормативно-правові, організаційно-адміністративні, фінансово-економічні, інформаційні, механізм соціального партнерства) запропоновано доповнити механізмами самоорганізації та конвергенції, які в умовах посилення просторової неоднорідності та поляризації регіонів за рівнем розвитку сприятимуть зниженню ризиків дезінтеграції та асиметрії у регіональному соціально-економічному розвитку;

дістали подальшого розвитку:

- понятійно-категоріальний апарат теорії публічне управління та адміністрування шляхом уточнення змісту понять: «соціально-економічна безпека» стосовно до сучасних умов глобалізації та інформатизації економіки й критеріїв її визначення, які пов'язані із забезпеченням сталого соціально-економічного розвитку, основою якого стає нова якість соціально-економічного зростання, при якому дефіцитні та невідтворювані природні ресурси заміщуються економікою знань, активами інтелектуальної власності й менеджментом їх ефективного використання; «механізм публічного управління соціально-економічною безпекою регіону» як системи організаційно-економічних і правових заходів щодо запобігання економічним загрозам для регіональної соціально-економічної системи та забезпечення стабільно функціонуючої та стійкої економіки регіону;

- сформульовані інституційні передумови позиціонування управління соціально-економічною безпекою регіонів з позиції стратегічних пріоритетів їхнього соціально-економічного розвитку, відмінна особливість яких полягає в тому, що якщо регіональна соціально-економічна політика орієнтується на досягнення якісних змін в соціально-економічній системі регіону, то процес забезпечення соціально-економічної безпеки виконує захисну функцію,

орієнтовану на максимальне безпечне здійснення зазначених змін в соціально-економічній системі, при цьому процеси забезпечення соціально-економічної безпеки регіону є більш гнучкими і здатними адаптуватися до змін, що відбуваються на території регіону;

- сформовано методичні положення щодо формування політики соціально-економічної безпеки в публічному управлінні, шляхом розробки алгоритму, а також матричної моделі розвитку соціально-економічної безпеки регіону, що передбачає побудову індивідуальних траєкторій та стратегій розвитку соціально-економічної сфери та соціально-економічної безпеки регіону;

- розширення типології соціально-економічних систем, а саме: формалізована та неформалізована соціально-економічні системи, що дозволить їх досліджувати з точки зору узгодженості інтересів регіону та інших учасників єдиного економічного простору країни в частині формування ризиків й загроз соціально-економічній безпеці регіонів та передбачає дослідження взаємовпливу, взаємозв'язків, управління в межах регіону не однієї - формалізованої соціально-економічної системи, а всіх, включаючи невраховані, тобто нерегульованими нормами формальних інститутів та органами публічної влади.

Практичне значення одержаних результатів. Теоретико-методологічні положення дисертаційної роботи доведено до рівня конкретних розробок та практичних рекомендацій щодо формування механізму публічного управління соціально-економічною безпекою регіонів.

Практичні рекомендації автора використані Громадською організацією «Асоціація науковців України» під час удосконалення методичних положень щодо формування політики соціально-економічної безпеки в публічному управлінні (довідка від 28.04.2022 р. № 57/3-04).

Результати наукових досліджень були використані у роботі експертів ГО «ReSURS» та під час розробки сучасного нормативно-правового забезпечення механізмів реалізації публічного управління соціально-

економічною безпекою регіонів (довідка від 22.12.2021 р. № 01/28-21).

Теоретичні розробки дослідження використовуються у навчальному процесі Міжрегіональної академії управління персоналом в тій частині, що полягає у вирішенні наукового завдання щодо обґрунтування теоретичних засад та надання практичних пропозицій з удосконалення механізмів управління персоналом у системі публічної служби України (довідка від 29.12.2021 р. № 8445/1).

Особистий внесок здобувача. Теоретичні обґрунтування, практичні рекомендації, висновки та пропозиції, які отримані в ході проведення досліджень, розроблено здобувачем самостійно.

Апробація результатів дослідження. Основні положення дисертації пройшли апробацію на міжнародних наукових і науково-практичних конференціях, серед яких «Образованието и науката на XXI век» (София, 2021 р.), «Реформування процесів публічного управління в сфері освіти та науки України у глобалізаційному та інформаційному суспільстві», «Соціально-відповідальне суспільство: український та європейський контекст розвитку: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції» (Мелітополь, 2021 р.).

Публікації. Основні результати дисертаційної роботи викладено у 8 наукових працях, загальним обсягом 3,05 друк. арк., з них: 4 – статті у наукових фахових виданнях України; 1 – стаття в науковому періодичному виданні іншої держави; 3 тези доповідей на конференціях.

Структура дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. Загальний обсяг дисертації – 200 сторінок. Дисертація містить 4 таблиць, 10 рисунків, 9 додатків. Список використаних джерел містить 203 найменувань.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЮ БЕЗПЕКОЮ РЕГІОНІВ

1.1. Теоретичні основи забезпечення соціально-економічної безпеки на державному та регіональному рівнях

Спроба дати визначення поняттю «соціально-економічна безпека» неможлива у відриві від проблем національної безпеки. Національна безпека держави в умовах світової глобалізації є основою для забезпечення захисту національних інтересів й суверенітету держави. На думку багатьох вчених, національна економічна безпека полягає в захисті держави від впливу несприятливих зовнішніх і внутрішніх факторів, що негативно впливають на економіку та знижують рівень життя населення.

Система національної безпеки включає:

1) структурні елементи, що характеризують стан економічного середовища (в т.ч., що відображають фінансову, страхову, енергетичну, екологічну, продовольчу, освітню, професійну, військово-промислову, антикорупційну та ін. складові економічної безпеки), і елементи, що характеризують стан суспільства (в т.ч. матеріальне, медичне, державно-страхове забезпечення населення, демографічну ситуацію в суспільстві та ін. елементи, що відображають соціальні аспекти безпеки держави). Сфера взаємодії структурних елементів визначається умовами державного нормативно-правового регулювання та виконання гарантій, що забезпечують необхідний рівень соціально-економічної безпеки;

2) функціональні елементи системи національної безпеки, сприяють її стійкості (в т.ч. забезпечують протистояння внутрішнім і зовнішнім загрозам) та економічному розвитку (в т.ч. створення умов для економічного зростання і підвищення суспільного добробуту).

Система безпеки повинна вибудовуватися на кожному рівні держави з урахуванням особливості її державного устрою [36]. Функціонально всі владні структури і господарюючі елементи повинні бути включені в систему національної безпеки [54]. Елементи системи функціонально пов'язані між собою і включають законодавчі та виконавчі органи влади, кредитні й страхові організації, контролюючі органи і безліч економічних суб'єктів різних форм власності, які, взаємодіючи на основі законодавчо встановлених норм, сприяють створенню найкращих умов для життєдіяльності громадян, забезпечують безпеку держави і суспільства.

Внутрішні і зовнішні фактори, що впливають на забезпечення необхідного рівня безпеки держави, включають: економічні (в т.ч., розмір ВВП, конкурентоспроможність економіки, наявність високотехнологічної бази, зростання продуктивності праці та ефективності виробництва тощо); соціальні (рівень добробуту, стан здоров'я і тривалість життя громадян, якість життя населення тощо); організаційні (якість державного регулювання національної економіки, стан об'єктів інфраструктури, ефективність управління наявними ресурсами, усунення загроз і зниження ризиків, створення умов для розвитку людського потенціалу). Забезпечення економічної безпеки є основою для національної безпеки держави.

Одночасно слід наголосити, що економічна безпека та стійкий соціально-економічний розвиток регіонів є основою національної безпеки держави, саме особливості регіонального розвитку визначають загальний стан економічної безпеки країни [196]. Тому без досягнення необхідного рівня економічної безпеки регіону неможливий економічний розвиток як регіону, так і держави в цілому, а відповідно і економічне зростання, збільшення зайнятості населення, забезпечення стабільності грошової системи, підвищення рівня добробуту людей [133].

Перш ніж говорити про управління економічною безпекою регіону, необхідно дати змістовну характеристику поняття «економічна безпека», оскільки обов'язковим елементом теоретичних основ виступає чітко

розроблений термінологічний апарат.

У сучасних дослідженнях в галузі економічної безпеки термін «економічна безпека регіону» аналізувався неодноразово, але неоднозначність авторських підходів до поняття «економічна безпека» та «регіон» призвели до безлічі трактувань даного терміна. Декомпозиція поняття «економічна безпека регіону» дозволяє виділити такі позиції, що вимагають свого теоретичного уточнення:

- 1) що розуміється під визначенням «економічна безпека»;
- 2) що розуміють під поняттям «регіон» у контексті змістовної частини;
- 3) що разом розкриває визначення «економічна безпека регіону».

Під час аналізу терміна «економічна безпека» слід розглянути, як розуміється термін «безпека» у науці. Походження слова «безпека» означає насамперед відсутність небезпеки, тобто внутрішній чи зовнішній стан будь-якого елемента чи об'єкта, і полягає у неможливості заподіяння йому шкоди ззовні. У науковій літературі сформувалося безліч трактувань терміна «безпека», де безпека сприймається як процес, система, створені умови чи властивість соціального стану чи процесу. Поняття «безпека» носить універсальний характер і однаково може претендувати на правомірність осмислення в економічній, соціологічній, політичній та філософській наукових сферах [113].

Аналіз теоретичних підходів до трактування терміну «безпека» показує, що у широкому розумінні цей термін розглядається насамперед як результат і результат діяльності суспільства щодо забезпечення безпеки особистості та держави від зовнішніх загроз, а у вузькому розумінні – як стан захищеності життєво важливих об'єктів від внутрішніх загроз. Термін «економічна безпека» вперше з'явився у США, у роки Великої Депресії, коли головним сенсом усієї економічної політики держави був вихід із глибокого кризового стану.

В економічній літературі є безліч авторських трактувань терміну «економічна безпека», які розглядають різні аспекти цього поняття.

Найбільш поширеним визначенням економічної безпеки є такий стан економіки, яке забезпечує стійке економічне зростання, достатнє задоволення суспільних потреб, ефективне управління, захист економічних інтересів на національному та міжнародному рівнях [77]. Таке загальне розуміння даної проблеми складає її сутність.

Окремі дослідники розглядають економічну безпеку через перелік загроз або негативних тенденцій або через визначення економічного зростання і розвитку [79]. Обидва варіанти представляються не зовсім коректними при розгляді досліджуваних питань, так як вони не є достатньо повними. Конкретні загрози і негативні тенденції є найчастіше наслідками будь-яких дій або глобальних процесів. У той же час максимізація економічного зростання будь-якою ціною не завжди в довготривалій перспективі може привести до сприятливих результатів.

Зміст економічної безпеки держави визначається як стан національної економіки, що забезпечує її здатність до самостійного функціонування в умовах протидії зовнішнім і внутрішнім загрозам, є, в т.ч., основою для економічного зростання та інноваційного розвитку.

Як економічну категорію пропонуємо економічну безпеку розглядати як складне соціально-економічне явище в умовах, що змінюються під впливом зовнішніх і внутрішніх факторів, як систему відносин господарюючих суб'єктів, що забезпечується на основі розвитку продуктивних сил й вибудовування на належному рівні соціально-економічних відносин.

Як правову категорію економічну безпеку вважаємо за необхідне розглядати з позиції створення нормативно-правової бази для забезпечення державного регулювання процесів, пов'язаних з життєдіяльністю суспільства, підтриманням й подальшим підвищенням рівня і якості життя населення, на основі розвитку економіки та проведення незалежної економічної політики державою.

Матеріальною основою для забезпечення економічної безпеки є

розширене відтворення на основі розвитку продуктивних сил, здатних створити достатній матеріальний рівень для громадян і забезпечити незалежність та суверенітет держави [83]. Система економічної безпеки та її елементи є основоположною умовою для забезпечення незалежності держави (в т.ч., проведення самостійної соціально-економічної політики), стійкості (включаючи протистояння зовнішнім і внутрішнім загрозам) і розвитку (в т.ч., створення умов для економічного зростання і підвищення добробуту суспільства).

У сучасній зарубіжній науковій літературі існують різні концептуальні підходи до проблеми безпеки. Погодимось з думкою Шайдорова О.І. [192], який в результаті проведених досліджень дійшла висновку, що найбільш глибоко поняття національної безпеки розкривається в концепції, прийнятої в Японії. Сенс такого висновку - «в об'єднанні і підпорядкуванні інтересам забезпечення безпеки зусиль держави не тільки в галузях економіки, політики, ідеології, права, дипломатії та оборони, але і в таких сферах життя і діяльності японського суспільства, як культура, освіта, інформатика, екологія тощо». Японська концепція забезпечення безпеки держави і суспільства вважається базовою для наступних країн: Сінгапуру, Тайваню, Південної Кореї та ін. країн Південно-Східної Азії. Представляють інтерес і розглядаються в якості синтезу американської та японської шкіл забезпечення безпеки такі наукові школи: австралійська, південно-африканська, індійська, індонезійська, філіппінська та малазійська.

Забезпечити сталий розвиток можливо лише в умовах зміцнення потенціалу економіки при нейтралізації зовнішніх і внутрішніх загроз. Макроекономічні державні пріоритети задають напрями поглиблення реформ і структурних перетворень. Для досягнення бажаних цілей розробляється система економічних показників, які використовуються для кількісної оцінки рівня й динаміки соціально-економічного розвитку країни та регіонів. Актуальними є заходи по зміцненню державних інститутів, від реалізації яких багато в чому залежить ефективність поточної економічної політики

[190]. Рівень залучення економіки країни в світові господарські зв'язки є одним з найбільш часто використовуваних індикаторів загальної конкурентоспроможності країни [181]. Розробка попереджувальних заходів економічної політики, особливо для недопущення спаду виробництва економіки, є одним з найважливіших пріоритетних напрямків в середньостроковій перспективі [159].

Однак вважаємо недостатнім для характеристики рівня безпеки держави враховувати вплив факторів тільки суто економічного характеру, тому що практично завжди економічні та соціальні фактори тісно взаємопов'язані. Тому більш точно врахувати потенційні загрози і оцінити ризики можна з урахуванням відображення соціального аспекту в забезпеченні економічної безпеки.

В ході оцінки економічної безпеки держави в обов'язковому порядку повинен враховуватися соціальний аспект, який виражається через матеріальну, медичну, демографічну, інтелектуальну та ін. складові. Види економічної безпеки з урахуванням соціального аспекту та їх характеристика представлені в таблиці 1.1.

Оскільки значимість соціального аспекту, спрямованого на забезпечення безпеки держави не менша, ніж вплив суто економічної складової, то доречно об'єднання цих двох видів (соціальної та економічної) безпеки і використання більш точного визначення, такого як «соціально-економічна безпека держави» або «соціально-економічна безпека регіонів». Причому необхідно виділяти значимість соціальних аспектів як першорядних, так як саме на забезпечення збереження здоров'я і підвищення якості життя населення повинна бути спрямована економічна діяльність держави і державне регулювання національних процесів. Все, що негативним чином впливає на суверенітет держави, заважає її самостійного існування й розвитку і завдає шкоди господарським інтересам економічних суб'єктів, суспільству і в цілому державі, відноситься до загроз.

Таблиця 1.1

Характеристика видів економічної безпеки з урахуванням впливу
соціального аспекту

Види економічної безпеки	Характеристика видів економічної безпеки з урахуванням соціального аспекту
1. Демографічний	стан захищеності суспільства і держави від впливу демографічного чинника, соціально-економічні наслідки якого чинять негативний вплив на сталий розвиток країни в цілому та її регіонів зокрема
2. Матеріальний	стан захищеності суспільства і держави від впливу матеріального фактора, що відображає рівень добробуту суспільства і добробуту громадян, негативний вплив якого позначається на рівні життя населення, що створює значний мультиплікаційний ефект соціального плану
3. Професійний	стан захищеності суспільства і держави від впливу професійного фактора, що виражається через наростаючі проблеми, які пов'язані з одержанням професійної освіти в т.ч., з точки зору його доступності та якості, що відображається на рівні та якості життєвих умов для населення, призводить до наростання соціально-економічних наслідків, а також створює наростаючий мультиплікаційний ефект в суспільстві в разі його негативного впливу
4. Трудовий	стан захищеності суспільства і держави при впливі трудового фактора виражається в максимальному працевлаштуванні громадян, використанні професійного та інтелектуального людського потенціалу, наявність якого є основою для економічного розвитку країни
5. Медичний	стан захищеності суспільства і держави, що забезпечується в результаті створення ефективної системи медичної допомоги населенню та полягає в підтримці «здоров'я нації» та створенні умов для активного довголіття населення.

З метою більш точного встановлення складу негативно впливаючих чинників необхідно проаналізувати і систематизувати можливі загрози в контексті соціально-економічної безпеки країни та її регіонів з урахуванням соціального та економічного аспектів. Систематизація можливих загроз за їх видами в контексті забезпечення соціально-економічної безпеки представлена в таблиці 1.2.

Систематизація елементів за видами загроз в контексті соціально-економічної безпеки регіонів

Види загроз	Елементи за видами загроз
1. Нерівномірність соціально-економічного регіонального розвитку	дефіцит трудових ресурсів; наявність депресивних, кризових й економічно відсталих регіонів; висока диференціація за рівнем економічного регіонального розвитку; розрив в рівні науково-технічного потенціалу; розрив за рівнем виробництва ВРП та національного доходу на душу населення за регіонами.
2. Висока майнова диференціація по щільності населення і наявного рівню бідності	нерівномірність за показником щільності населення; низький рівень доходів значної частини населення; зростання бідних верств населення, що додатково створює соціальну напруженість в суспільстві; недосконалість структури економіки; нестабільність фінансового становища комерційних структур і викликані цим фінансові та правові порушення, банкрутства, зупинка виробництв тощо.
3. Недосконалість процесу формування людського капіталу	демографічна криза; незадовільна динаміка між показниками народжуваності та смертністю населення; смертність в Україні більш ніж удвічі перевищує європейську; істотний рівень суспільного розшарування; проблеми в галузі освітньої реформи; суттєве зростання безробіття в окремих регіонах; наявність соціальних конфліктів, викликаних, в т.ч., структурним безробіттям; невирішені проблеми в галузі реформування системи фінансового забезпечення в медичній галузі.
4. Недосконалість нормативно-правової бази	прорахунки політики реформ; бюрократизація управлінського апарату; відсутність практичного досвіду керівництва в сфері національно-економічних відносин в умовах ринку; відсутність дієвого механізму фінансового регулювання; недофінансування соціально-економічних процесів в умовах «жорсткого бюджету» тощо.

Забезпечення соціально-економічної безпеки держави є гарантією захисту національних інтересів, що представляють взаємозалежні інтереси держави, суспільства і конкретних громадян [156]. Основне завдання держави в контексті забезпечення соціально-економічної безпеки полягає в регулюванні всіх сфер національної економіки таким чином, щоб в повній

мірі забезпечити її безпеку в будь-якому із зазначених вище напрямків в поточному періоді та в стратегічній перспективі.

Об'єктами в системі регулювання при забезпеченні соціально-економічної безпеки є: особистість (через вплив на життєво важливі інтереси, в т.ч. економічні); суспільство (через забезпечення соціально-економічних показників, рекомендованих міжнародними стандартами, наприклад кількісних показників майнової диференціації, наявності середнього класу, рівня життя населення, рівня безробіття, рівня правової культури, наявності корумпованих відносин тощо); держава, яка в ролі об'єкта забезпечує необхідний для її розвитку економічний і людський потенціал, реалізує економічну і соціальну політику, відповідає за якість державного управління тощо.

Неоднозначність термінологічної трактування («економічна безпека», «соціальна безпека», «соціально-економічна безпека») і підходів до визначення понятійного апарату викликали різноманіття підходів вчених до дослідженню даної тематики. Так, економічна безпека в наукових роботах трактується наступним чином:

Найбільш повний огляд подібної проблематики в зарубіжних виданнях наведено В. Кейблом [195], що використовує концептуальний підхід, який полягає в тому, що економічна безпека є однією з умов реалізації урядом стратегічних цілей в сфері економічної політики. У цьому плані державні зусилля гарантують захист інтересів всіх суб'єктів, що беруть участь в експортно-імпортних операціях, а економічна безпека розглядається як умова забезпечення стійкості - це здатність економіки цілої країни протистояти дестабілізуючим ззовні впливів економічного характеру.

Представники вітчизняних наукових шкіл, даючи визначення поняття «економічної безпеки», виділяють 3 підходи через:

- «інтереси» (як національні, державні, приватні тощо) [182];
- «стійкість» (включаючи категорії національної економіки, економічного розвитку, економічної системи тощо) [112];

- «незалежність» (оцінюючи стан економіки в залежності від впливу зовнішніх ринків, шляхом забезпечення самостійної розробки та реалізації державної економічної політики) [94].

Відповідно до цих наукових підходів захист економічних інтересів в умовах розвитку глобалізаційних відносин Кириленко В.І. вважає можливим визначити економічну безпеку через «інтереси» в контексті розвитку зовнішньоекономічних торговельних відносин, в умовах прискореного розвитку яких гарантовано забезпечується захист інтересів їх учасників. Через «стійкість» економічних відносин можливо досягти необхідного рівня безпеки, яка оцінюється як здатність економіки функціонувати в несприятливих, наприклад в кризових, умовах. Стан «незалежності», або суверенності держави і суспільства визначається Кириленко В.І. як «сукупність необхідних умов і факторів, що проявляються у зовнішньоторговельній діяльності, які здатні забезпечувати незалежність національної економіки, її стабільність і стійкість, а також здатність до постійного відновлення і самовдосконалення» [71].

Колеснікова К.С., Маліновська І.А., Чабаров В.О. економічну безпеку розглядають стосовно до міжнародного і внутрішньодержавного рівня, а пріоритетним вважає державний суверенітет і економічний розвиток [77]. Предборський В.А. економічну безпеку розглядає як стан економіки, національного господарства, народногосподарського комплексу [123]. Ткаченко В.Г. вбачає забезпечення економічної безпеки в контексті стану продуктивних сил [182]. Шайдоров О.І. використовує системний підхід і характеризує стан економічної безпеки як підсистеми в залежності від сукупності її властивостей [192]. Бондаревська О.М. в якості суттєвої умови виділяє стан економіки на основі інституційного підходу [15]. Бурбело О. А., Патріарх Т. В., Бурбело С. О. виділяють «сукупність сил і засобів, спроможних своєчасно виявляти загрози соціально-економічній системі регіону й протидіяти їм» [17].

«Економічна безпека регіону це сукупність умов і факторів, що відображують поточний стан економіки, стабільність, стійкість і поступальність її розвитку. Безпека не може розглядатися ізольовано і вимагає взаємодії: стійкість - безпека - розвиток через призму сфер життєдіяльності (економічна, екологічна та соціальна)» [54].

Наприклад, на думку Гбур З.В., «сутність економічної безпеки регіону полягає насамперед у забезпеченні економічного розвитку регіону з метою досягнення економічного прогресу, підвищення якості та рівня життя населення на основі наявних у регіону ресурсних можливостей» [26].

Поняття економічної безпеки та сучасні підходи до її забезпечення закріплені в нормативно-правових актах країни: перш за все це Конституція України [80], Проєкт Стратегії сталого розвитку України до 2030 р. [147], Стратегія національної безпеки України [139], Закон України «Про основи національної безпеки» [135], Закон України «Про Раду національної безпеки і оборони України» [136], Закон України «Про Концепцію (основи державної політики) національної безпеки України» [133], Закон України «Про ратифікацію Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони» [137] та інші.

І на останок зазначимо, що в 2021 р. в Україні вперше на законодавчому рівні з'явилося визначення поняття «економічної безпеки», а саме «економічна безпека – це стан економіки, за якого досягаються основні національні економічні інтереси. Основними національними економічними інтересами є забезпечення економічної стійкості, високої конкурентоспроможності української економіки у світовому економічному середовищі та досягнення на цій основі високих стандартів якості життя населення, тобто стратегічний курс у сфері забезпечення економічної безпеки має два взаємопов'язаних напрями: напрям розвитку та безпековий напрям» [138].

Всі наукові роботи в якості пріоритетних в понятійному апараті в кінцевому підсумку виділяють незадовільний стан тих економічних чинників, які створюють загрози для безпеки держави та суспільства. В першу чергу, мова йде про необхідність забезпечення максимально високого матеріального й інтелектуального рівня для громадян і зростання добробуту суспільства в цілому. З практичної точки зору це гарантоване виконання конституційно встановлених і закріплених державою соціальних та економічних норм.

На основі наведених визначень можна виділити наступні основні ключові поняття економічної безпеки: незалежність економічної політики держави від впливу ззовні, ефективність розвитку економічної системи країни, стійкість і конкурентоспроможність національної економіки, захист національних, державних, громадських та особистих інтересів людини і громадянина. На наш погляд, найбільш повне визначення економічної безпеки, засноване на комбінації існуючих підходів, дає Гбур З.В., згідно з яким «безпека економічна - стан економіки і виробничих сил суспільства, що забезпечує сталий соціально-економічний розвиток країни, підтримка достатнього стану національної безпеки держави» [27]. Економічна і соціальна безпека населення визначається станом, що забезпечує захист життєвих інтересів і соціальну захищеність особистості. Економічна безпека і соціальна безпека - тісно взаємопов'язані між собою категорії. На думку Копитко М.І., Вінічук М.В., Верескля М.Р., «соціальне» представляє собою безпосереднє вираження «спільності» людської життєдіяльності ... в яких утворюється взаємозв'язок і взаємозалежність між людьми. Феноменами соціальної реальності виступають соціальна дія і соціальна взаємодія, на основі яких виникають соціальні спільності й системи. А виникаючі в таких випадках стійкі зв'язки між елементами соціальної системи трактуються як соціальні відносини» [81].

В останні роки різними авторами запропонована низка визначень категорії «соціальна безпека». Так Кальницька М.А. наголошує, що

«соціальна безпека - сукупність заходів щодо захисту інтересів країни і народу в соціальній сфері, розвиток соціальної структури і відносин в суспільстві, системи життєзабезпечення та соціалізації населення» [70]. Іляш О.І. визначає «соціальна безпека зумовлює якість життя людини в суспільстві і являє собою комплексне поняття, яке включає як сукупність цивільних прав і свобод, так і ряд аспектів, пов'язаних зі здоров'ям, екологією тощо» [68]. При цьому, Палкіна М. В. не виділяє як відносно самостійну групу соціальні небезпеки і загрози [118], а Помаза-Пономаренко А.Л., Домбровська С.М. включають соціальні небезпеки в клас економічних або інших небезпек або погроз» [122].

Таким чином, соціальна безпека - це стан соціальної сфери, яка забезпечує гідну якість життя населення шляхом підвищення рівня продуктивності праці людей, фізичної та майнової безпеки населення, соціальної інфраструктури, навколишнього середовища, задоволеності людей працею й своїм життям. Так, заходи забезпечення економічної та соціальної безпеки населення спрямовані на захист не тільки матеріальних, а й духовно-моральних інтересів.

У багатьох наукових працях докладно висвітлюються загальнотеоретичні та практичні проблеми ринкової економіки, економічні та соціальні інтереси, в тому числі економічної й продовольчої безпеки населення, життєдіяльності та життєзабезпечення населення. Саме в сукупності поняття «економічної й соціальної безпеки» дають загальну характеристику даної економічної категорії.

Представники регіональної економічної науки підкреслюють, що, «по-перше, економічна і соціальна безпека повністю відображає рівень економічного і соціального розвитку країни. По-друге, категорія економічної й соціальної безпеки розглядається як гарантія і ступінь задоволення необхідних матеріальних і духовних потреб населення. По-третє, економічна і соціальна безпека, як державна гарантія, визначається не тільки обсягами грошових і натуральних доходів населення, але і наявністю впорядкованого

житла, роботи за інтересами, рівнем споживання матеріальних і духовних благ (рівнем добробуту населення) [51]. Дуже важливо, що ця категорія визначається ступенем реалізації свободи у виборі професії та гідної роботи кожної працездатної людини в реалізації здібностей до праці».

Категорія економічної й соціальної безпеки виражається в єдності чотирьох основних сфер: економічної, соціальної, демографічної та духовної та визначається в гарантованому задоволенні соціально-економічних інтересів і підвищення якості життя населення. Дана категорія розкривається в системі показників соціально-економічних відносин і продуктивних сил [99]. Одночасно система економічної та соціальної безпеки створює умови для організації процесу попередження загроз і виключення можливих ризиків в забезпеченні гарантованої системи життєзабезпечення населення.

Данилов-Датгьян В.І., Лосєв К.С. визначають соціально-економічну безпеку країни та її регіонів в сучасних умовах як «сукупність зовнішніх і внутрішніх умов, що забезпечують сталий розвиток суспільства і підвищення якості життя його членів» [37]. Стійкість розвитку економіки і соціальної сфери філософи визначають як гармонійне природно-громадське, доцільно підтримуване і направляється розвиток, а економісти - як стабільний і збалансований розвиток, що зберігає навколишнє середовище і забезпечує безперервний прогрес суспільства. Обидва ці підходи розглядають суспільство як соціоекосистему, що синтезує антропоцентричний і біосфероцентричний початок, що передбачає комплексне вирішення проблем соціально-економічної безпеки (задоволення матеріальних і соціальних потреб нинішнього і майбутніх поколінь) зі збереженням біосфери як основи життєвого простору.

Слід враховувати, що соціально-економічна безпека регіону завжди виступає якоюсь оціночною категорією, яка характеризує стан соціально-економічної системи регіону, її стійкість і стабільність, а також ступінь її захищеності насамперед від зовнішніх загроз.

Соціально-економічна безпека регіону – здатність економіки регіону

створювати умови для інтенсивного виробництва і підвищення соціального благополуччя населення, впливати на стабілізацію економічних внутрішньо регіональних та міжрегіональних відносин, зміцнювати самостійність у вирішенні локальних питань [152].

Ольшанська О.В. зазначає, що «соціально-економічна безпека регіону – це не тільки захищеність регіональних інтересів, але і готовність та здатність відповідних інститутів влади створювати механізми реалізації та захисту національних інтересів розвитку вітчизняної економіки, підтримка соціально-політичної стабільності суспільства» [114].

На думку, Феофілової Т. соціально-економічна безпека регіону – це такий стан «соціально-економічної системи регіону, при якому забезпечується захист економіки від впливу негативного впливу та інституціонально закріплені стандартизовані потреби населення (еталонні потреби населення)» [185].

Стеценко С.П. наголошує, що соціально-економічна безпека регіону – це не стільки стан захищеності регіональних інтересів, скільки здатність регіональної влади створювати ефективні механізми щодо забезпечення конкурентоспроможності економіки регіону, соціально-економічної стабільності та стійкості розвитку території як відносно самостійної структури, яка органічно інтегрована в економіку країни [166].

Отже, суть соціально-економічної безпеки регіону полягає, перш за все, в забезпеченні соціально-економічного розвитку регіону з метою досягнення економічного прогресу, підвищення якості та рівня життя населення на основі наявних у регіону ресурсних можливостей. Соціально-економічна безпека регіону безпосередньо пов'язана з регіональними можливостями для росту, а саме виробничими, трудовими, науково-технічними, демографічними, трудовими, природно-ресурсними, організаційними, аграрними, рекреаційними, екологічними та іншими ресурсами.

У сучасних умовах можна виділити 10 видів соціально-економічної безпеки, що визначають сталий розвиток країни та її регіонів: 1) оборонна; 2)

соціально-демографічна; 3) економічна; 4) фінансова; 5) екологічна; 6) інноваційна; 7) продовольча; 8) дорожньо-транспортна; 9) енергетична; 10) інституційна, пов'язана зі створенням і функціонуванням організаційних структур, законів і правил поведінки, що забезпечують ефективну участь в глобалізації та інформатизації економіки, інноваційну та ділову активність, міжфірмове, міжнаціональне, міжрегіональне та міждержавне співробітництво в поліпшенні якості економічного зростання.

Зазначимо, що як економічна, так і соціальна безпеки в кожному регіоні можуть мати свої особливості. Так найбільш значущими з цих особливостей в сфері економіки є такі:

- ліберальна економічна система з досить жорстким законодавчим регламентуванням;

- розвинена промисловість - структура її така, що дозволяє виробляти практично все, аж до високотехнологічної продукції (наприклад, авіатехніка, атомна енергетика), причому, що важливо, не по ліцензії, а, що передбачає наявність передісторії розвитку конкретних галузей, своїми силами;

- науково-технічний і технологічний рівень - про нього можна сказати те ж саме, що і про промисловість (вони взаємопов'язані), масштаби і області НДДКР визначаються скоріше фінансовими і загальноекономічними обмеженнями, ніж неможливістю їх проведення;

- розвинений аграрний сектор - не в сенсі його конкурентоспроможності, а в сенсі його рівня щодо здатності забезпечувати населення країни продуктами харчування, тобто відносна продовольча незалежність.

У соціальній сфері до загальних основних особливостей даної групи відносяться [176]:

- демократичний устрій суспільного устрою і правової системи;
- відсутність внутрішньодержавних серйозних соціальних конфліктів протягом тривалого періоду часу (іншими словами можна назвати такий стан національною єдністю);

- високий рівень освіти і його відносна доступність для всіх категорій населення;

- забезпеченість населення необхідними соціальними і матеріальними благами, мінімальний рівень бідності.

Практика переконливо підтверджує, що при високому рівні розвитку промисловості, науки, техніки, високорозвинені країни мають досить велику за чисельністю населення (зокрема, по європейським країнам «великої сімки» - в порівнянні з іншими країнами Європи). Об'єднуючи в рамках держави найбільші (наскільки це було можливо в період становлення) людські ресурси в сукупності з високою продуктивністю праці і досконалою технікою і технологіями, ці країни відповідно володіють найбільшим національним багатством, що складається аж ніяк не з нафти, як це має місце бути у більшості нафтовидобувних країн на Близькому Сході. Однак, це стає можливим при наявності населення з високим освітнім рівнем, при певному рівні розвитку науки, за підтримки науково-технічного прогресу, при наявності сприятливого соціального клімату.

Всі перераховані моменти взаємообумовлюють один одного та видається дещо проблематично визначити, які з них в процесі історичного розвитку йдуть попереду інших або мають більше значення в кожен конкретний момент історії тих чи інших країн. Але, прогресуючи більш-менш одночасно по всіх цих напрямках, ці країни, якщо і не самостійно, то в різних союзах з іншими країнами і групами держав, домоглися в певному сенсі економічної незалежності від решти світу. І навпаки, решта світу прогресує завдяки їм, так як з розвинених країн йде потік товарів, технологій (коли створюються виробництва в країнах третього світу, причому неважливо в даному випадку, що це не новітні технології, але виникає питання, а чи були б вони доступні країнам третього світу без такого роду експорту розвиненими країнами), система освіти розвинених країн частково працює і на третій світ). Така позиція дозволяє, принаймні в даний час, відчутно впливати на багато проблем світового масштабу, не допускаючи або

зменшуючи зовнішні економічні та інші загрози своїм національним інтересам до прийняттого рівня, як заходами на основі економічної переваги, так і, наприклад, військового характеру, базою для чого є потужна економіка і суспільство в цілому.

Таким чином, виходячи з вищевикладеного, соціально-економічна безпека регіону складається в єдності необхідних умов життєдіяльності суспільства в двох взаємозалежних аспектах: соціальному (проявляється в підвищенні рівня життя населення, всебічний розвиток людського капіталу, зростанні якості середовища проживання, створення умов, що пом'якшують міжетнічні та міжнаціональні протиріччя) та економічному (проявляється в цілому в здатності економіки забезпечити процес відтворення незалежно від зовнішніх впливів, в розвитку галузей і виробництв, що визначають зростання національного добробуту).

1.2. Особливості соціально-економічної безпеки як об'єкта управління на рівні регіону

Для вирішення завдань, пов'язаних із забезпеченням високого рівня державної економічної безпеки, особливу значимість становить реалізація ефективної регіональної соціально-економічної політики, спрямованої на протидію загрозам, в першу чергу, що перешкоджають соціально-економічному розвитку регіону.

В цілому регіональну політику можна представити, як відображення взаємозв'язку наступних елементів: соціальної, економічної, демографічної, науково-технічної, екологічної, фінансової, інвестиційної, антикорупційної та національної політики. Безумовно, кожен регіон має свої унікальні риси, пов'язані з географічним положенням, кліматичними особливостями, природно-ресурсним, науково-технічним потенціалом, що склалися і, в деяких випадках, історично закріпленою структурою галузей економіки.

Актуальним стає знаходження ефективних практичних рішень в сфері управління соціально-економічною безпекою регіонів, тому що забезпечення безпеки є основоположним принципом в рамках всіх напрямків регіональної та державної політики. Особливістю таких рішень має стати орієнтування на досягнення не тільки короткострокових цілей і завдань, в першу чергу, в галузі забезпечення соціально-економічної безпеки, а й досягнення довгострокових цілей і завдань в галузі управління економічною безпекою.

Як зазначають Герасимчук З.В., Вавдіюк Н.С. «забезпечення необхідного рівня економічної безпеки регіону має базуватися на принципах: комплексності; системності; об'єктивності; обґрунтованості; достатності; можливості управління; альтернативності; соціальної спрямованості» [28].

Досягнення високого рівня соціально-економічної безпеки регіону є необхідною умовою ефективного функціонування його соціально-економічної системи. З метою підтримання належного рівня соціально-економічної безпеки всередині кожного регіону визначаються пріоритети в управлінні. Таким чином, головною метою ефективного управління соціально-економічною безпекою регіону є попередження загроз і забезпечення загальної стійкості регіональної системи, яка проявляється в поліпшенні якості життя населення або, принаймні, не в погіршенні досягнутого рівня. Інший напрямок, також пов'язаний не тільки з якісною характеристикою рівня життя населення, а й з досягненням регіональної стійкості та можуть бути виражені в збереженні здатності економіки регіону до зростання, в зниженні залежності економіки регіону від імпорту, в розвитку наукового потенціалу, в прагненні до збалансованості фінансової системи, в забезпеченні продовольчої та екологічної безпеки. Управління соціально-економічною безпекою регіону безпосередньо залежить від виділених регіональних пріоритетів, орієнтованих на поліпшення соціально-економічної системи.

Значимість взаємозв'язку системи стратегування соціально-економічного розвитку та управління соціально-економічною безпекою

регіону полягає в тому, що можливо досягти мінімізації та усунення ризиків і загроз, що впливають не тільки на соціально-економічну безпеку мезорівня, а й на національну безпеку в цілому (рис. 1.1).

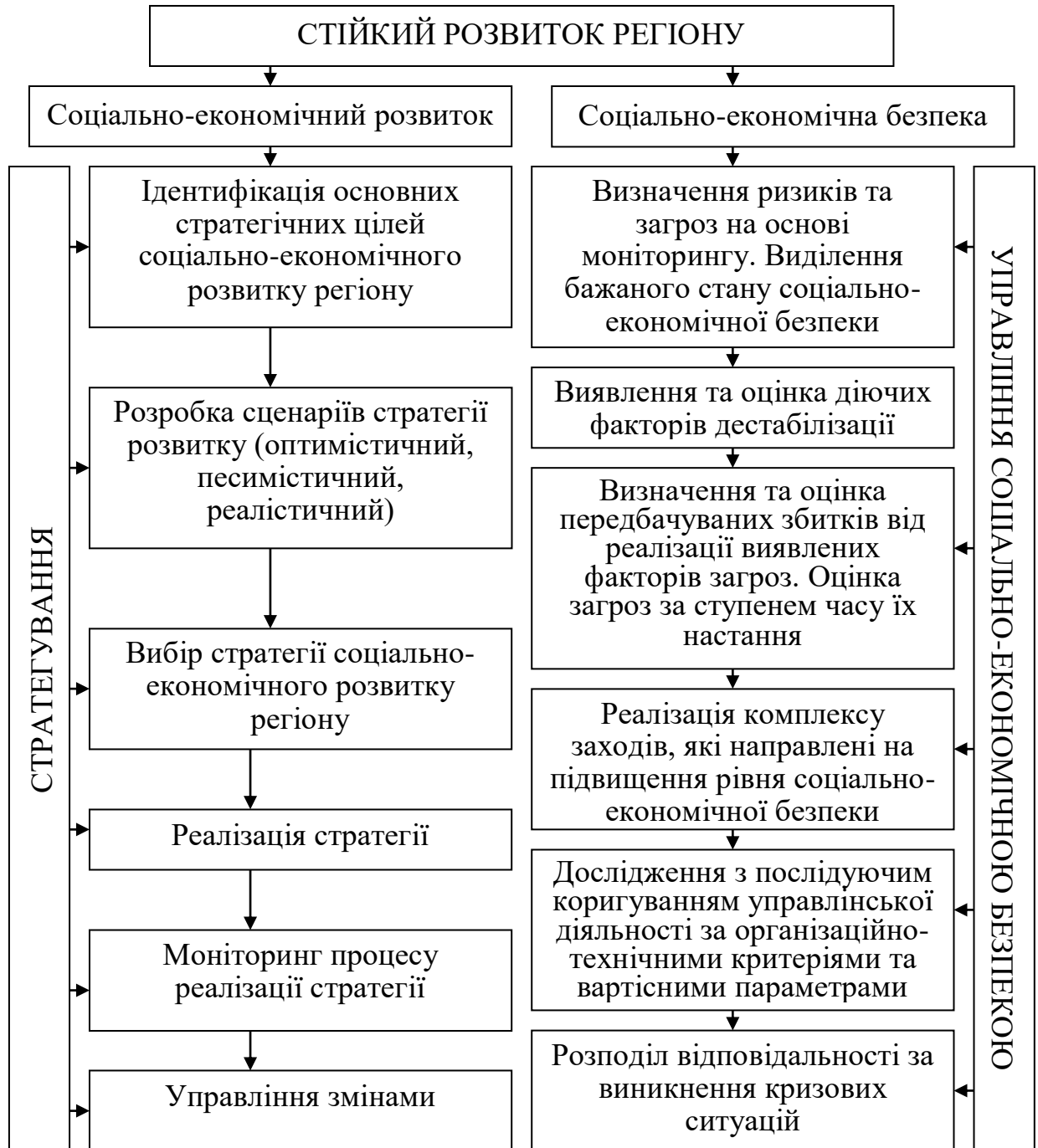

Рис. 1.1. Взаємозв'язок системи управління соціально-економічною безпекою та стратегування соціально-економічного розвитку регіону

Поділяючи позицію Феофілової Т.Ю. [185], про те, що система соціально-економічної безпеки повинна бути інтегрована в систему управління розвитком соціально-економічної системи регіону і виконувати в ній інформаційно-аналітичну функцію, вважаємо за доцільне впроваджувати нові методи, технології та інструменти в сфері боротьби із загрозами економічної безпеки.

Пошуку ефективних шляхів забезпечення соціально-економічної безпеки на регіональному рівні приділяється особлива увага з боку вітчизняних і зарубіжних дослідників, проте далеко не всі дослідники сходяться на думці, що для досягнення стабільного рівня соціально-економічної безпеки потрібен вплив сторонніх чинників. Так, в зарубіжній економічній науці прихильники ліберально-ринкової моделі держави в окремих випадках заперечують факт існування проблеми забезпечення соціально-економічної безпеки на макрорівні (в тому числі, і на рівні регіону), аргументуючи тим, що «невидима рука ринку» вирішує завдання макроекономічного управління, а економічні кризи, що відбуваються, з одного боку, неминучі, а з іншого боку, корисні, тому що забезпечують розвиток і усувають «віджилі» механізми. Єдиною вимогою до соціально-економічної системи виступає її здатність до гнучкості й адаптації.

У вітчизняній науці, в більшості своїй, все ж склався підхід про те, що соціально-економічна безпека та її структурні складові на будь-якому рівні вимагають управління. У своєму дослідженні Білик Р.Р. [13] справедливо відзначає, що регіональне управління виступає провідником загальнонаціональних економічних інтересів з урахуванням специфіки регіонів.

Зазначимо, що управління соціально-економічною безпекою як країни, так і регіонів регламентується певними нормативно-правовими актами (зазначили в підрозділі 1.1), управління з позиції поліпшення соціально-економічного розвитку орієнтоване на дії державної та регіональної влади. Безпосередньо сам процес боротьби зі злочинами в сфері соціально-

економічної безпеки забезпечується силовими структурами. Узагальнено виходить, що процес управління соціально-економічною безпекою в чистому вигляді відводиться силовим структурам, тому що в разі поліпшення соціально-економічного розвитку фактично дублюються повноваження органів влади і стираються кордони, де це прояв компетенції щодо забезпечення економічної безпеки, а де прямий вплив на розвиток регіональної економіки. Безумовно, забезпечення і підтримання соціально-економічної безпеки неможливо без поліпшення соціально-економічного розвитку.

Так в Проєкті «Стратегії економічної безпеки України на період до 2025 року» зазначено, що «основними національними економічними інтересами є забезпечення економічної стійкості, високої конкурентоспроможності української економіки у світовому економічному середовищі та досягнення на цій основі високих стандартів якості життя населення» [146]. Відповідно до Постанови Кабінету Міністрів «Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки» від 5 серпня 2020 р. «першочерговими завданнями нової регіональної політики є прискорення економічного зростання регіонів, підвищення їх конкурентоспроможності на основі ефективного використання внутрішнього потенціалу, створення нових робочих місць, покращення зайнятості населення, створення умов для повернення на батьківщину трудових мігрантів, саме це може дати швидке та стійке зростання рівня якості життя людини незалежно від того, де вона народилася, де проживає зараз і де буде проживати у майбутньому» [131]. Відповідно до Проєкту Стратегії сталого розвитку України до 2030 року вона «встановлює цілісну систему стратегічних та операційних цілей переходу до інтегрованого економічного, соціального та екологічного розвитку країни до 2030 року, також визначає інституційні засади впровадження Стратегії, напрями міжгалузевої та міжсекторальної взаємодії, основні рушійні сили та інструменти її реалізації» [147].

Отже, виходить, що фактично управління соціально-економічною безпекою зводиться до управління соціально-економічним розвитком. Однак вважаємо, що таке управління не може бути розглянуто як ефективний, з огляду на те, що далеко не всі перераховані в Проекті Стратегії національної безпеки України загрози та виклики піддаються управлінню і можуть бути усунені лише за допомогою поліпшення соціально-економічного розвитку.

Вважаємо, що сам процес забезпечення соціально-економічної безпеки регіону (застосування заходів та інструментів щодо захисту від загроз) відбувається засобами управління соціально-економічною безпекою на різних рівнях. В даний час більшість урядових документів у сфері забезпечення безпеки адресовано державному центру. Однак управління соціально-економічною безпекою може здійснюватися на рівні як країни, так самого регіону. Державний рівень влади більш ємний і консервативний. Регіональний, будучи базовим, більш гнучкий, здатний адаптуватися до змін, що відбуваються на території регіону.

Гбур З.В. наголошує на тому, що «для комплексного забезпечення економічної безпеки регіону необхідно ефективно управляти відтворенням і використанням усього майна, розміщеного на відповідній території, а не тільки тією частиною, що належить державі, тобто необхідно здійснювати вплив на господарський комплекс як на системний об'єкт власності. Тільки державний орган як представник власника може координувати зусилля щодо забезпечення економічної безпеки регіону» [27].

Грунтуючись на Стратегії економічної безпеки України на період до 2025 року, порядок формування і функціонування системи управління ризиками, а також регламент її взаємодії з системою розподілених ситуаційних центрів, що працюють з державними органами виконавчої влади і органами державної влади регіону, визначається Кабінетом Міністрів України. З огляду на те, що кризові явища, зумовлені зростанням загроз у сфері соціально-економічної безпеки, не можуть бути подолані тільки зусиллями країни або регіону. Для досягнення соціально-економічної

безпеки регіону необхідно застосовувати не тільки наявні в держави інструменти регулювання і управління, а не обмежуватися тільки методами захисту від загроз, які характерні тільки для регіонів.

За даними статистичних звітів витрати на соціальні потреби майже на 70% фінансуються з регіональних бюджетів. Таким чином, роль регіонів у забезпеченні соціально-економічної безпеки в соціальній сфері важлива не тільки у визначенні загальних обсягів і структури інвестицій в соціальне середовище, але і в ефективності використання цих інвестицій для забезпечення соціального розвитку і одночасно здійснення відповідних заходів щодо підвищення економічної безпеки. Тому роль регіонів в управлінні окремих структурних елементів соціально-економічної безпеки не менша, ніж державних органів влади, а в ряді випадків значніша.

Дещо інша ситуація представлена в сфері забезпечення економічної безпеки регіонів в області екології. Частина заходів в цьому напрямку визначається регіонами (особливо промисловими і регіонами, що знаходяться в сейсмонебезпечних зонах і осередках стихійних лих), проте ключові заходи визначаються державою [55]. Також вважаємо, що першорядні функції щодо забезпечення економічної безпеки є у регіонів в боротьбі з корупційними злочинами. Переважна частина корупційних дій в сферах влади, земельних відносин, будівництва безпосередньо пов'язана з територією регіону і здійснюється на ній. Тому боротьба з подібними злочинами спочатку відноситься до регіону.

Таким чином, роль регіонів у забезпеченні підвищення рівня різних аспектів соціально-економічної безпеки вкрай велика. Тезово представимо можливе коло повноважень в управлінні, які відводяться спільно і окремо держави та регіону (табл. 1.3). Відмінності між рівнями управління соціально-економічною безпекою регіонів полягають не тільки в масштабах вирішуваних завдань, а й в засобах їх реалізації: нормативно-правовій базі, інститутах, фінансових джерелах і економічних регуляторах.

Рівні управління соціально-економічною безпекою регіону

Рівні	Управління соціально-економічною безпекою регіону
Державний	<ul style="list-style-type: none"> - ухвалення нормативно-правових актів в сфері соціально-економічної безпеки; - реалізація державних цільових програм в області соціально-економічного розвитку, окремих аспектів безпеки; - проведення ефективної державної фінансової політики; - боротьба з корупцією (в тому числі у виборних органах державної влади, органах виконавчої влади, в недержавному секторі, державних корпораціях, позабюджетних фондах і громадських організаціях при розміщенні державних замовлень) тощо.
Регіональний	<ul style="list-style-type: none"> - поточна оцінка стану соціально-економічної безпеки регіону; - моніторинг уразливості регіону до загроз (в тому числі до загроз у сфері екології); - проведення ефективної регіональної фінансової політики; - боротьба з корупцією (в тому числі в органах влади на рівні регіонів, в недержавному секторі, державних корпораціях, позабюджетних фондах і громадських організаціях при розміщенні державних замовлень) тощо.
Державний та регіональний	<ul style="list-style-type: none"> - управління соціально-економічним розвитком (в тому числі державне регулювання регіонального розвитку); - боротьба зі злочинами економічної спрямованості (протидія легалізації грошових потоків або іншого майна, придбаного незаконним шляхом; захист бюджетних коштів по лінії оподаткування; декриміналізація галузей економіки) тощо.

Загрози і виклики соціально-економічної безпеки не статичні, тому і управління соціально-економічною безпекою має бути максимально гнучким. Згідно розглянутим рівням управління існують процеси і сфери, на які регіон фактично не може здійснювати вплив. Однак досить великий перелік спільних компетенцій в сфері управління соціально-економічною

безпекою знаходиться як в державі, так і у регіонів.

Безумовно, ряд компетенцій в області регулятивного впливу (нормативно-правові акти, затвердження програм з розвитку і підтримці безпечного стану регіону) мають пряме відношення до державного управління. Виходить, що у держави в управлінні соціально-економічною безпекою простежується функція регулювання, в той час як в самих регіонах реалізуються програми соціально-економічного розвитку і забезпечення безпеки.

Роль кожного регіону в управлінні своєю соціально-економічною безпекою дуже велика. Економічна безпека регіону досить складна і багатоаспектна категорія, яка потребує вивчення кожної її складової [65]. Тому принципи управління соціально-економічною безпекою регіону базуються на якісних перетвореннях соціальної сфери, виробничої, природно-ресурсного блоку. У свою чергу, до принципів з позиції регіону в галузі управління соціально-економічною безпекою відноситься науковість (достатнє теоретичне обґрунтування прийнятих рішень), системність (організаційний процес забезпечення економічної безпеки засобами розробки заходів щодо поліпшення регіональної економічної безпеки, що враховує взаємозалежні елементи економічної безпеки), соціальна орієнтація (тобто весь комплекс розроблених і застосовуваних заходів повинен бути орієнтований на поліпшення добробуту населення регіону), варіативність (прийняття управлінського рішення з безлічі альтернатив), домінування економічних інтересів (порівняння витрат з результатами), ієрархія в об'єктах управління і їх ранжування за ступенем схильності загрозам.

Огарок Л.Л. зазначає, що «основними принципами управління економічною безпекою регіону є комплексність і системність управління; „ гнучкість управління; порівнюваність витрат щодо забезпечення безпеки та майбутніх збитків від загроз» [112].

На думку Гбури З.В. «державне управління економічною безпекою повинне відбуватися на основі чітко побудованої стратегії управління, при

цьому варто зазначити, що стратегія управління економічною безпекою в Україні повинне відбуватися на основі таких принципів: об'єктивності, цілепокладання, ефективності, пріоритетності, компетентності, комплексності, альтернативності, прозорості, ситуаційності» [27].

Зазначимо, що до прямих інструментів управління відноситься прийняття та вдосконалення законодавчих актів з боку держави, відповідно, даний інструмент характерний для державного управління, непрямыми є управління досягається за рахунок різних заходів економічної політики.

У загальному вигляді основні етапи управління соціально-економічною безпекою регіону становлять:

- 1) збір і обробку інформації щодо стану соціально-економічної безпеки регіону;
- 2) моніторинг, що включає в себе якісну і кількісну оцінку соціально-економічної безпеки регіону. Дослідження факторів, що впливають на виникнення загроз;
- 3) розробку заходів, спрямованих на поліпшення стану соціально-економічної безпеки регіону;
- 4) визначення величини витрат, необхідних для реалізації заходів;
- 5) прогнозування, що включає кількісну і якісну оцінку ефективності та результативності заходів;
- 6) узгодження заходів;
- 7) реалізація заходів.

Більшою мірою роль регіонів підкреслена в інформаційно-аналітичному плані (з 1 по 2 етап). Отримання коректних результатів дозволяє більш точно сформулювати комплекс необхідних заходів. В силу різномірних загроз і викликів соціально-економічної безпеки регіону, що формується комплекс заходів щодо протистояння загрозам і викликам, з наукової точки зору, буде спиратися на міждисциплінарне дослідження, а з практичної, розроблятися сукупно відомствами, в чій компетенції входить забезпечення соціально-економічної безпеки, збір аналітичних даних,

застосування певних заходів впливу на джерела загроз.

Також в рамках перерахованих етапів важливо своєчасне визначення витрат, необхідних для реалізації заходів (4 етап) оцінка дієвості заходів, що застосовуються (5 етап).

Шостий етап узгодження заходів означає законність застосування заходів і отримання всіх необхідних дозволів в рамках різних відомств на безпосередню їх реалізацію. У свою чергу, практична складова відповідає сьомому етапу управління.

Безумовно, всі етапи представлені досить в узагальненому вигляді, проте сама процедура виконання управлінської функції щодо соціально-економічної безпеки регіону в незалежності від конкретизації на певній сфері, що входить до складу соціально-економічної безпеки, може бути визначена за запропонованими етапами.

Основним суб'єктом забезпечення та управління соціально-економічної безпеки регіону є держава. Функціональна розробка і управління соціально-економічною безпекою регіону закріплюється за суб'єктами управління [33].

Тому і вдосконалення способів управління регіональної соціально-економічної безпеки входить в пріоритетні напрямки державної та регіональної політики. До повноважень суб'єктів управління відноситься формування цільових установок, завдань, принципів управління, а також закріплення функцій і повноважень та порядку взаємодії між суб'єктами державного та регіонального управління. Схематично структура управління соціально-економічною безпекою регіону представлена на рис. 1.2.

До об'єктів управління регіональної соціально-економічної безпеки можна віднести господарюючих суб'єктів, галузі регіонального господарського комплексу, державні та комерційні організації, що працюють в сфері державного замовлення, платники податків і зборів в регіональний і державний бюджет [50]. Значущим є формування та встановлення зворотного зв'язку між суб'єктами та об'єктами управління, а область управлінського

впливу визначається взаємодією між державним і регіональним рівнем влади, вираженому в спільному проведенні та реалізації заходів в області підвищення рівня соціально-економічної безпеки.

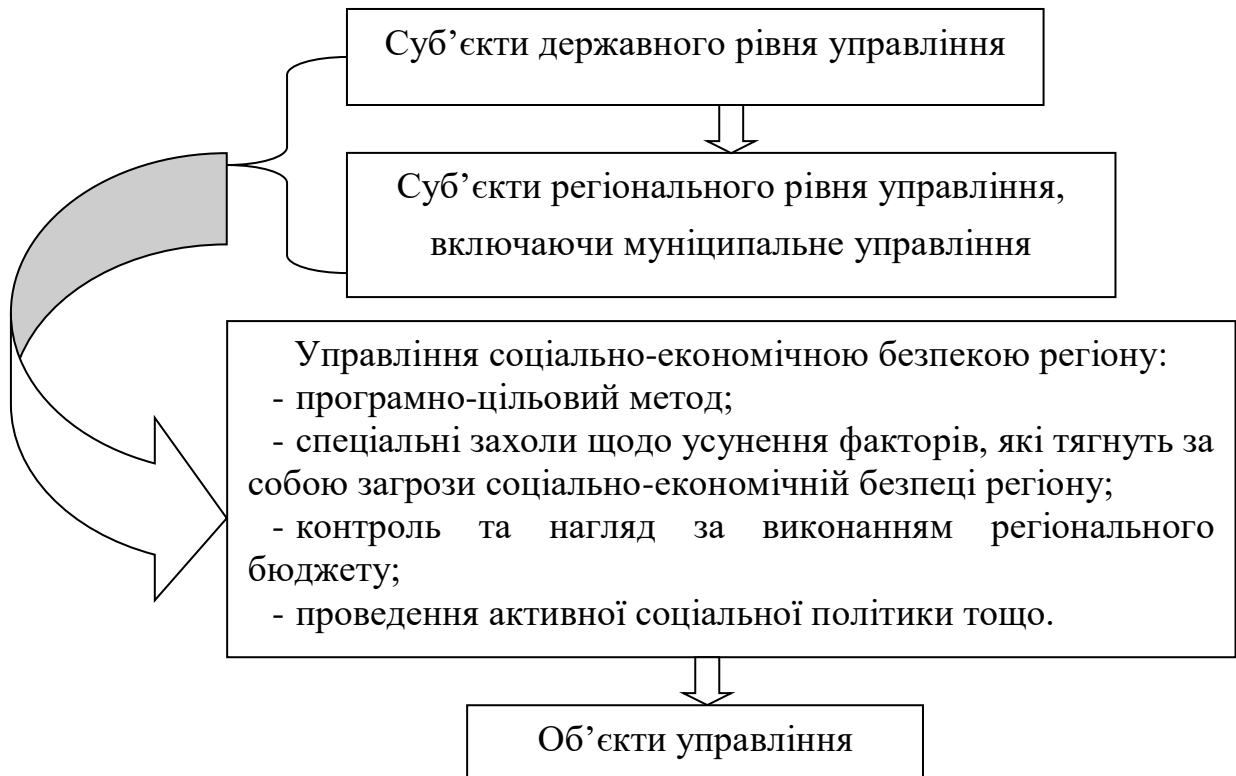

Рис. 1.2. Структура управління соціально-економічною безпекою регіону

Зазначимо, що у свою чергу, до основних напрямків у галузі управління соціально-економічною безпекою регіону можна віднести вдосконалення нормативно-правової бази в галузі соціально-економічної безпеки, підвищення економічної, соціальної, бюджетної, фінансової ефективності управління регіонами, своєчасне запобігання та попередження загроз у сфері соціально-економічної безпеки, вибір показників для моніторингу та оцінки внутрішніх і зовнішніх загроз соціально-економічній безпеці регіону.

Серед методів управління можна виділити економічні, адміністративні, інституційні та методи стратегічного планування [48]. До економічних

методів належить регулювання тарифів, пільг, цін, якості. Під адміністративними методами управління слід розуміти постанови, укази в області забезпечення соціально-економічної безпеки. Регулювання законодавчих норм в сфері соціально-економічної безпеки слід віднести до інституційних методів. До методів стратегічного планування - податкову, бюджетну, інвестиційну, соціальну політику. Для кожного методу також визначаються необхідні інструменти управління.

Бурик З.М. пропонує «структуру методів державного управління у сфері економічної безпеки можна розподілити на такі складові елементи: згідно зі стилем управління - демократичні та диктаторські; з позицій законну - правові та не правові; з позицій впливу суб'єкта на об'єкт – прямого впливу та непрямого впливу; підготовки та прийняття рішень, планування, організації, контролю, підтримки управлінської діяльності; за масштабом застосування - загальносистемні(планування, організації, контролю, стимулювання) та локальні (психологічні, опитування та інтерв'ювання); з точки зору організації управління - субординації та координації (одноосібний, колегіальний, колективний, комбінований, регламентарний метод прийняття управлінських рішень); з позицій науковості - пізнання (пізнавальнопрограмуючі) та впливу (організаційно-регулюючі); з позицій мотивації управлінської діяльності - заохочення, переконання та примусу; з позицій комплексності - загальні (нормативно-правові, адміністративні, соціально - психологічні та економічні) та спеціальні - стратегічне планування та цільове програмування, бюджетування, інформування; за функціональним призначенням – нормативно-правові, адміністративні (організаційно-розпорядчі), економічні та соціально-психологічні або пропагандистські» [18].

Управління соціально-економічною безпекою регіону пріоритетно ґрунтується на запобіганні джерел виникнення загроз і тісно пов'язане з реалізацією соціально-економічної політики. Якщо соціально-економічна політика орієнтується на досягнення якісних змін в соціально-економічній

системі регіону, то процес соціально-економічної безпеки виконує захисну функцію, орієнтовану на максимально безпечне здійснення якісних перетворень в соціально-економічній системі. В цьому і полягає принципова відмінність головної мети соціально-економічної безпеки від процесів, пов'язаних з регіональним соціально-економічним розвитком.

У стратегічних напрямках, орієнтованих на управління соціально-економічної безпеки регіонів, першорядне значення в підвищенні економічної безпеки відводиться протидії викликам і загрозам, запобігання кризових явищ в ресурсно-сировинній, виробничій, науково-технологічній та фінансовій сферах, недопущення зниження якості життя населення.

У своєму дослідженні Городенко Л. справедливо зазначає, що в даний час в Україні система управління соціально-економічною безпекою знаходиться на стадії становлення, відрізняючись надзвичайно складними взаємовідносинами у використанні й обміні інформацією. Щодо економічних і правоохоронних інформаційних систем виникає нагальна потреба в чіткому розмежуванні відповідальності між державними та регіональними рівнями, а також у визначенні вимог до моніторингу факторів, що впливають на стан соціально-економічної безпеки, в частині комплексності, глибини і форми охоплення об'єктів моніторингу, якості та оперативності інформації, видів і форм її надання [33].

Дикань В.В., Александрова О.Ю. наголошують на тому, що «ефективне функціонування механізму забезпечення соціально-економічної безпеки регіону вимагає своєчасного надання регіональним органам управління об'єктивної і достовірної інформації, ця мета пояснює необхідність створення інформаційно-аналітичного центру при адміністрації області. Основною метою створення цього центру є зростання якості збору, обробки і розподілу інформація про стан певних об'єктів регіону в інтересах інформаційної підтримки органів регіональної влади і місцевого самоврядування при рішенні завдань управління соціально-економічними процесами, у тому числі завдань забезпечення соціально-економічної безпеки

регіону» [49].

Таким чином, значимість взаємозв'язку системи стратегування соціально-економічного розвитку та управління соціально-економічною безпекою регіону дозволяє мінімізувати та усунути ризики й загрози, що впливають не тільки на соціально-економічну безпеку на регіональному рівні, а й на національну безпеку в цілому при цьому відмінною особливістю пропонованого підходу до визначення взаємозв'язку між стратегічними пріоритетами соціально-економічного розвитку регіону та забезпечення його соціально-економічної безпеки є те, що якщо регіональна соціально-економічна політика орієнтується на досягнення якісних змін в соціально-економічній системі регіону, то процес забезпечення соціально-економічної безпеки виконує захисну функцію, орієнтовану на максимальне безпечне здійснення зазначених змін в соціально-економічній системі, при цьому процеси забезпечення соціально-економічної безпеки регіону є більш гнучкими і здатними адаптуватися до змін, що відбуваються на території регіону.

1.3. Підходи до формування політики соціально-економічної безпеки в публічному управлінні

Концепція соціально-економічної безпеки в публічному управлінні це система певних поглядів і установок, спрямованих на вирішення проблеми забезпечення соціально-економічної безпеки регіону, а також комплекс заходів, напрямів та пріоритетів для досягнення основних завдань регіону, в умовах конкуренції та невизначеності, а також впливу зовнішніх і внутрішніх ризиків та загроз.

Концептуальні положення формування політики соціально-економічної безпеки повинні, на наш погляд, включати в себе установчу, аналітичну, програмну складові (елементи), залежні один від одного і пов'язані між

собою.

Установчий елемент передбачає розробку місії, бачення, цілі та задачі, а також принципів політики соціально-економічної безпеки в публічному управлінні. Аналітичний елемент концептуального положення включає в себе визначення показників та індикаторів, а програмна складова передбачає створення методології оцінки політики соціально-економічної безпеки в публічному управлінні та механізмів забезпечення ефективної реалізації.

Основною метою створення політики соціально-економічної безпеки в публічному управлінні при розробці концепції є забезпечення динамічного розвитку регіону на перспективу, з урахуванням негативних проявів зовнішнього та внутрішнього середовища. Для досягнення поставленої мети потрібно виявити вплив ризиків і загроз на стан і тенденції пріоритетного розвитку регіону з метою досягнення стратегічних показників політики соціально-економічної безпеки. Розробка концептуальних підходів політики соціально-економічної безпеки в публічному управлінні повинна ґрунтуватися на принципах формування ефективного механізму, спрямованого на стійке зростання показників розвитку регіону.

Цветков В.В. зазначає, що «основна проблема розвитку методології, теорії і практики публічного управління соціально-економічною безпекою полягає в тому, що в Україні до теперішнього часу не вироблено чіткої доктрини публічного управління, в той час як в континентальній системі адміністративного права існуючі адміністративно-правові доктрини, їх зміст і значення визначені значимістю розкритих в них публічних інтересів» [188].

Плутанина у визначенні сутності та змісту поняття «публічне управління» найчастіше обумовлена різноманіттям варіантів перекладу на українську мову терміну «public administration», який деякі видання перекладають як «державне управління, деякі - як публічне управління, деякі - як суспільне або соціальне управління, в той же час більшість авторів вкладають в термін публічне управління сенс, який позначає управління, контрольоване суспільством» [186].

Зазначимо, що «Програма розвитку ООН» при розгляді поняття «публічне управління» керується терміном, яке пропонує американський учений Джеєм М.Шавріц, а саме «публічне управління – це галузь практики та теорії, яка є ключовою для публічного адміністрування та зосереджена на внутрішній діяльності державних установ, зокрема на вирішенні таких управлінських питань, як контроль, керівництво, планування, організаційне забезпечення, забезпечення інформаційними технологіями, управління персоналом, та оцінка ефективності» [29].

Букерт Г. наголошує на «суспільність, широту, публічність, відкритість публічного управління – діяльності, що тісно пов'язаної з політикою, законом і громадянським суспільством» [194]. Базарна О., Паутова Т. та Неділько А. також зазначають ширшу, порівняно з державним управлінням, сферу публічного управління і трактують його як діяльність, що «забезпечує ефективне функціонування всієї системи органів державної влади та органів місцевого самоврядування і передбачає широке залучення різних зацікавлених сторін до розробки та реалізації державної політики» [6, 119].

Скидан О.В., Якобчук В.П., Дацій Н.В. під публічним управлінням розуміють «процес цілеспрямованого впливу органів державної влади та місцевого самоврядування на об'єкт управління на основі законодавства з метою підвищення економічного зростання публічно-правових утворень і якості життя населення» [150].

Колодій А.Ф., Буник М.З., Петровський П.М. говорять про державне публічне управління як про «вид державної діяльності, в рамках якого практично реалізується виконавча влада» [78]. Очевидно, що автор ототожнює поняття «публічний» і «державний».

Мельник Р. С. характеризує «публічне управління як різновид соціального управління, що має кілька рівнів інституціалізації: державний, регіональний і муніципальний, що характеризується унікальними сутнісними властивостями: прозорістю, легітимністю, демократичністю». Прозорість Мельник Р. С. розуміє як відкритість та діалогічність

управлінського процесу, що виражається в «громадському контролі над діяльністю органів управління і в процедурах узгодження рішень з населенням; легітимність означає суб'єктивно визнану правомірність управлінського процесу, обумовлену внутрішньою переконаністю керованих в справедливості діяльності керуючих; демократичність, пов'язана з реальністю народовладдя в управлінському процесі, що передбачає наявність нормативно закріплених самоврядних дій народу як суб'єкта-об'єкта управління» [97].

Оболенський О. Ю. розглядає публічне управління як зовнішній прояв публічної влади [108]. Куйбіда В.С., Білинська М.М., Петроє О.М. зазначають, що «публічна влада - це особлива і самостійна влада, яка не збігається за своїм змістом і обсягом з владою державною...у даному разі, публічна влада, коли ми її розуміємо як влада народу в цілому, є вища форма влади» [149].

Чернов С. дає відмічає, що «публічне управління є прояв громадської влади, яка вбирає в себе управління державне, влада територіальних публічних колективів регіонів, автономій і муніципальних утворень і, нарешті, влада корпоративна» [151].

На думку, Колесникової К., «суспільне управління, яке здійснюється шляхом надання влади суспільству, тобто децентралізація, і чим більше управління стає децентралізованим, тим більше воно є публічним. За наявності рис публічності державне управління внаслідок впровадження публічного адміністрування перетворюється на публічне управління» [76].

«Пошук у найкращий спосіб використання ресурсів задля досягнення пріоритетних цілей державної політики» таке визначення наводять Скидан О.В., Якобчук В.П., Дацій Н.В. [150].

Враховуючи проведений нами аналіз поняття «публічне управління» можемо запропонувати авторський підхід до даної дефініції, а саме: публічне управління це сукупність функцій публічно-правових відносин, що реалізуються на основі принципів транспарентності, легітимності,

демократичності, стратегічного партнерства влади, населення та бізнесу, забезпечення стійкого зворотного зв'язку і залученні до процесу управління населення в формі інституціалізованих відносин на державному, регіональному, місцевому рівнях, з метою забезпечення стійкого соціально-економічного розвитку регіонів та підвищення якості життя населення.

Реалізація принципу легітимності «полягає у визнанні суспільством правомірності управлінських дій органів публічного управління та їх відповідності стратегічним цільовим орієнтирам розвитку соціально-економічних систем (спрямованість на забезпечення збалансованості соціально-економічних процесів, підвищення якості життя кожної людини зокрема і суспільства в цілому)» [158].

Інституціалізація відносин в процесі публічного управління на державному, регіональному і місцевому рівнях означає формування відповідного інституційного середовища для забезпечення збалансованості соціально-економічних процесів і обов'язкове дотримання формальних інституційних правил усіма учасниками соціо-економічних відносин.

Викладене дозволяє визначити структуру національної системи публічного управління соціально-економічною безпекою, яка представляє собою сукупність органів та інститутів публічного управління на державному, регіональному та місцевому рівнях, функціонування і взаємодія яких здійснюється у формі інституціалізованих відносин, що реалізуються на основі принципів транспарентності, легітимності, демократичності, стратегічного партнерства влади, населення та бізнесу з метою забезпечення соціально-економічної безпеки і сталого соціально-економічного розвитку територій та підвищення якості життя населення.

Ефективна модель управління соціально-економічною безпекою дозволяє вибрати механізми та інструменти, які сприятимуть підвищенню рівня економічної безпеки регіону. Як зазначає Палкіна М.В., забезпечення соціально-економічної безпеки є, перш за все певну ієрархічно вибудовану систему [118].

У науковому співтоваристві існують різні думки, що визначають, що таке модель і як вона може бути використана при розробці механізму публічного управління економічною безпекою регіону. Можна погодитися з думкою Крепич С.Я., яка вважає, що «модель - це належна абстракція процесу, яка зберігає істотну структуру таким чином, щоб її аналіз давав можливість проникнути в сутність, як початкової ситуації, так і інших аналогічних їй» [87].

Розглянемо різні моделі публічного управління соціально-економічною безпекою на рівні регіону, які пропонуються різними науковцями.

Так Руденко М.М. та Долганова Я.О. зазначають, що модель публічного управління соціально-економічною безпекою складається із таких блоків: покращення якості життя населення, підтримка загального рівня безпеки, вдосконалення виробничих процесів, розвиток інституту підприємництва, розвиток наукоємних галузей [156].

Жовнірчик Я.Ф. пропонує багатофакторну модель системи управління соціально-економічною безпекою регіонів. Основною ідеєю побудови даної моделі є інтегрування самої моделі в систему управління розвитком соціально-економічної системи регіону та виконання в ній перш за все інформаційно-аналітичної функції [59].

Крайник О. відзначає цільову модель публічного управління соціально-економічною безпекою регіону в якій визначається впорядкована система супідрядних цільових завдань, розташованих за рівнями спільності, значущості та доцільною послідовністю досягнення. На основі виділених цілей розробляється комплексна цільова програма розвитку регіону [86].

На думку, Маслобоева А.В. та Путілов В.А. пропонують багаторівневу ієрархічну модель управління економічною безпекою регіону. В основі моделі координація публічного управління регіональної економічної безпеки на основі показників економічної безпеки, що оптимізуються різними елементами багаторівневих систем регіонального публічного управління, в умовах децентралізованого прийняття рішення [94].

Аналіз авторських підходів до побудови моделей управління соціально-економічною безпекою регіону дозволяє відзначити, що наявні варіанти моделювання не дають комплексного вирішення проблеми економічного становища територій.

Кожна із запропонованих моделей має як свої переваги, так і недоліки, які пов'язані з можливими неточностями статистичних даних, зниженням рівня оперативності їх надання, похибки в обчисленнях тощо, а також не враховує наявний регіональний ресурсний потенціал.

Алгоритм формування політики соціально-економічної безпеки в публічному управлінні може виглядати наступним чином (рис 1.3).

Об'єктами управління в пропонованій моделі виступає наявний ресурсний потенціал регіону, який при ефективному управлінні може впливати на рівень соціально-економічного розвитку регіону та рівень його соціально-економічної безпеки.

Самі показники рівня соціально-економічної безпеки також виступають об'єктом управлінського впливу.

Суб'єктами управління в пропонованій моделі виступають:

- законодавчі органи влади суб'єкта, які наділені повноваженнями прийняття регіональних законів і контролю за виконанням даних нормативних актів шляхом створення відповідних контролюючих органів;
- виконавчі органи влади регіону, які беруть участь в розробці регіональної стратегії соціально-економічної безпеки і беруть участь в розробці стандартів соціально-економічної безпеки, а також виконують наглядові та контрольні функції;
- підприємства та організації, які виступають безпосередніми учасниками економічних відносин;
- організації соціальної сфери повинні приймати пріоритетні заходи з протидії дискримінаційним тенденціям в регіональній економіці, перш за все, в галузях і напрямках соціальної сфери;
- населення регіону є визначальним суб'єктом.

Рис. 1.3. Алгоритм формування політики соціально-економічної безпеки в публічному управлінні

Для координації діяльності цієї системи можливе створення спеціальної структури - ради соціально-економічної безпеки. Далі слід

розглянути, як визначається «механізм управління» в науковій літературі. На основі аналізу результатів різних досліджень можна відзначити, що більшість авторів під механізмом управління розуміють перш за все сукупність організаційних, правових і економічних компонентів, спрямованих на управління економічною системою даного об'єкту.

Що стосується механізму публічного управління соціально-економічною безпекою регіону, можна відзначити, що в науці дане питання широко не розглядається. Оцінка наявних наукових позицій дозволяє зробити висновок, що механізм публічного управління соціально-економічної безпеки регіону - це система організаційно-економічних і правових заходів щодо запобігання економічним загрозам для регіональної соціально-економічної системи та забезпечення стабільно функціонуючої та стійкої економіки регіону.

Механізм управління представлений інструментами, методами і технологіями управління. Основною вимогою до механізму управління економікою регіону є, перш за все, його гнучкість і здатність реагувати на зміни зовнішнього і внутрішнього середовища, цілей і завдань, що відповідають загальній стратегії розвитку держави і регіону [152].

Інструментами управління соціально-економічною безпекою регіону можуть бути: моніторинг, що дозволяє провести оцінку загальнорегіональної ситуації і можливих регіональних, соціальних та економічних проблем; індикативне планування, застосування якого повинно забезпечити реалізацію завдань забезпечення соціально-економічної безпеки регіону, і взаємодія всіх суб'єктів управління з метою підвищення рівня економічної безпеки регіону.

Методами управління соціально-економічною безпекою регіону можуть стати методи стимулювання оподаткування господарюючих суб'єктів, методи регулювання цін і тарифів, регулювання використання державної та регіональної власності, прийняття соціальних регіональних програм, встановлення регіональних прожиткових мінімумів тощо [156].

Технологіями даної системи управління можуть виступати розробки в

сфері системного аналізу, інноваційні технології, інформаційні технології, технології комунікації, управлінські технології тощо.

Функціями управління виступають традиційні для управлінського рівня функції, такі як оцінка, планування, організація та контроль [162]. Функція оцінки полягає в комплексній і повній діагностиці управлінського впливу суб'єктів на об'єкт. Функція планування полягає в розробці короткострокових, середньострокових і довгострокових планів соціально-економічного розвитку регіонів, в тому числі і на основі індикативних планів, визначенні індикаторів соціально-економічного розвитку. Функція організації управління полягає в розробці програм, що сприяють реалізації поставлених цілей, завдань і показників сталого розвитку регіонів і зміцненню соціально-економічної безпеки.

Функція контролю в управлінні виступає як необхідний елемент будь-якої високоорганізованої діяльності, яка передбачає реалізацію контролю операцій на всіх етапах запланованих заходів, націлених на забезпечення безпеки економічної та соціальної сфери [175].

Для побудови механізму публічного управління соціально-економічною безпекою необхідний аналіз специфічних чинників, що визначаються різним рівнем соціально-економічного розвитку регіонів, наявним ресурсним потенціалом і рівнем соціально-економічної безпеки.

Відмітимо, що до специфічних факторів слід віднести такі фактори, як особливості управлінського ресурсу регіону, рівень соціальних і економічних потреб населення в відповідний період часу і на відповідній території, галузеву інфраструктуру регіону, природно-кліматичні умови, соціально-культурні особливості, територіальне розташування, віддаленість від центру тощо.

Розглядаючи специфічні фактори управління, слід враховувати, що останнім часом виявлено підвищення ролі суб'єктивного фактора на всіх рівнях управлінського впливу [2]. Важливою проблемою на сучасному етапі виступає той факт, що джерелом прийняття управлінських рішень є безліч

суб'єктів, які приймають самостійні управлінські рішення. В процесі розробки і реалізації регіональної політики сталого розвитку повинна проводитися координація діяльності всіх регіональних акторів влади.

На наступному етапі здійснюється планування заходів сталого соціально-економічного розвитку регіону на основі отриманих раніше результатів аналізу. Для ефективного планування необхідно визначити цільові показники управління і розвитку соціально-економічної безпеки регіону. В даному контексті слід зазначити, що на сьогоднішній день відсутній офіційно визнаний перелік показників, що дають можливість об'єктивно оцінити рівень соціально-економічної безпеки регіону. Можна припустити, що даний перелік повинен бути досить широким і бути затвердженим на рівні стратегії соціально-економічної безпеки регіону. Стратегія соціально-економічної безпеки повинна бути прив'язана до реального часу і стати орієнтиром при прийнятті найважливіших політичних і господарських рішень [33].

На наступних етапах здійснюється організація заходів на основі розробленої програми. На етапі організації здійснюється формування системи управління та конкретних механізмів управління. На завершальних етапах проводяться контроль і оцінка отриманих результатів, з подальшим їхнім коригуванням.

На етапі розробки програми підвищення рівня соціально-економічної безпеки регіону може застосовуватися запропонована матрична модель розвитку соціально-економічної безпеки регіону (табл. 1.4), яка передбачає реалізацію стратегії розвитку регіону в залежності від рівня наявного потенціалу та рівня соціально-економічної безпеки з урахуванням специфіки регіону.

Для регіонів з високим рівнем соціально-економічної безпеки і високим рівнем ресурсного потенціалу пропонується стратегія утримання лідерства, яка полягає в стійкому функціонуванні структуроутворюючих виробництв регіону, здатних протистояти і запобігти негативним впливам на розвиток в

цілому виробництва та соціально-економічної ситуації регіону.

Таблиця 1.4

Матрична модель розвитку соціально-економічної безпеки регіону на основі ресурсного потенціалу

Рівень соціально-економічної безпеки	Рівень ресурсного потенціалу		
	Високий	Середній	Низький
Високий	Стратегія утримання лідерства	Стратегія формування інвестиційної привабливості	
Середній	Стратегія диверсифікації галузевої структури		Стратегія розвитку інновацій
Низький	Стратегія розвитку міжрегіональної взаємодії	Стратегія оптимізації соціальної політики	Стратегія формування точок зростання

Регіонам з високим і середнім рівнем ресурсного потенціалу та середнім рівнем соціально-економічної безпеки пропонується стратегія диверсифікації галузевої структури, яка передбачає переорієнтацію з сировинного експорту на модернізацію технологічного базису промислового виробництва та формування ефективної моделі регіональної економічної системи, що забезпечить зростання конкурентоспроможності регіону і національної економіки в цілому.

Для регіонів з низьким і середнім рівнем ресурсного потенціалу та високим рівнем соціально-економічної безпеки пропонується стратегія формування інвестиційної привабливості регіону. Реалізація запропонованої стратегії ґрунтується на забезпеченні зростання рівня і якості людського капіталу, доходів населення й споживчого попиту, промислового виробництва, податкової бази та прибутковості підприємств регіону, а також розвитку інноваційного та венчурного бізнесу, інститутів ринкової економіки, що формує інвестиційну привабливість конкурентного регіону.

Для регіонів з низьким рівнем ресурсного потенціалу та середнім

рівнем соціально-економічної безпеки пропонується стратегія розвитку інновацій. Вона ґрунтується на реалізації цільових програм розвитку, спрямованих на модернізацію економіки, орієнтовану на впровадження інновацій у виробничій сфері, тому що потенціал регіону слабо сформований і тим самим регіон обмежений в доступі до використання ресурсного потенціалу.

Для регіонів з високим рівнем ресурсного потенціалу і низьким рівнем соціально-економічної безпеки пропонується стратегія розвитку міжрегіональної взаємодії. Вона полягає в максимальному використанні внутрішніх ресурсів регіону та посилення їх за рахунок використання зовнішніх можливостей, які визначаються особливим географічним положенням даних суб'єктів та їх транзитним потенціалом. Стратегія передбачає вирішення завдань, орієнтованих на управління процесом згладжування диференціації економічних систем, розробку нових положень політики регіону та міжрегіональних економічних взаємозв'язків [175].

Для регіонів із середнім рівнем ресурсного потенціалу і низьким рівнем соціально-економічної безпеки пропонується стратегія оптимізації соціальної політики, що призведе до посилення людського капіталу регіону, який виступає одним з основних обмежуючих факторів розвитку економіки регіону. Реалізація даної стратегії можлива через ефективність реалізації соціальної політики, контролю бідності та безробіття, в тому числі через механізм підвищення рівня доходів населення, що визначає споживчий попит і відповідно розвиток економіки регіону.

Для регіонів з низьким рівнем ресурсного потенціалу і низьким рівнем соціально-економічної безпеки пропонується стратегія формування точок зростання з урахуванням наявного ресурсного потенціалу регіону. Безсумнівно, грамотне використання ресурсного потенціалу може служити стартовим капіталом для досягнення більш високих цілей [156].

Точки зростання повинні базуватися на реалізації найбільш перспективних напрямів, здатних послужити каталізаторами зростання

всього територіального господарського комплексу як органічної єдності та взаємозв'язку всіх галузей регіональної економіки та невиробничої сфери. Такі «точки зростання» повинні виступати імпульсами регіонального господарювання, при впливі яких відбувається процес формування нових видів підприємницької діяльності та створення нових просторових утворень.

Таким чином, концептуальні положення формування політики соціально-економічної безпеки регіону в публічному управлінні передбачають розробку моделі публічного управління соціально-економічною безпекою регіону, а також матричної моделі розвитку соціально-економічної безпеки регіону, що передбачає побудову індивідуальних траєкторій і стратегій розвитку соціально-економічної сфери та соціально-економічної безпеки регіону;

Висновки до розділу 1

1. Історично доведено той факт, що увагу до безпеки взагалі й економічної безпеки зокрема, проявили у США в роки Великої Депресії, коли головним сенсом усієї економічної політики держави був вихід із глибокого кризового стану. Аналіз теоретичних підходів до трактування терміну «безпека» показує, що у широкому розумінні цей термін розглядається насамперед як результат і результат діяльності суспільства щодо забезпечення безпеки особистості та держави від зовнішніх загроз, а у вузькому розумінні – як стан захищеності життєво важливих об'єктів від внутрішніх загроз.

2. Уточнено визначення поняття «соціально-економічна безпека» стосовно до сучасних умов глобалізації та інформатизації економіки й критеріїв її визначення, які пов'язані із забезпеченням сталого соціально-економічного розвитку, основою якого стає нова якість соціально-економічного зростання, при якому дефіцитні та невідтворювані природні

ресурси заміщуються економікою знань, активами інтелектуальної власності й менеджментом їх ефективного використання; «механізм публічного управління соціально-економічною безпекою регіону» як системи організаційно-економічних і правових заходів щодо запобігання економічним загрозам для регіональної соціально-економічної системи та забезпечення стабільно функціонуючої та стійкої економіки регіону.

3. Наголосимо, що досягнення високого рівня соціально-економічної безпеки регіону є необхідною умовою ефективного функціонування його соціально-економічної системи. З метою підтримання належного рівня соціально-економічної безпеки всередині кожного регіону визначаються пріоритети в управлінні. Таким чином, головною метою ефективного управління соціально-економічною безпекою регіону є попередження загроз і забезпечення загальної стійкості регіональної системи, яка проявляється в поліпшенні якості життя населення або, принаймні, не в погіршенні досягнутого рівня. Інший напрямок, також пов'язаний не тільки з якісною характеристикою рівня життя населення, а й з досягненням регіональної стійкості та можуть бути виражені в збереженні здатності економіки регіону до зростання, в зниженні залежності економіки регіону від імпорту, в розвитку наукового потенціалу, в прагненні до збалансованості фінансової системи, в забезпеченні продовольчої та екологічної безпеки. Управління соціально-економічною безпекою регіону безпосередньо залежить від виділених регіональних пріоритетів, орієнтованих на поліпшення соціально-економічної системи.

4. Доведено, що значимість взаємозв'язку системи стратегування соціально-економічного розвитку та управління соціально-економічною безпекою регіону дозволяє мінімізувати та усунути ризики й загрози, що впливають не тільки на соціально-економічну безпеку на регіональному рівні, а й на національну безпеку в цілому при цьому відмінною особливістю пропонованого підходу до визначення взаємозв'язку між стратегічними пріоритетами соціально-економічного розвитку регіону та забезпечення його

соціально-економічної безпеки є те, що якщо регіональна соціально-економічна політика орієнтується на досягнення якісних змін в соціально-економічній системі регіону, а процес забезпечення соціально-економічної безпеки виконує захисну функцію, орієнтовану на максимальне безпечне здійснення зазначених змін в соціально-економічній системі, при цьому процеси забезпечення соціально-економічної безпеки регіону є більш гнучкими і здатними адаптуватися до змін, що відбуваються на території регіону.

5. Сформульовані інституційні передумови позиціонування управління соціально-економічною безпекою регіонів з позиції стратегічних пріоритетів їхнього соціально-економічного розвитку, відмінна особливість яких полягає в тому, що якщо регіональна соціально-економічна політика орієнтується на досягнення якісних змін в соціально-економічній системі регіону, то процес забезпечення соціально-економічної безпеки виконує захисну функцію, орієнтовану на максимальне безпечне здійснення зазначених змін в соціально-економічній системі, при цьому процеси забезпечення соціально-економічної безпеки регіону є більш гнучкими і здатними адаптуватися до змін, що відбуваються на території регіону.

6. Відмічено, що концепція соціально-економічної безпеки в публічному управлінні це система певних поглядів і установок, спрямованих на вирішення проблеми забезпечення соціально-економічної безпеки регіону, а також комплекс заходів, напрямів та пріоритетів для досягнення основних завдань регіону, в умовах конкуренції та невизначеності, а також впливу зовнішніх і внутрішніх ризиків та загроз. Основною метою створення політики соціально-економічної безпеки в публічному управлінні при розробці концепції є забезпечення динамічного розвитку регіону на перспективу, з урахуванням негативних проявів зовнішнього та внутрішнього середовища.

7. Визначено структуру системи публічного управління соціально-економічною безпекою, яка представляє собою сукупність органів та

інститутів публічного управління на державному, регіональному та місцевому рівнях, функціонування і взаємодія яких здійснюється у формі інституціоналізованих відносин, що реалізуються на основі принципів транспарентності, легітимності, демократичності, стратегічного партнерства влади, населення та бізнесу з метою забезпечення соціально-економічної безпеки та стійкого соціально-економічного розвитку регіонів і підвищення якості життя населення.

8. Сформовано методичні положення щодо формування політики соціально-економічної безпеки в публічному управлінні, шляхом розробки алгоритму, а також матричної моделі розвитку соціально-економічної безпеки регіону, що передбачає побудову індивідуальних траєкторій та стратегій розвитку соціально-економічної сфери та соціально-економічної безпеки регіону.

Основні результати, отримані в даному розділі, опубліковано в [167, 168, 170].

РОЗДІЛ 2

ОЦІНКА РОЗВИТКУ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЮ БЕЗПЕКОЮ РЕГІОНУ

2.1. Оцінка рівня соціально-економічної безпеки регіонів

Для перспективної оцінки рівня соціально-економічної безпеки та ретроспективної із завданням виявлення закономірностей «реакції» соціально-економічної системи на вплив негативних впливів необхідно:

- ідентифікувати негативні впливи;
- оцінити передбачуваний збиток з коригуванням на ймовірність його настання;
- оцінити ефект від застосовуваних заходів протидії впливу ризиків і загроз соціально-економічній безпеці регіонів.

Завдання ідентифікації негативних впливів, що входять в сферу компетенцій системи публічного управління регіоном, методологічно невирішене. Найчастіше в роботах пропонується класифікація загроз соціально-економічній безпеці, рідше ризиків, ще менше джерел, що містять методичні розробки з оцінки негативних впливів і практично немає робіт щодо їх ідентифікації. Справедливості заради варто відзначити, що ідентифікація не в повній мірі ігнорується авторами. Вона згадується як один з етапів алгоритму оцінки негативних впливів.

Так, Бондаревська О.М., справедливо вважає, що величина ризику і загроз залежна від даної системи та від їх функціонального впливу. Також перераховує методи, які з точки зору автора доцільно використовувати у виявленні загроз економічній безпеці та прогнозування їх наслідків: моніторинг показників розвитку економіки, експертна оцінка, аналіз і обробка сценаріїв, багатовимірний статистичний аналіз, метод оптимізації, ситуаційний аналіз тощо. [15]. Тобто автор, як нам представляється,

функціональний вплив розглядає, по суті, через визначення, до якого типу (виду, класу) слід віднести ту чи іншу негативну дію.

Вважаємо, простий виклад методів без обґрунтування раціональності їх використання, складно вважати методичним забезпеченням виявлення або ідентифікації негативних впливів.

Невизначеність результатів розвитку негативних впливів обґрунтовує застосування методів теорії ймовірностей до їх ідентифікації. Ідеї теорії ймовірностей в суспільних науках розвиваються з XVIII століття. Д. Бернуллі вніс в теорію ймовірностей поняття корисності, на основі чого розроблено метод оцінки привабливості того чи іншого результату аналізованих подій. Ф. Гальтон сформував теоретичну базу, а його послідовники обґрунтували правило регресії в прогнозуванні економічних циклів. Г. Марковіц обґрунтував мінімізацію відхилень прибутковості від вкладень від очікуваних величин (цитуються за [61]). Таким чином, вважається, що методичний апарат теорії ймовірності розроблений і адаптований для вирішення широкого кола завдань з невизначеним результатом, включаючи соціально-економічну природу. Разом з тим, як показав аналіз стратегій соціально-економічного розвитку регіонів, регіональний менеджмент в кращому випадку не в повній мірі використовує досягнення науки із застосуванням математичного інструментарію.

Неповнота застосування методів теорії ймовірностей у вирішенні проблем розвитку визначається:

а) на методичному рівні:

- складністю моделювання реальних соціально-економічних процесів, поведінки учасників соціальних та економічних відносин внутрішнього й зовнішнього середовища;

- складністю для розуміння управлінцями існуючих моделей оцінки невизначених результатів, і, отже, недовірою до результатів та/або неможливістю використання в практичній діяльності;

б) на інституціональному рівні:

- відсутністю норм, що зобов'язують регіональний менеджмент ідентифікувати та кількісно оцінювати негативні впливи;

- відсутністю на державному рівні управління політики щодо забезпечення соціально-економічної безпеки з чітко обумовленими інтересами регіону та центру;

в) на організаційному рівні:

- невідповідністю компетенцій, передбачених стандартами вищої освіти щодо підготовки кадрів для системи державного та муніципального управління, сучасним умовам;

- відсутністю або недостатньою організацією діяльності у виконавчих органах влади з моніторингу виникнення та розвитку негативних впливів.

Для подолання обмежень методичного характеру необхідно з одного боку запропонувати досить простий метод оцінки негативних впливів, з іншого – який дозволяє ідентифікувати ті з них, які відносяться до сфери соціально-економічної безпеки.

З метою управління соціально-економічною безпекою необхідно мінімізувати вплив загроз, тобто, принаймні, не допускати переростання ризиків в загрози [31]. Разом з цим безліч негативних впливів, що знаходяться у фазі ризиків, складно контролювати, розумним представляється контролювати ті з них, ймовірність нанесення шкоди для яких значніша. Для чого потрібна деталізація виділених фаз за рахунок введення додаткових елементів.

Формування переліку подій, які є наслідком виниклого негативного впливу можливо при використанні методів експертних оцінок. Застосуванням саме цих методів обумовлено високим ступенем невизначеності подій, безліччю факторів, які впливають на них, а також мультиплікативний ефект, що виникає в соціально-економічному середовищі регіону.

Проблема забезпечення соціально-економічної безпеки не обмежується і не ґрунтується тільки на ідентифікації негативних впливів. Для

регіонального менеджменту мають визначальне значення вирішення додаткових завдань, зокрема [39]:

1) потенційно негативний вплив з фази ризику може перейти в фазу загроз, тобто для недопущення переходу й своєчасного прийняття рішення потрібно контролювати можливість такого переходу;

2) при відсутності або недостатності інформації про тенденції впливу деякої безлічі негативних впливів для вжиття запобіжних заходів необхідно визначити можливість нанесення збитку при сукупному впливі негативних впливів на соціально-економічну систему.

Подальша трансформація ризикуотворюючого фактору можлива як мінімум за двома напрямками, тобто за векторами, що визначаються ризиками:

- 1) посилення конкуренції на регіональних ринках;
- 2) зменшення обсягу державних дотацій та компенсацій.

Розглянемо розвиток ризиків окремо. Ризик «посилення конкуренції на регіональних ринках» здатний сформувати ризикуотворюючі фактори:

а) «зниження обсягів регіонального виробництва», який в свою чергу може сформувати:

- загрозу зниження податкових й неподаткових доходів бюджету, здатної перерости в загрозу соціально-економічній системі, що виражається в скороченні обсягів видатків, що спрямовуються на забезпечення соціально-економічної безпеки з коштів регіонального бюджету;

- загрозу зменшення грошових доходів населення, що виражається в зменшенні коштів регіону, які направляються населенню регіону на забезпечення нагальних потреб населення регіону;

- загрозу зменшення кількості суб'єктів регулярної (формальної) економіки та зниження або недостатнього обсягу оборотних коштів підприємств, розвиток яких передбачає збиток, що полягає в скороченні коштів регіону, які направляються на захист від впливу негативних впливів на соціально-економічну безпеку;

б) «зростання безробіття серед постійного населення регіону» може сформувати загрозу «зменшення грошових доходів населення», і привести до збитку, що складається в зменшенні коштів регіону, які направляються населенню регіону на забезпечення нагальних потреб населення регіону.

Ризик «зменшення обсягу державних дотацій та компенсацій» здатний сформувати ризикоутворюючий фактор «зменшення обсягу регіонального виробництва», загрози та відповідні їм елементи шкоди [67]:

- загрозу зниження податкових і неподаткових доходів бюджету та шкоди, що виражається в скорочення обсягів видатків, що спрямовуються на забезпечення соціально-економічної безпеки з коштів регіонального бюджету;

- загрозу зменшення суб'єктів регулярної (формальної) економіки і шкоди, що складається в зменшенні коштів регіону, які направляються населенню регіону на забезпечення нагальних потреб населення регіону;

- загрозу зниження або недостатній обсяг оборотних коштів підприємства і збитку, який проявляється в скороченні коштів регіону, які направляються на захист від впливу негативних впливів на соціально-економічну безпеку.

Таким чином, охарактеризуємо рівень соціально-економічної безпеки України та її регіонів. В Стратегії економічної безпеки України на період до 2025 року зазначено, що «стан розвитку економіки України протягом останніх 10 років не давав змоги забезпечувати національні економічні інтереси, так протягом 2010-2019 років стан економічної безпеки оцінювався як незадовільний із погіршенням показників практично за всіма складовими до небезпечного рівня у 2012 році та 2014-2015 роках: середнє значення рівня економічної безпеки за цей період становило 40 відсотків – зона рівня незадовільного стану (за результатами перерахунку рівня економічної безпеки України за основними складовими економічного характеру), у 2019 році рівень економічної безпеки України становив 43 відсотки, а за підсумками першого півріччя 2020 року – 41 відсоток» [138]. В додатку В

наведено індикатори економічної безпеки.

Так, за останні 10 років рівень фінансового забезпечення (42% оптимального значення) можна визначити як незадовільний, що було спричинено постійним дефіцитом державного бюджету та значним борговим навантаженням, недостатнім довгостроковим інвестиційним кредитуванням економіки та фондового ринку. Через структурні проблеми фінансова система України не змогла адекватно протистояти викликам збройної агресії з боку Російської Федерації та тимчасовій окупації частини території України і протягом кількох років перебувала в кризі. У 2019 році рівень фінансового забезпечення знизився на 4 процентні пункти (порівняно з 2018 р.) до 42% та на 3 процентні пункти до 38 % у першому півріччі 2020 року порівняно з рівнем першого півріччя 2019 року. Однак результати звіту про фінансову стабільність, підготовленого НБУ, показали, що рівень фінансової безпеки достатній для того, щоб фінансовий сектор належним чином виконував свої функції та успішно долав кризу, спричинену пандемією коронавірусу.

Відмітимо, що за даними Мінекономіки «рівень тіньової економіки у 2020 році становив 30% від обсягу офіційного ВВП, що на 3 в.п. більше за показник 2019 року, ускладнення умов економічної діяльності, внаслідок запровадження протиепідемічних заходів в Україні та світі, спричинили природне бажання суб'єктів господарювання зменшити ризики втрати лімітованих ресурсів (на тлі суттєвого зростання збитків в економіці через тимчасові, але непрогнозовані у часі, обмеження ділової активності), що і призвело до зростання тінізації економіки» [180].

Також мова йде про те, що «експерти рейтингу Індекс сприйняття корупції 2020 оцінили рівень корупції в Україні у 33 бали, що на 3 бали більше ніж у рейтингу 2019 року (за шкалою від 0 до 100, де 0 означає найвищий рівень корупції відповідно до сприйняття респондентів, а 100 – найнижчий), що відповідає 117 місцю серед 180 країн, які увійшли до рейтингу (126 місце серед 180 країн у рейтингу 2019 року), за висновками експертів рейтингу, в Україні гальмується імплементація повноцінної судової

реформи. Упродовж 2020 року спостерігався постійний тиск на антикорупційні інституції. Наприкінці 2020 року країна опинилась у кризі конституційного правосуддя, що супроводжувалася неспроможністю керівництва держави подолати її цілком. За висновками експертів, якщо вже зараз не зупинити окреслені тенденції, наступного року в Індексі сприйняття корупції позиція України може значно погіршитись» [180].

Рівень промислової безпеки за період 2010-2019 рр. становив 53% (від оптимального значення), що також свідчить про його незадовільний рівень для забезпечення економічної стійкості України у виробничому секторі. Тенденції щодо промислової безпеки формувалися в умовах зниження попиту на продукцію, вироблену вітчизняними товаровиробниками, збільшенням витрат на імпорту сировину, низького рівня технологічності.

Як зазначено в Стратегії економічної безпеки України на період до 2025 року «внаслідок збройної агресії Російської Федерації та тимчасової окупації частини території України економіка втратила значну частку потенціалу з виробництва товарів та надання послуг, зокрема основні фонди промислових підприємств, доступ до стратегічних корисних копалин та людський капітал, чергове зниження рівня виробничої безпеки України у 2019 році та першому півріччі 2020 року (на 2 відсоткових пункти до 56 відсотків та на 3 відсоткових пункти до 51 відсотка відповідно) формувалося на тлі несприятливої цінової кон'юнктури на світовому ринку, зокрема на ринку чорних металів, та ревальвації гривні до долара США у 2019 році порівняно з 2018 роком на 5 відсотків у середньому за рік (у розрахунку грудень 2019 року до грудня 2018 року середньомісячний курс гривні укріпився на 15 відсотків), застосування іншими країнами протекціоністських заходів щодо своїх виробників, додаткових санкцій з боку Російської Федерації і як наслідок падіння обсягів промислового виробництва та погіршення показників рентабельності операційної діяльності промислових підприємств, негативного впливу виробничої сфери

зазнала також від карантинних заходів, запроваджених як в Україні, так і в усьому світі внаслідок поширення COVID-19» [138].

Рівень зовнішньоекономічної безпеки протягом 2010-2019 років був оцінений як небезпечний (із середнім значенням оцінки стану зовнішньоекономічної безпеки за цей період у 34% від оптимального). Незважаючи на відносне покращення деяких показників зовнішньоекономічної безпеки у 2019 р. (на 5 процентних пунктів до 41% від оптимального) та першій половині 2020 р (на 5 процентних пунктів до 43%) низька конкурентоспроможність вітчизняних товаровиробників, значна частка сировини в експорті та попередня концентрація на ринках пострадянських країн призвели до дисбалансу зовнішньоекономічної діяльності в нестабільних умовах світової економіки, до гібридної війни Російської Федерації проти України.

Рівень інвестиційної та інноваційної безпеки за період 2010-2019 рр. (із середнім значенням оцінок безпеки за цей період на рівні 32% від оптимального) також було охарактеризовано як небезпечний. За підсумками 2019 р. якісних змін у стані інвестиційної та інноваційної безпеці не відбулося. Рівень інвестиційної та інноваційної безпеки (31 % у 2019 р. та 29% у першій половині 2020 р.) свідчили про нездатність забезпечити стійке економічне зростання за нинішнього дефіциту та орієнтації на ресурсні інвестиції.

Рівень макроекономічної безпеки протягом 2010-2019 рр. (38% від оптимального) також було охарактеризовано як небезпечний. Сформовані в попередні періоди макроекономічні диспропорції, зокрема на ринку праці, у структурі виробництва, продовжували стримувати економічний розвиток країни (як кількісний, так і якісний). Рівень макроекономічної безпеки у 2019 р. збільшився на 6 процентних пунктів до 45% внаслідок впроваджуваної політики, яка спрямовувалася на збільшення рівня доходів населення, а також впровадження Національним банком України політики таргетування інфляції. Однак у першій половині 2020 р. рівень макроекономічної безпеки

знизився на 6 процентних пунктів до 39% у порівнянні з 2019 р., що свідчить про значний ризик дестабілізації макросередовища.

Перейдемо до оцінки рівня соціальної безпеки. Проаналізуємо розподілу країн ЄС та України за Індексом соціального прогресу (додаток Г) Соціальний прогрес - це здатність суспільства задовольнити основні людські потреби своїх громадян, який дозволяє громадянам і групам населення підвищувати та підтримувати якість життя, а також створювати умови для всіх людей для досягнення їх повного потенціалу.

За даними додатку Г можна зробити висновок, що у 2020 р. серед 163 країн світу у групу країн з найвищим рівнем соціального розвитку увійшли такі країни ЄС: Данія, Фінляндія, Швеція, Нідерланди, Німеччина, Ірландія. До групи країн з високим рівнем соціального розвитку увійшли 18 країн ЄС, серед яких: Франція, Португалія, Італія, Польща. Тільки 4 країни ЄС (Хорватія, Угорщина, Болгарія, Румунія) та Україна увійшли до групи країн з рівнем соціального розвитку вище середнього. В 2016–2020 рр. усі країни певною мірою досягли покращення рейтингової позиції. Що ж стосується України, то рівень соціального прогресу значно нижчий, ніж у країнах Європейського Союзу – 63 місце (з індексом 73,38).

Параметри оцінки «Індексу соціального прогресу» зводяться до параметрів, до досягнення яких прагне ООН. Це такі параметри, як забезпечення базових потреб людини в їжі, житлі, безпеки, доступ до освіти, інформації, охорони здоров'я, передовим технологіям, дотримання прав людини. При аналізі показників можна побачити, що економічні показники не використовуються. Економісти і політики всього світу сьогодні схильний стверджувати, що зі зростанням ВВП країни, на жаль, не всі її громадяни стають щасливішими.

Важливо зазначити, що на сьогодні країнам не домогтися благополуччя тільки на розвитку економічного зростання, важливо враховувати соціальні компоненти.

Наголосимо, що відповідно до Конституції України «Україна є

соціальною державою, це передбачає забезпечення соціальної безпеки громадян, створення необхідних і достатніх умов для реалізації соціальних прав людини і громадянина» [80]. Але все ж таки на сьогодні існує ціла низка проблем щодо соціального прогресу (табл. 2.1).

Таблиця 2.1
Проблеми забезпечення соціального прогресу України
порівняно з країнами ЄС у 2020 р.

Показник	Україна		Значення країни-лідера – члена ЄС		
	бали	місце	країна	бали	місце
Індекс соціального прогресу	73,38	63	Данія	92,11	2
Базові умови харчування та медичне обслуговування	83,36	77	Швеція	96,58	10
вода та санітарія	93,44	70	Іспанія	98,98	1
житло	86,77	83	Нідерланди	99,7	2
особиста безпека	90,9	75	Фінляндія	99,0	1
Основи благополуччя	62,33	110	Нідерланди	90,06	10
доступ до базових знань	71,97	82	Австрія	91,84	6
доступ до інформації та комунікацій	90,84	54	Чехія	99,01	1
здоров'я та благополуччя	78,75	57	Данія	97,39	2
Якість навколишнього середовища	57,24	103	Франція	88,75	4
Можливості особисті права	61,06	159	Естонія	93,78	3
особиста свобода та вибір	64,79	51	Данія	88,66	1
інклюзивність	71,2	92	Швеція	96,78	1
доступ до вищої освіти	69,21	71	Данія	90,91	3
	44,03	94	Фінляндія	85,72	1
	74,73	32	Нідерланди	84,2	4

Джерело: складено автором за даними [201]

За даними табл. 2.1 можна зробити висновок, що «Україна суттєво відстає від країн ЄС за рівнем соціального розвитку у 2020 р. у таких сферах: якість навколишнього середовища (високий рівень забруднення повітря, великі обсяги викидів CO₂); особиста безпека (високий рівень смертності та злочинності); здоров'я та благополуччя (низька тривалість життя після 60 років, великий рівень смертності від неінфекційних хвороб, низька доступність до якісної медичної допомоги); інклюзивність (наявність проявів дискримінації); особисті права (низький доступ до правосуддя, низький рівень захисту політичних прав, свободи самовираження)» [201].

З метою вирішення соціальних проблем в сучасній Україні необхідно

внести істотні зміни у вітчизняну соціальну політику. В першу чергу необхідно сформулювати чітку та ясну стратегію соціальної політики, що відповідає специфіці національних проблем, а також провести серйозне корегування соціального законодавства. На сучасному етапі розвитку найбільш важливими заходами є поліпшення якості соціальних послуг та підвищення стандартів гідного життя у вітчизняному законодавстві, а також реструктурування державної системи соціальних витрат, так як просте збільшення державних витрат не забезпечує автоматичного пропорційного поліпшення рівня життя населення.

Перспективи розвитку сучасного світу визначаються не стільки запасами сировинних ресурсів, скільки станом його людського потенціалу. Для України важливим є створення умов для формування і реалізації людського потенціалу, що забезпечить конкурентну перевагу в порівнянні з іншими країнами. Умови формування та проблеми реалізації людського потенціалу країни значно варіюють залежно від географічного положення територій, соціальних й економічних можливостей місцевого населення [19].

Багато проблем, пов'язаних з розвитком людського фактора, вимагають спеціального вивчення: виявлення причин, що здійснюють негативний вплив на стан людського потенціалу регіонів; вивчення перспектив його розвитку; вироблення заходів щодо реалізації людського потенціалу місцевих громад в глобалізованій економіці.

Останні 20 років експерти ООН щодо оцінки якості життя населення країн світу використовують Індекс розвитку людського потенціалу [196] (додаток Д), який базується на узагальненні трьох кількісно вимірюваних параметрів розвитку людини: «довголіття (вимірюється показником очікуваної тривалості життя при народженні для обох статей); освіти (вимірюється показниками рівня грамотності дорослого населення і сукупним валовим коефіцієнтом надійшли в початкові, середні та вищі навчальні заклади); рівень життя (вимірюється показником ВВП за паритетом купівельної спроможності на душу населення)» [196]. Включення

в Індекс розвитку людського потенціалу багатьох інших аспектів людського розвитку неможливо через відсутність надійності та порівнянності інформації.

Так, аналіз даних додатку Д дає змогу зробити висновок, що «серед країн ЄС спостерігається суттєве розшарування за рівнем людського розвитку, так старі країни ЄС входять до топ-10 рейтингу: Ірландія (0,955), Німеччина (0,947), Швеція (0,944), Нідерланди (0,944), а нові країни ЄС значно відстають, хоча і входять до групи країн світу з дуже високим рівнем розвитку людського потенціалу – Угорщина (0,854), Хорватія (0,851), Румунія (0,828), Болгарія (0,816). У 2020 р. Україна посіла 74-те місце серед 189 країн світу, загальний коефіцієнт дорівнює 0,779 (з максимальних 1,000), її віднесено до групи країн із високим рівнем розвитку людського потенціалу» [196].

Для розуміння феномену людського потенціалу регіону важлива не тільки його кількісна величина, але і соціально-економічні умови, при яких він формується й реалізується. Найбільшим впливом на умови, в яких конкретна людина живе і працює, мають органи державної влади регіонального рівня. Реалізуючи в регіоні соціально-економічну політику, що враховує особливості, властиві конкретному регіону. Саме на рівні регіонів стає можливим створення максимально сприятливих умов для перетворення людського потенціалу, що відображає сформовані можливості індивіда, в людський капітал, який є джерелом доходу індивіда та суспільства в цілому. У зв'язку з цим можна констатувати, що регіони потребують розробки науково обґрунтованих рішень, що забезпечують повноцінну реалізацію можливостей, закладених в регіональному людському потенціалі. Тільки в даному випадку будуть створені реальні умови для інноваційного розвитку та модернізації вітчизняної економіки, на основі яких буде забезпечена висока якість життя населення регіонів, і як наслідок, забезпечення соціально-економічної безпеки регіонів.

За розрахунками Сидорчук О.Г. «визначення рівня соціальної безпеки

базується на ієрархічній за структурою моделі інтегрального показника соціальної безпеки, алгоритм побудови якого забезпечує можливість оцінити рівень соціальної безпеки, який склався, та тенденції його зміни, визначити та кількісно оцінити вплив кожного внутрішнього складника на зміну рівня соціальної безпеки, на підґрунті якого забезпечується повна ідентифікація основних чинників його зміни. Для ієрархічної декомпозиції здійснено ідентифікацію основних чинників, що впливають на зміни соціальної безпеки. Вибір індикаторів кожного внутрішнього складника базувався на оцінках рівня соціальної безпеки. Агрегування базувалося на теорії адитивної цінності, метод нормування вибрано з огляду на критерії найменших утрат інформації з визначенням стимуляторів та дестимуляторів. За кожною підсистемою соціальної безпеки розраховували відповідні субіндекси, вагу яких визначали стандартними економіко-статистичними методами» [161] (додаток Е).

Відмітимо, що протягом аналізованого періоду спостерігалось незначне коливання інтегрального показника, що доводиться дещо низьким рівнем коефіцієнта варіації - приблизно 3,8%. Таким чином, протягом останніх 10 років рівень соціального забезпечення в країні практично не змінився, з деякими не надто значними коливаннями.

І на останок проаналізуємо рівень економічної безпеки регіонів України (додаток Ж), при цьому скористаємося дослідженнями Ревенка Д.С., який здійснив спробу «розроблення методу діагностики стійкості різних соціально-економічних систем. Як показав аналіз методологічних підходів до стохастичного моделювання соціально-економічних систем, найбільш поширеним і найбільш зрозумілим в інтерпретації результатів дослідження є метод інтегральних індексів. Для аналізу безпеки соціально-економічних систем регіонального та мікрорівня найбільш адекватним серед методів інтегральних індексів є комплексний підхід для отримання інтегрального індексу на основі оцінок складників стійкості в адитивній формі інтегральної моделі. Слід урахувати й те, що здебільшого для розроблення інтегральних

індексів використовується метод експертних оцінок, що дає високу суб'єктивність під час відбору й оцінювання складових моделі, тому основним завданням є формалізація підходу для відбору й оцінювання складових безпеки соціально-економічних систем регіонального рівня, які б були здатні адаптувати інтегральні індекси до відповідного соціально-економічного розвитку регіону» [152, 153]. За даними додатку критичний стан рівня економічної безпеки прослідковується у Чернігівській, Хмельницькій, Закарпатській та Волинській областях.

Отже, основні напрямки поліпшення соціально-економічної політики, на яких, в першу чергу, слід домагатися успіху в справі підвищення добробуту українців: підвищення рівня забезпечення фізичної безпеки; поліпшення здоров'я населення, в тому числі і психічного; поліпшення ситуації із забрудненням навколишнього середовища, а також в сфері особистих прав, толерантності та інтеграції, зокрема, забезпечення прав приватної власності, свободи слова, підвищення релігійної толерантності.

2.2. Місце соціально-економічної безпеки в системі управлінських і соціально-економічних відносин регіонів

Питання соціально-економічного розвитку регіонів обговорюються на всіх рівнях управління країною. Це відома і широко обговорювана тема. Безпосередньо їй присвячено безліч наукових досліджень, практичних рішень. Але, незважаючи на велику дослідницьку базу, при більш глибокому розгляді сутності проблематики виникає безліч питань, що стосуються теоретичного та методологічного забезпечення такого розвитку. Декомпозиція поняття «розвиток соціально-економічних систем регіонів» дозволяє виділити наступні позиції, що вимагають уточнення:

- 1) що розуміти під регіоном в контексті розвитку;
- 2) які базові елементи та взаємозв'язку в соціально-економічній

системі;

3) в чому особливість розвитку соціально-економічних систем регіонів.

Відповідно до «Словника з регіональної політики», який є на сайті інституту регіональних та євроінтеграційних досліджень «ЄвроРегіо Україна» зазначено, що «регіон - (франц. region, від лат. region - область, район) - територія, яка відрізняється від інших територій за рядом ознак і характеризується певною цілісністю та взаємопов'язаністю її складових елементів, регіони виділяються з території відповідно до певних цілей і завдань, найголовнішою з яких є управління розвитком регіону» [163].

Згідно Закону України «Про стимулювання розвитку регіонів» «регіон - територія Автономної Республіки Крим, області, міст Києва та Севастополя» [140].

У розпорядженні Президента України «Про комісію з розробки Концепції державної регіональної політики України» «регіон частина території країни, яка характеризується комплексом властивих їй природно-географічних, економічних та інших ознак, регіон може збігатися з кордоном адміністративно-територіальної одиниці або об'єднувати території кількох таких одиниць» [132].

Огляд поняття «регіон» в наукових і експертних роботах проводився неодноразово. Поширений підхід, відповідно до якого регіон ототожнюється з відособленою територією країни, виділеної за деякими критеріями спільності. Наприклад, Королюк Ю.Г. визначає регіон як «територія в адміністративних межах країни, що характеризується такими основоположними характеристиками: комплексністю (системність, багатоаспектність подій та явищ, що вимагає їх повноти аналізу при дослідженні та управлінні, цілісністю (розуміємо як внутрішню єдність, пов'язаність усіх складових у єдине ціле), спеціалізацією (ступенем участі регіону у територіальному поділі праці) і керованістю (наявністю політико-адміністративних органів управління)» [83].

Ткаченко В.Г. визначає регіон через фактор політичної суб'єктності,

який використовує в якості параметра відособленості територій і їх самосвідомості, на основі чого автор виділяє так звані політичні регіони [183].

На думку Куйбіди М.С. «регіони – це території, що володіють соціально-економічною, природно-географічною, етнокультурною єдністю, що вимагає спрямованих зусиль держави на їх підтримку та розвиток» [88].

Куцаб-Бонк К. наголошує, що «регіон – це одна з одиниць територіальної структури національної держави, ланка адміністративно-територіального поділу субнаціонального рівня, де діють регіональні владні інститути з визначеними повноваженнями і відповідними фінансовими ресурсами для їх реалізації та відбувається регіональний політичний процес» [89].

У визначенні регіону в науковій літературі, де розглядається термін часто вживається в паралелі з поняттями «район», «агломерація», «територія», «територіально-виробничий комплекс» тощо. З нашої точки зору, в контексті розвитку соціально-економічних систем «регіон» необхідно розглядати як елемент єдиного простору на умовно відокремленій території зі стійкими соціально-економічними взаємозв'язками, системою органів публічного управління, що їх регулюють. Відмінними ознаками регіону від інших утворень є локалізація повноважень за формалізованого регулювання соціальними й економічними відносинами. Запропоноване тлумачення більше відноситься до інституціонального або адміністративному підходу. Тобто передбачається, що одним з ключових критеріїв ідентифікації регіону виступає реалізація адміністративних функцій, закріплених формальними інститутами, прийнятими на відповідному рівні управління та регулюючих соціальні й економічні відносини на території, що має межі в рамках єдиного економічного простору країни.

Такий же підхід прийнятий в декларативних документах в Європейських країн, де регіони - це узаконені адміністративно-територіальні поділи багатьох країн (департаменти у Франції, федеральні землі в

Німеччині, області в Італії, графства у Великобританії, фюльке в Норвегії, кантони в Швейцарії тощо), так і регіони, які утворюються в результаті «трансграничної» співпраці.

У статті 1 Декларації з регіоналізму наводяться основні характеристики, що дозволяють визначити регіон [40]:

1) регіон є територіальним утворенням державного законодавства, що володіє рівнем, що стежить за рівнем держави та має політичне самоврядування;

2) регіон визнається конституцією або законодавством держави, які гарантують його автономію, самобутність, повноваження й організаційний устрій;

3) регіон має свою конституцію, статут автономії або інший законодавчий акт, який визначає його як частину правової системи держави на найвищому рівні та встановлює, принаймні, його організацію та повноваження. Статус регіону може бути змінений лише за згодою самого регіону. З метою збереження своїх історичних, політичних, культурних особливостей регіони в одній і тій же країні можуть мати різні статуси;

4) регіон є виразом певної політичної самобутності, яка може приймати найрізноманітніші політичні форми, що відображають демократичну волю кожного регіону приймати ту форму політичної організації, яку він вважатиме кращою. Регіон сам обирає своє керівництво і встановлює знаки відмінності його представництва.

Аналогічна точка зору відображується в зарубіжних наукових дослідженнях. Так, Росамонд Б. під регіоном розуміє територію, наділену відповідним статусом для адміністративних цілей, що займає проміжну позицію між центральним і місцевим урядом [200].

Інша точка зору викладена в публікації Циганка Н.А. Автор вважає, що «регіон - це частина структури національної держави, осередок сітки його адміністративно-територіального поділу, окрема субнаціональна політико-соціальна система, утворена внаслідок національно-історичних детермінант,

зі своїми функціями, продиктованими конкретними політичними та економічними обставинами, що забезпечують її життєдіяльність, зі своєю специфікою соціальної культури та інфраструктури, а також способу життя» [190].

Питання регулювання соціальної та економічної сферами є питанням, що відносяться до компетенції держави, в частині встановлення й підтримання правових основ єдиного ринку; фінансового, валютного, кредитного, митного регулювання, грошової емісії, основ цінової політики. У спільній компетенції України та її регіонів знаходяться загальні питання виховання, освіти, науки, культури, фізичної культури та спорту; координація питань охорони здоров'я; захист сім'ї, материнства, батьківства й дитинства; соціальний захист, включаючи соціальне забезпечення. Питання місцевого значення закріплені в Законі України № 2850-IV. «Про місцеве самоврядування в Україні». Даний законодавчий акт згідно Конституції України «визначає систему та гарантії місцевого самоврядування в Україні, засади організації та діяльності, правового статусу і відповідальності органів та посадових осіб місцевого самоврядування» [134].

У соціальній сфері повноваження органів місцевого самоврядування поширюються на сфери охорони здоров'я, освіту, культуру тощо. Наприклад, забезпечення незаможних громадян, які проживають в міському окрузі та які потребують поліпшення житлових умов, житлових приміщеннях у відповідності з житловим законодавством, організація будівництва та утримання муніципального житлового фонду, створення умов для житлового будівництва; організація надання загальнодоступної й безкоштовної початкової загальної, середньої (повної) загальної освіти за основними загальноосвітніми програмами.

Таким чином, на рівні країни узаконені базові принципи соціальних й економічних відносин в країні. За рівнем муніципальних утворень закріплені адміністративні повноваження, обмежені державним та регіональним законодавством. На рівні регіону зосереджені повноваження прийняття норм

і правил та адміністративні повноваження. Отже, регулювання соціальних й економічних відносин локалізоване на окремій території здійснюється органами влади відповідних регіонів.

Зазначимо, що соціально-економічна система – це сукупність та взаємодія основних соціальних, економічних і частково політичних нормативно-правових інститутів, з одного боку та їх практичного здійснення, а також неформальних інститутів в контексті економічної реальності - з іншого. Тобто, межі соціально-економічної системи знаходяться в залежності від наявності та реалізації інститутів за умови їх взаємодії.

Отже, відсутність взаємозв'язку між інститутами є підставою для виключення такого (або таких) елемента з даної соціально-економічної системи. Або, іншими словами, соціально-економічна система, маючи територіальну прив'язку, поширюється не весь простір, потенційно є сектора, які знаходяться за межами цієї системи, але розташовуються з нею в одній площині (в територіальних межах). Таким чином, можна припустити одномоментне існування в межах адміністративно-територіальної одиниці формальних, тобто тих хто має законодавче закріплення, і альтернативних до них соціально-економічних систем.

Судомир С.М. трактує соціально-економічну систему як певну форму об'єднання та взаємодію інституційних елементів, що забезпечують процес відтворення життєвих благ і соціальних установок, завдяки чому відбувається розвиток суспільного організму [176]. З точки зору Судомир С.М., зміст соціально-економічної системи спочатку має на увазі розвиток суспільного організму, що є дискусійною точкою зору і не має теоретичного й практичного підтвердження. Беручи ж точку зору автора, тоді слід було б стверджувати, що існує модель соціально-економічних відносин, що виключає кризові явища, які призводять до руйнування таких систем. Але, як показує практика, таких моделей, принаймні, в даний період немає.

Примітно, що в даному визначенні соціально-економічної системи домінує соціальний аспект, проте в подальшому дослідженні автор робить

акцент на економічних процесах.

Дещо інший підхід пропонують Ткаченко В.А. та Чимшит С.І. «соціально-економічна система - особливий стан певного і конкретного функціонування даного людського утворення, який дає нову синергетичну якість цілого - якість життя даної соціально-економічної системи - як підсумок взаємодії елементів цієї спільноти конкретних людей [181]. Автори, не традиційно визначаючи систему як стан, слідом за Судомир С.М. передбачає, що соціально-економічна система в обов'язковому порядку повинна мати позитивну динаміку, принаймні, в якості життя конкретних людей, які її утворили.

Бузгалін О.В в широкому сенсі під соціально-економічною системою розуміє «феномен життя суспільства, який визначає «систему координат», в якому воно здійснює свою життєдіяльність ... сукупність ресурсів й економічних суб'єктів, що утворюють єдине ціле (соціально-економічну структуру), взаємопов'язаних і взаємодіючих між собою в сфері виробництва, розподілу, обміну та споживання товарів і послуг, затребуваних у зовнішньому середовищі» [16].

Підтримуючи позицію автора в розумінні соціально-економічної системи в широкому сенсі, ми не цілком згодні з більш вузьким трактуванням, яке, вважаємо, стирає межі між економічною й соціально-економічною системою або, якщо точніше, така інтерпретація зводить ці дві системи в одні й ті ж кордони, нехтуючи відмінностями між ними.

На нашу думку, соціально-економічна система - це деяка сукупність суб'єктів і об'єктів, яка співвідноситься з певною територією, що утворена за допомогою прямих і зворотних соціальних й економічних зв'язків між ними, обумовлених наявністю та реалізацією взаємодіючих формальних та (або) неформальним інститутів.

В запропонованому розумінні не конкретизуються суб'єкт і об'єкти, що дозволяє визначати соціально-економічні системи різного рівня, виду, типу тощо. Необхідною умовою для ідентифікації соціально-економічної системи

є прив'язка її до відповідної території та наявність прямих і зворотних зв'язків, що носять соціальний та економічний характер. Достатньою умовою для визнання сукупності суб'єктів і об'єктів соціально-економічної системи є реалізація формальних та неформальних інститутів, які обумовлюють зміст і спрямованість зазначених зв'язків між суб'єктами та об'єктами.

Отже, соціально-економічну систему регіону можна визначити, як сукупність суб'єктів і об'єктів управління, що співвідноситься з певною територією та утворена за допомогою прямих і зворотних соціальних й економічних зв'язків між ними, обумовлених наявністю та реалізацією взаємодіючих формальних та (або) неформальним інститутів.

Виходячи з визначення, ключовими елементами соціально-економічної системи виступають:

- соціальні відносини - відносини між соціальними групами та їх індивідуумами;

- соціально-економічні відносини - відносини між економічними агентами та соціальними групами, індивідуумами в процесі задоволення їх потреб;

- економічні відносини - відносини між економічними агентами в процесі виробництва та обігу;

- управлінські відносини - відносини між органами влади різних рівнів, органами влади та економічними агентами та соціальними групами та їх індивідуумами в процесі регулювання соціальних, економічних або соціально-економічних відносин;

- формальні інститути - це правила, що визначають поведінку суб'єктів економічних, соціальних або соціально-економічних відносин, закріплені в нормативно-правових актах;

- неформальні інститути - це правила, що визначають поведінку суб'єктів економічних, соціальних або соціально-економічних відносин, що не мають відображення в нормах законодавчих актів або підзаконних документів.

З урахуванням вищесказаного соціально-економічну систему регіону можна представити у вигляді моделі, в основі якої лежать відносини між суб'єктами соціальної й економічної системи, керуючої системи, які регулюються нормами формальних та неформальних інститутів щодо забезпечення соціально-економічної безпеки регіонів (рис. 2.1).

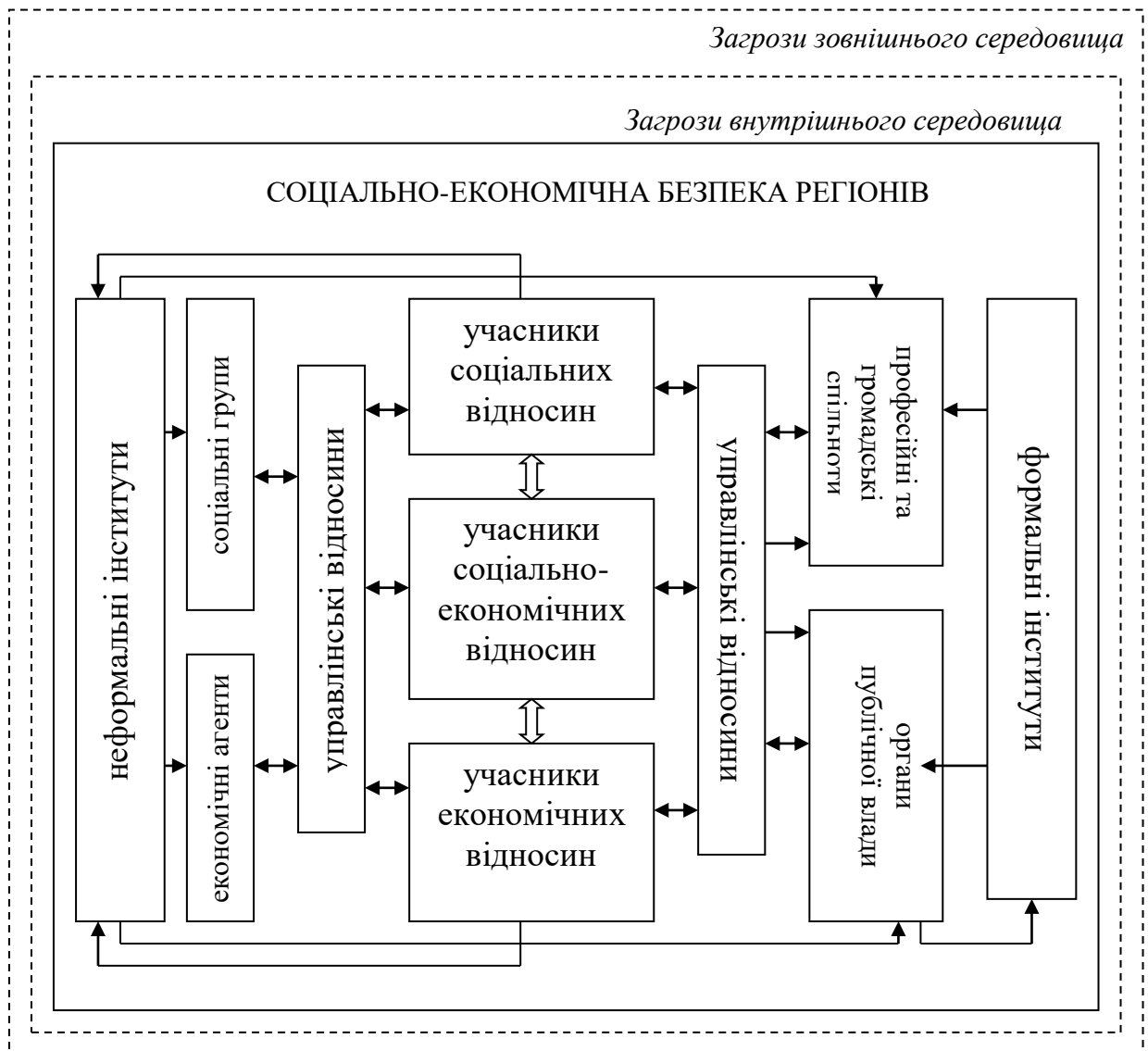

Рис. 2.1. Місце соціально-економічної безпеки в системі управлінських і соціально-економічних відносин регіонів

В рамках соціально-економічної системи регіонів реалізуються соціальні, соціально-економічні та економічні відносини на регулярній

основі. Зазначені відносини регулюються нормами:

а) формальних інститутів, за допомогою управлінських впливів державних органів влади та професійних й громадських спільнот на учасників (суб'єктів) соціальних, економічних і соціально-економічних відносин, в рамках закріплених нормативно-правовими актами повноважень і функцій;

б) неформальних інститутів, встановлених соціальними групами або економічними агентами, які надають управлінські впливи на учасників (суб'єктів) соціальних, економічних і соціально-економічних відносин, а також впливають на діяльність органів державної влади та професійних і громадських спільнот.

Стан соціально-економічної системи регіонів залежності від багатьох факторів, які формують умови для стабільності, стійкості, розвитку та деградації. Фактори можуть бути зовнішніми й внутрішніми щодо соціально-економічної системи регіонів, але незалежно від цього вони надають нейтральний, позитивний або негативний вплив на змінні системи. У той же час соціально-економічної системи регіонів є джерелом впливів на зовнішнє середовище. З точки зору безпеки, представляють інтерес чинники, що формують негативні впливи, а точніше методи та інструменти нейтралізації й мінімізації їх впливу.

Завдання управління соціально-економічної системи регіонів полягає у формуванні таких умов, при яких система знаходилася б в стані стійкості, тобто зберігала задані (нормовані) величини - параметри змінних і на цій основі формувала сили та засоби для переходу на новий якісний рівень з новими, кращими величинами змінних [19]. Збереження заданих параметрів досягається за рахунок забезпечення певного рівня безпеки або такого стану системи, при якому вона здатна протидіяти впливу негативних впливів. З чого випливає, що безпека визначається станом соціально-економічної системи регіонів, що передбачає одночасно збереження заданих параметрів і протидія негативному впливу.

Безпека є багатокомпонентною категорією, в рамках цієї роботи досліджується соціально-економічна безпека регіонів. Отже, з сукупності негативних впливів і змінних соціально-економічної системи регіонів підлягають вивченню тільки елементи, що відносяться до зазначеної області дослідження.

Представимо схематично вплив негативних впливів (рис. 2.2). На рисунку стрілками відображено напрямок дії негативних впливів, пунктирними лініями - протидія такому впливу.

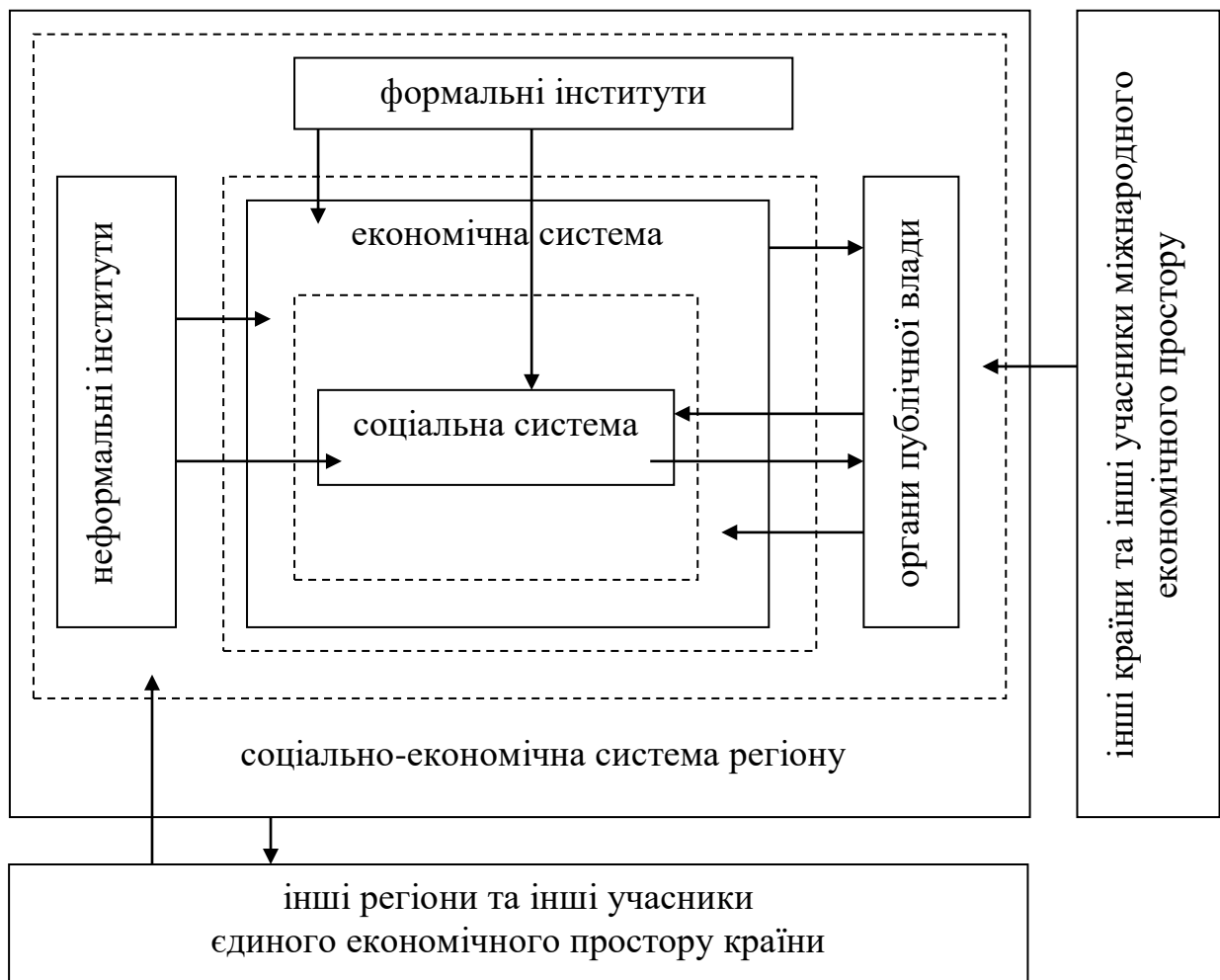

Рис. 2.2. Схема дії негативних впливів на соціально-економічну систему регіону в контексті забезпечення соціально-економічної безпеки

На рис. 2.2 представлена соціальна система у вигляді центрального елемента соціально-економічна система регіону. Таке становище зумовлено

нормами вітчизняного законодавства, що визначають критерії правосуб'єктності регіонів - в узагальненому вигляді, які розкриваються поняттям «гідного життя населення». Рівень життя населення є результатом задоволення потреб населення. У процесі задоволення формуються протиріччя між елементами соціальної, економічної та керуючої систем, що розглядаються в контексті економічної безпеки як чинники негативних впливів. Однак помилково всі суперечності однозначно розглядати як джерело негативних впливів. В межі області економічної безпеки регіону за великим рахунком входять протиріччя, які порушують взаємозв'язок: «задоволення потреб населення» - «господарська діяльність людей».

Рівень економічної безпеки регіону залежить від співвідношення негативних впливів, що формуються протиріччями та обсягу і структури коштів, що спрямовуються регіоном на протидію їх впливу. Тобто, дотримуючись схеми представленої на рис 2.2, економічна безпека забезпечується за допомогою протидії впливу внутрішньосистемних негативних дій, які формувались протиріччями між:

- суб'єктами соціальної системи регіону;
- суб'єктами соціальної та економічної систем регіону;
- суб'єктами соціальної системи та керуючої системи регіону;
- суб'єктами економічної системи та керуючої системи регіону;
- економічними й соціально-економічними інтересами та нормами і правилами, визначеними формальними й неформальними інститутами.

З огляду на істотну специфіку регіонів країни, зміст протиріч, а також негативні впливи, що формуються ними, будуть різні. При цьому відмінності з точки зору економічної безпеки полягають, наприклад, не в наявності або відсутності природних ресурсів, та інших складових, що формують потенціал для розвитку регіону, а в здатності відтворювати внутрішньосистемні негативні впливи й протидіяти їм та дії зовнішніх впливів. Крім того, регіональні відмінності, в числі інших, поширюються на відносини соціально-економічних систем регіонів на інших учасників єдиного простору

країни. Протиріччя інтересів, які неминуче виникають, також зводяться, в кінцевому підсумку, до задоволення потреб населення, стають джерелами негативних впливів прямої та зворотної дії [166]. Негативні дії, що впливають на соціально-економічну систему регіону, входять в область економічної безпеки регіону. У зворотному ж випадку, якщо джерелом є соціально-економічна система регіону незалежно від конкретного елемента генерування, негативні впливи відносяться до галузі економічної безпеки інших регіонів, економічної та / або національної безпеки України.

Тобто для цілей управління економічною безпекою істотне значення має вміст внутрішньосистемних негативних впливів, здатність соціально-економічної системи регіону протистояти внутрішнім і зовнішнім негативним впливам, відтворення соціально-економічною системою регіону негативних дій, що впливають на інших учасників єдиного простору країни. З цього випливає необхідність угруповання регіонів за ознаками, заснованим на зазначених аспектах.

Загальновідомо, що стан регіону багато в чому обумовлений впливом соціальних або економічних відносин, але цей важливий фактор мало вивчений в контексті соціально-економічного розвитку та забезпечення соціально-економічної безпеки. Один з аспектів - взаємозв'язок соціальних й економічних відносин розглядає економічна соціологія, проте за її межами залишається пошук закономірностей розвитку регіону в умовах домінування одних або інших відносин. Серед відмінних рис соціально-економічних систем різних регіонів слід виділяти домінування відносин (соціальних або економічних), що дозволяє виділити відповідні класифікаційні ознаки в розрізі двох груп: соціально орієнтовані та економічно активні соціально-економічні системи регіонів.

Економічно активні соціально-економічні системи в достатній виробляють суспільний продукт та суспільні блага. Їх стан, умови для розвитку залежать від результативності економічних відносин. Соціальні відносини будуються з урахуванням сучасних (або очікуваних) процесів в

економічній діяльності, учасниками якої є господарюючі суб'єкти, державні та муніципальні установи та підприємства, органи державної влади, місцевого самоврядування, некомерційні організації тощо.

Наша точка зору збігається з позицією Михайлова В.В. та Глушакової О.В., які вважають, що «головне протиріччя соціально-економічної системи та приватні протиріччя, що впливають з нього, породжують нерівномірність руху елементів, виникнення дисбалансу між економічною й соціальною підсистемами, що порушує стійкість соціально-економічної системи в цілому» [99].

Друга група соціально-економічних систем визначається домінуванням соціальних відносин. Зміст, учасники економічних відносин в таких системах підпорядковані соціальній ситуації та вмінню використовувати цю ситуацію у залученні ресурсів для матеріального й нематеріального забезпечення населення регіону або окремих його груп. Стан і умови розвитку таких соціально-економічних систем залежить не від обсягу вироблених на території регіону суспільного продукту та суспільних благ, а від результативності соціальної активності суспільства (громадських груп) адміністративно-територіального утворення.

Дослідження соціально-економічних систем кінцевою метою мають розробку рішень, прийнятних для практичної реалізації, а в рамках даного дослідження цільова функція уточнюється питаннями публічного управління соціально-економічною безпекою в умовах невизначеності зовнішнього й внутрішнього середовища [107].

Різноманіття економічних шкіл і напрямів, які враховують соціальний фактор економічних відносин, поки не надали інструментарій щодо досягнення стабільності й розвитку соціально-економічних систем. Одним з можливих варіантів, що дозволяють вирішити деякі проблеми теорії регіональної економіки, може стати розгляд концепції неврахованих соціально-економічних систем, суть якої полягає в дослідженні взаємовпливу, взаємозв'язків, управління в межах регіону не однієї -

формалізованої соціально-економічної системи, а всіх, включаючи невраховані, тобто нерегульованими нормами формальних інститутів та органами публічної влади. Розробка такої концепції, на наш погляд, дозволить більш повно зрозуміти причини формування внутрішньосистемних негативних впливів, виявити закономірність їх трансформації з ризиків в загрози, і запропонувати науково-обґрунтовані методи та інструменти протидії їм з метою забезпечення соціально-економічної безпеки й створення умов для соціально-економічного розвитку регіонів.

Зазначимо, що мета такої концепції може бути полягає у викладенні принципів поглядів на забезпечення соціально-економічної безпеки в контексті публічного управління соціально-економічним розвитком з урахуванням особливостей та різноманіття зв'язків між формальними й неврахованими соціально-економічними системами регіону.

До основних завдань концепції, на нашу думку, відносяться: виявити причинно-наслідкові зв'язки між ефективністю формальних інститутів та діючих в регіоні неформальних інститутів; дослідити структуру, структурні зрушення, динаміку розвитку неврахованих соціально-економічних систем; розкрити зміст інформаційних, фінансових, ресурсних та інших потоків соціально-економічної системи регіону.

Припускаючи економічну безпеку підсистемою соціально-економічної системи регіону, можна виділити один з елементів її цільової функції - забезпечення соціальних й економічних гарантій населенню в рамках певних стандартів [114]. Цей елемент дозволяє врахувати специфіку регіонів, в зворотному випадку, межі дослідження перемістяться в область економічної безпеки іншого рівня. Безумовно, задоволення соціальних й економічних інтересів населення можливо тільки за умови їх ресурсного забезпечення, тому система економічної безпеки регіону включає в себе деякий захисний механізм, здатний чинити опір негативним впливам, спрямованим на зменшення або погіршення якісного складу ресурсного потенціалу регіону.

Для визначення місця соціально-економічної безпеки в соціально-економічній системі регіонів резюмуємо основні моменти, які були зазначені раніше:

- за характером домінуючих відносин соціально-економічні системи регіонів поділяються на: соціально орієнтовані та економічно активні;
- за відношенням до економічної системи країни соціально-економічні системи групуються за типами: формалізовані, перехідні й неформалізовані;
- ключовими повноваженнями рівня публічного управління регіону є забезпечення соціальних й економічних інтересів населення;
- цільова функція забезпечення соціально-економічної безпеки рівня регіону знаходиться в межах цільової функції управління соціально-економічними системами регіону;
- регіон є невід'ємним елементом єдиного економічного простору, тобто мають місце обмеження у здійсненні економічної та соціальної діяльності у вигляді норм і правил, закріплених законодавчими актами країни.

Ми неодноразово зазначали, що соціально-економічна безпека регіонального рівня виконує роль «буфера» між зовнішнім середовищем і економікою, зовнішнім середовищем і соціальною системою, економікою та соціальною системою й навпаки. Система соціально-економічної безпеки мінімізує вплив тих з них, який носять негативний характер, або іншими словами, здатні завдати шкоди соціально-економічній системі регіону в тій мірі, що вона не буде готова задовольняти потреби населення регіону в межах встановлених значень певних показників.

Наголосимо, що на нашу думку, є потреба у доповненні типології соціально-економічного розвитку регіонів ознакою за узгодженістю інтересів регіону та інших учасників єдиного економічного простору країни, відповідно до якого доцільно виділення двох основних типів. Перший тип - це формалізована соціально-економічна система, функціонує, ґрунтуючись на відносинах суб'єктів і об'єктів в соціальній та економічній сферах, за

допомогою взаємодіючих між собою формальних та неформальних інститутів (правил), безпосередньо закріплених положеннями нормативно-правових актів, політичних документів або не суперечить їм за своєю суттю. Цільова функція таких соціально-економічних систем полягає в задоволенні потреб населення на основі застосування єдиних принципів і стандартів, силами й засобами регіону.

Другий тип - неформалізована соціально-економічна система, характеризується переважанням неформальних правил в регулюванні відносин у соціально-економічній системі, що не мають відображення в нормативно-правових документах або заснованих на протиріччях і правових колізії в них [156]. Цільова функція неформалізованих соціально-економічних систем полягає в задоволенні інтересів окремих соціальних груп, використовуючи ресурси формальної економіки, центру та інших регіонів, перерозподілених через державний бюджет.

Протиріччя між станом економіки регіону та потребами населення (або окремих його груп) формують конфлікт інтересів між регіоном та іншими учасниками єдиного економічного простору, що є джерелом виникнення ризиків й загроз національній безпеці.

Запропоноване розширення типів соціально-економічних систем дозволяє їх досліджувати з точки зору узгодженості інтересів регіону та інших учасників єдиного економічного простору країни в частині формування ризиків й загроз економічній безпеці країни та національній безпеці України.

Виходячи із типології соціально-економічних систем регіонів, можна припустити, що місце соціально-економічної безпеки та механізми публічного управління щодо її забезпечення будуть змінюватися відповідно до типової приналежності соціально-економічних систем регіонів. Ідеальну модель соціально-економічної системи регіону слід вважати ту, яка відповідає соціально та економічно орієнтованому й формалізованому типам. Така система функціонує в умовах максимально можливої самостійності й

автономності від центру. Тобто ресурси, які формуються ресурсів в регіоні досить для задоволення соціальних й економічних інтересів населення в установлених межах.

Ресурси центру направляються на забезпечення повноважень країни в соціальній сфері регіону та не залежать від типу й стану соціально-економічної системи адміністративно-територіального одиниці, тому в моделях вони не враховуються. Вплив нерегульованих систем на соціально-економічну систему незначний. Тоді система соціально-економічної безпеки буде перебувати в межах соціально-економічної системи, захищаючи суб'єкти економіки від дії негативних впливів, які надходять із зовнішнього середовища [190].

Соціально активний та неформалізовані типи соціально-економічних систем в сукупності є найменш кращим, якщо розглядати такі системи з позиції єдиного економічного й соціального простору країни. Для забезпечення соціальних інтересів населення ресурси в переважній більшості формуються за межами регіону і надходять за допомогою перерозподілу в бюджеті країни в формі різних трансфертів. Тобто зазначені системи залежать незначно від стану своєї економіки, так як інтереси населення забезпечуються державними ресурсами. Тоді область соціально-економічної безпеки регіонів зазначених типів виходить за межі відповідних соціально-економічних систем.

Функціонально «забезпечення соціально-економічної безпеки» орієнтоване за захист якості та кількості ресурсних потоків, що надходять з центру [182]. Механізмом забезпечення служать сукупність методів та інструментів, що застосовуються соціально активними групами. При цьому активність може виражатися в будь-якій формі, наприклад, у формі лобіювання інтересів окремих груп населення, в формі соціальної напруженості в регіоні, викликаній надзвичайними обставинами і ситуаціями тощо. Нагадаємо, що для неформалізованого типу соціально-економічних систем характерний значний вплив неформальних інститутів на соціально-

економічну систему регіону. Тому забезпечення інтересів населення навіть в умовах надходження перерозподілених державних ресурсів не гарантується. Такі регіони навіть при порівняно високому рівні середньодушового доходу мають негативні або низькі темпи соціально-економічного розвитку.

З вище сказаного випливає, що соціально-економічна безпека з точки зору системи, що захищає економіку від впливу негативних впливів і забезпечує умови для формування ресурсного потенціалу регіону, практично відсутня. У зв'язку з цим обсяги ресурсів центру, виражені у вартісних вимірниках, представляють собою грошову оцінку національних інтересів, отже, область соціально-економічної безпеки розглянутих типів соціально-економічних систем частково входить в область національної безпеки. Область перетину системи соціально-економічної безпеки регіону і національної безпеки зростає при збільшенні частки державних ресурсів при одночасному зниженні або несумірних темпах соціально-економічного розвитку, також можливе зростання середньодушових доходів при стагнації або низьких темпах економічного розвитку.

Отже, задоволення потреб населення знаходиться в зоні соціально-економічної безпеки регіону лише частково. Для таких регіонів протидія негативним впливам більшою мірою відноситься до економічної сфери національної безпеки. Управління соціально-економічною безпекою організаційними структурами, включно з органами публічної влади, можливо тільки при безпосередній участі органів державної влади. До завдань органів державної влади відноситься створення умов для розвитку економічних відносин у відповідних регіонах.

Система соціально-економічної безпеки формується частково за рахунок ресурсів економіки регіону, при цьому значна область соціально-економічної безпеки забезпечується державними ресурсами. Домінування неформальних інститутів за допомогою трансформованих управлінських, соціальних та економічних відносин не дозволяє залучати ресурси, в тому числі що надходять з державного бюджету в процес відтворення. Таким

чином, «перерозподілені» ресурси виводяться з фінансово-господарського обороту регіону, що в свою чергу негативно впливає на можливість соціально-економічного розвитку регіону.

При прийнятті управлінських рішень, спрямованих на забезпечення розвитку соціально-економічних систем та соціально-економічної безпеки регіонів, визначальним фактором є задоволення потреб населення. З точки зору нової теорії корисності для органів публічної влади, саме обсяг благ, які отримує населенням повинен відігравати одну з головних ролей у прийнятті управлінського рішення. На нашу думку, рішення, спрямовані на соціально-економічний розвиток та соціально-економічну безпеку, повинні ґрунтуватися на врахуванні ризиків та загроз соціально-економічній безпеці регіону. Для чого органам публічної влади необхідно мати «базовий» перелік негативних впливів, характерних для регіону з певним типом соціально-економічної системи.

2.3. Формування моніторингу соціально-економічної безпеки регіону в системі публічного управління

Ключовим аспектом публічного управління соціально-економічної безпеки держави та її регіонів виступає організація ефективної діагностики та моніторингу. Якщо у провідних країнах світу моніторинг вже став дієвим інструментом, що забезпечує своєчасними та достовірними даними систему публічного управління, то в сучасній Україні робота у цьому аспекті лише починається.

Побудова моніторингу соціально-економічної безпеки регіону є завершальною процедурою у системі економічної безпеки, у якій прийнято виділяти окремі блоки: стратегію, національні інтереси, загрози, індикатори, порогові значення індикаторів, організаційну структуру та правове забезпечення [187].

Моніторинг може розглядатися як окремий інститут, як окремий блок системи соціально-економічної безпеки, може бути включений до системи соціально-економічної безпеки, а може розглядатися окремою системою, що забезпечує управління та регулювання великими та малими системами інформації для оцінки рівня соціально-економічної безпеки.

Серед проблем організації моніторингу соціально-економічної безпеки виділяють:

- визначення сфер економічної діяльності або управління, що підлягають моніторингу;
- визначення системи індикаторів (показників) для обраної галузі, якими можна аналізувати динаміку розвитку;
- пошук (визначення) встановлених значень індикаторів для конкретної сфери діяльності;
- розробка (деталізація або модифікація встановлених значень) індикаторів, які можуть доповнити систему індикаторів для оцінки рівня соціально-економічної безпеки.

Важливість моніторингу у сфері економічної безпеки закріплена у Проєкті «Стратегії економічної безпеки України на період до 2025 року» [146]. Цей документ включає ключові характеристики для оцінювання поточного стану економічної безпеки країни. У тому числі можна назвати: децильний коефіцієнт; рівень безробіття; зростання споживчих цін; зовнішній та внутрішній борг; рівень забезпечення культури, охорони здоров'я, науки та освіти; щорічне оновлення військової техніки та озброєння; рівень забезпечення інженерно-технічними та військовими кадрами тощо.

У Стратегії економічної безпеки України одним із ключових інструментів забезпечення економічної безпеки є моніторинг. У цьому випадку йдеться про моніторинг факторів, що ідентифікують загрози економіці безпеки України. Моніторинг та оцінка стану економічної безпеки здійснюються на основі даних офіційного статистичного спостереження, а

також іншої інформації, що надається органами державної влади, іншими державними органами, органами місцевого самоврядування, Національним банком України та іншими організаціями (установами) відповідно до своєї компетенції з урахуванням експертної оцінки викликів та загроз економічній безпеці.

Аналіз світового досвіду показує, що ключовим елементом забезпечення соціально-економічної безпеки систем різного рівня є організація та проведення ефективного моніторингу. У розвинених державах регулярний моніторинг став реальним інструментом управління починаючи з 90-х рр. ХХ століття.

Принципи безперервного, всеосяжного, забезпеченого підтримкою з боку державного та муніципального управління моніторингу соціально-економічної безпеки та інших соціально-економічних процесів давно довели свою ефективність та необхідність у сфері забезпечення соціально-економічної безпеки в багатьох розвинених країнах. Наприклад, у Сполучених Штатах Америки в рамках Федерального бюро розслідувань створено Агентство національної безпеки, до особливостей якого можна віднести практично миттєвий доступ до інформації з контрольованих об'єктів, що збираються. Крім того, Уряд США розглядає проблему кібербезпеки як одну з ключових проблем економіки та економічної безпеки країни. Ці проблеми вирішують центри обробки даних Агентства національної безпеки [111]. На сьогоднішній день у багатьох країнах світу удосконалюються системи моніторингу економіки загалом та соціально-економічної безпеки зокрема. Така оптимізація здійснюється для доступу до інформації в режимі реального часу, з метою зіставлення розрізної інформації.

Для проведення моніторингу соціально-економічної безпеки у країнах використовуються різні методики. Розглянемо деякі їх.

1. Методика NORDSTAT для країн Північної Європи. При відборі показників у базу NORDSTAT всі показники поділяються на три підгрупи

відповідно до рівня їх адекватності для міжкраїнних зіставлень [166]:

- прості індикатори, які можна легко розрахувати та безпосередньо зіставити між різними країнами. До них відносяться показники чисельності населення, кількості об'єктів, незавершених та завершених будівель, кількості місць в освітніх та медичних закладах, лікарень тощо. Такі індикатори у методиці названі індикаторами класу А;

- індикатори, які відносно легко зіставляються, однак для них необхідні попередній аналіз методики обчислення та подальше її коригування з метою недопущення неадекватних порівнянь. До таких показників відносяться показники статистики з безробіття, якості довкілля. Дані індикатори у методиці названі індикаторами класу В;

- третя група показників – непорівнянні безпосередньо. Вони розраховуються за особливими методиками кожної країни, тому вимагають детального розгляду для адекватного порівняльного аналізу між різними країнами. До таких показників можна віднести індикатори виплати соціальної допомоги, показники доходів населення, бідності тощо. Дані індикатори названі показниками класу С.

2. Методика, розроблена департаментом транспорту, місцевого самоврядування та регіонального розвитку Сполученого Королівства (DTLR). У своїй структурі система показників DTLR містить показники трьох типів [124]:

- показники поточного стану системи надання суспільних послуг;
- цільові орієнтири;
- результати обстеження задоволеності населення якістю послуг та діяльністю місцевого управління.

Подібного класу моніторингові системи ефективно використовуються і в Швеції (Local Welfare Management Systems), і у Фінляндії (проект VERTI), і в інших розвинених країнах світу.

На підставі проведеного аналізу можна відзначити, що проблеми

соціально-економічної безпеки та організації її моніторингу не є визначальними у зарубіжних країнах, де більше уваги приділяється питанням національної безпеки. Ключовою метою цих країн є збереження суверенітету та стабільного економічного зростання.

Критичний аналіз наукової літератури, підходів та теоретико-практичних розробок до формування регіональної системи моніторингу соціально-економічної безпеки продемонстрував їхню неповноту. У багатьох регіонах країни моніторинг економічної безпеки є нерегулярним або не проводиться взагалі.

Наприклад, Федулова С.О., Овчаренко О.В., Науменко Н.Ю. досліджуючи формування системи моніторингу економічної безпеки регіону Дніпропетровської області зробили наступні висновки «необхідно побудувати систему моніторингу стану економічної безпеки регіону; необхідно розробити комплексний механізм забезпечення економічної безпеки регіону; необхідне узгодження Стратегії розвитку регіону і цільових програм розвитку з результатами моніторингу і діагностики стану економічної безпеки регіону» [184].

Аналіз ситуації показав, що інституційне середовище концепції моніторингу забезпечення соціально-економічної безпеки регіону нині здебільшого перебуває в стадії становлення.

На нашу думку, до складу інституційного середовища, що забезпечує належний рівень соціально-економічної безпеки регіону, необхідно включити моніторинг. Важливішою складовою забезпечення регіональної соціально-економічної безпеки є моніторинг. На думку Стеценко С.П., під моніторингом економічної безпеки регіону слід розуміти систему збору та аналізу даних статистики, опитувань різноманітних верств суспільства, діагностики тенденцій розвитку регіональної економіки, що постійно функціонує [166]. Основне завдання моніторингу – забезпечення регіональних органів влади своєчасною та вичерпною інформацією про процеси, розвиток яких призводить до формування регіональних загроз

економічній безпеці.

У зв'язку із цим можна дати два визначення моніторингу. У традиційному, вузькому сенсі під моніторингом соціально-економічної безпеки регіону розумітимемо процес постійного контролю індикаторів соціально-економічної безпеки регіону, який включає збір інформації, аналіз динаміки показників, виявлення тенденцій подальшого розвитку та попередження загроз.

У широкому сенсі моніторинг можна розглядати як один із перспективних інститутів забезпечення соціально-економічної безпеки регіонів, оскільки на основі даних моніторингу, їх аналізу та прогнозування має здійснюватися комплекс заходів щодо запобігання та нейтралізації загроз соціально-економічній безпеці.

Моніторинг заснований на науковому підході, який базується на досягненні ефективності соціально-економічного контролю, комплексно-системному аналізі, плануванні та прогнозуванні, економіко-математичному моделюванні та сучасних інформаційних технологіях [187].

Об'єктами моніторингу виступають економічні, екологічні та соціальні процеси в регіонах, що мають якісні та кількісні показники, які перебувають у взаємозв'язку і взаємодії.

Суб'єкти моніторингу - регіональні, муніципальні органи управління, різні організації та окремі дослідники, які здійснюють спостереження та оцінку соціально-економічної безпеки.

Основні цілі функціонування моніторингу системи соціально-економічної безпеки регіону:

- забезпечення органів публічного управління достовірною, своєчасною та повною інформацією про стан соціально-економічної безпеки відповідного регіону;

- визначення ефективності витрачання бюджетних коштів, що виділяються на розвиток економічної системи;

- своєчасне виявлення тенденцій у різних аспектах соціально-

економічної безпеки, оцінка їхнього можливого впливу на результати соціально-економічного розвитку регіону;

- підвищення ефективності управління сталим соціально-економічним розвитком регіону;

- підвищення конкурентоспроможності економічної системи регіону.

До основних завдань моніторингу можна віднести [184]:

- збір достовірної інформації, організацію спостереження та отримання достовірних та об'єктивних даних про поточний стан економічної системи як у статиці, так і в динаміці;

- аналіз та оцінку результатів соціально-економічної ситуації в регіоні, зіставлення цих результатів з певними критеріями;

- прогнозування та аналіз сучасних загроз з метою зміни вектора та коригування напрямку соціально-економічного розвитку;

- підготовку рекомендацій для органів публічного управління з метою стратегічного та оперативного реагування для ефективного управління у сфері соціально-економічної безпеки загалом та її окремими елементами.

Провідними принципами системи моніторингу є:

- безперервність відстеження інформації про поточні зміни;

- постійне спостереження за системою;

- зіставлення досліджуваних індикаторів у часі.

Основними функція системи моніторингу соціально-економічної безпеки є [166]:

- систематичне обстеження стану системи з метою діагностики рівня її соціально-економічної безпеки;

- виявлення переліку викликів та загроз на різних рівнях та у різних підсистемах системи соціально-економічної безпеки;

- формування та актуалізація системи індикаторів та їх порогових значень;

- аналіз динаміки показників соціально-економічної безпеки та їх

взаємодії;

- порівняльний аналіз рівнів соціально-економічної безпеки суб'єктів господарювання;

- розробка пропозицій щодо оптимізації управління соціально-економічною безпекою регіону.

Для спостереження за соціально-економічною безпекою регіону Овчаренко О.В. та Дубницький В.І. пропонують наступний алгоритм [111]:

- 1) періодичний збір, обробка та аналіз вихідної інформації;
- 2) прогнозування та оцінка поточної соціально-економічної ситуації;
- 3) надання своєчасної та достовірної інформації до органів регіонального управління.

Фімяр С.В. [187] представив організаційну схему моніторингу регіональної економічної безпеки. Моніторинг запропоновано проводити у чотири етапи: визначення системи показників економічної безпеки; визначення порогових значень; розрахунок інтегрального індикатора економічної безпеки регіону; ранжування районів, що входять до складу регіону, за рівнем економічної безпеки. При цьому автор зазначає, що ранжування районів необхідне лише у випадках, коли потрібно виділити райони з несприятливою обстановкою для вжиття заходів щодо стабілізації їхнього становища.

Лебедченко В.В., Ревенко Д.С. зазначають, що «розроблення інтегральних індексів оцінювання рівня економічної безпеки регіону дає змогу: вирішити багато важливих завдань: проводити діагностику й моніторинг економічної безпеки регіону, своєчасно діагностувати негативні причини й умови, а також усувати негативні фактори, які впливають на стан економічної безпеки регіону; адаптувати інтегральний індекс до показників окремого регіону залежно від його соціально-економічного розвитку; створити управлінську систему, яка дасть можливість оперативно виявляти причини небезпечного стану регіону й розробляти заходи щодо усунення цих станів, а також підвищувати економічну безпеку регіону» [90].

Преображенською О.С. запропоновано схему формування методології інформаційно-аналітичного забезпечення економічної безпеки. Ця схема зводиться до наступної покрокової процедури [124]:

- збір показників (індикаторів) економічної безпеки;
- стандартизація вхідних даних інформаційно-аналітичної системи забезпечення економічної безпеки;
- аналітичне та імітаційне моделювання;
- оцінка економічної безпеки на основі аналітико-імітаційних моделей;
- перевірка адекватності аналітико-імітаційних моделей;
- аналіз результатів моделювання економічної безпеки.

Носова О.В., Маковоз О.С. розробили систему індикаторів, що містить два блоки: соціальний та економічний [107]. Федулова С.О., Овчаренко О.В., Науменко Н.Ю. наголошують на тому, що «з метою розвитку моніторингу економічної безпеки регіону пропонують паралельно проводити експрес-моніторинг з використанням невеликої кількості ключових індикаторів економічної безпеки регіону (валовий регіональний продукт на душу населення, темп його росту, рівень зайнятості, стан забруднення навколишнього середовища, ступень диференціації доходів населення та ін.); здійснення зовнішньої незалежної оцінки стану економічної безпеки регіону (на рівні регіону її може здійснювати відповідна структура при обласній раді, внутрішня оцінка здійснюється структурними підрозділами обласної державної адміністрації; оцінювання зв'язку цілей регіональних програм (інструментів економічної безпеки регіону) з цілями економічної безпеки регіону, з використанням при цьому експертних оцінок» [184].

Федулова С.О., Овчаренко О.В., Науменко Н.Ю. запропонували побудувати регіональну систему індикаторів економічної безпеки з різноманітних аспектів економіки регіону [184]. Любченко О.М. пропонує при розробці порогових значень економічної безпеки регіону враховувати такі чинники [92]: здатність економіки до зростання; рівень продовольчої безпеки; фінансову стійкість; науковий потенціал; залежність від імпортованих

товарів; рівень та якість життя населення; демографію.

Пілько А.Д., Савчук Н.В. на основі аналізу вітчизняних та зарубіжних підходів до вибору індикативних систем економічної безпеки регіонів запропонували методику вдосконалення існуючих оціночних позицій для створення єдиної інформаційної бази даних для відстеження загроз та завданих збитків регіональним економікам [120]. На думку авторів, подібна інформаційна база дозволить суттєво підвищити ефективність регіональних систем економічної безпеки.

Теоретико-методологічною основою моніторингу соціально-економічної безпеки виступає міждисциплінарний підхід, що базується на інформаційних моделях обробки даних, економіко-математичних моделях та методах аналізу та прогнозування економічних процесів. Аналіз динаміки індикаторів дає уявлення про стан систем соціально-економічної безпеки, що дозволяє регіону визначити як уразливі сфери своєї діяльності, так і сильні сторони.

Схема моніторингу соціально-економічної безпеки регіону, розроблена автором, наведено на рис. 2.3. Пропонується розширити покрокові процедури, запропоновані роботами інших авторів. Авторський алгоритм проведення моніторингу соціально-економічної безпеки, на основі якого будується система моніторингу регіону, включає низку етапів.

Перший етап полягає у постановці завдання моніторингу, визначенні необхідних технічних засобів моніторингу та вимог до них. На цьому етапі вибирається система індикаторів та їхні порогові рівні. Наприклад, під час аналізу соціально-економічної безпеки регіону об'єктом дослідження виступає економіка території. Завданнями дослідження є збір та аналіз актуальної інформації, аналіз тенденцій, прогнозування динаміки індикаторів та виникнення загроз, а також розробка рекомендацій та пропозицій щодо оздоровлення економіки регіонів.

У завданнях моніторингу та управління соціально-економічною безпекою часто виникає потреба визначення меж безпечного існування

системи та розробки порогових значень. Вони дозволяють оцінити граничний рівень зміни параметрів системи, за межами якого виникають загрози у тій чи іншій сфері. На наш погляд, порогові значення залишаються одним із ключових інструментів моніторингу та управління соціально-економічною безпекою систем різного рівня.

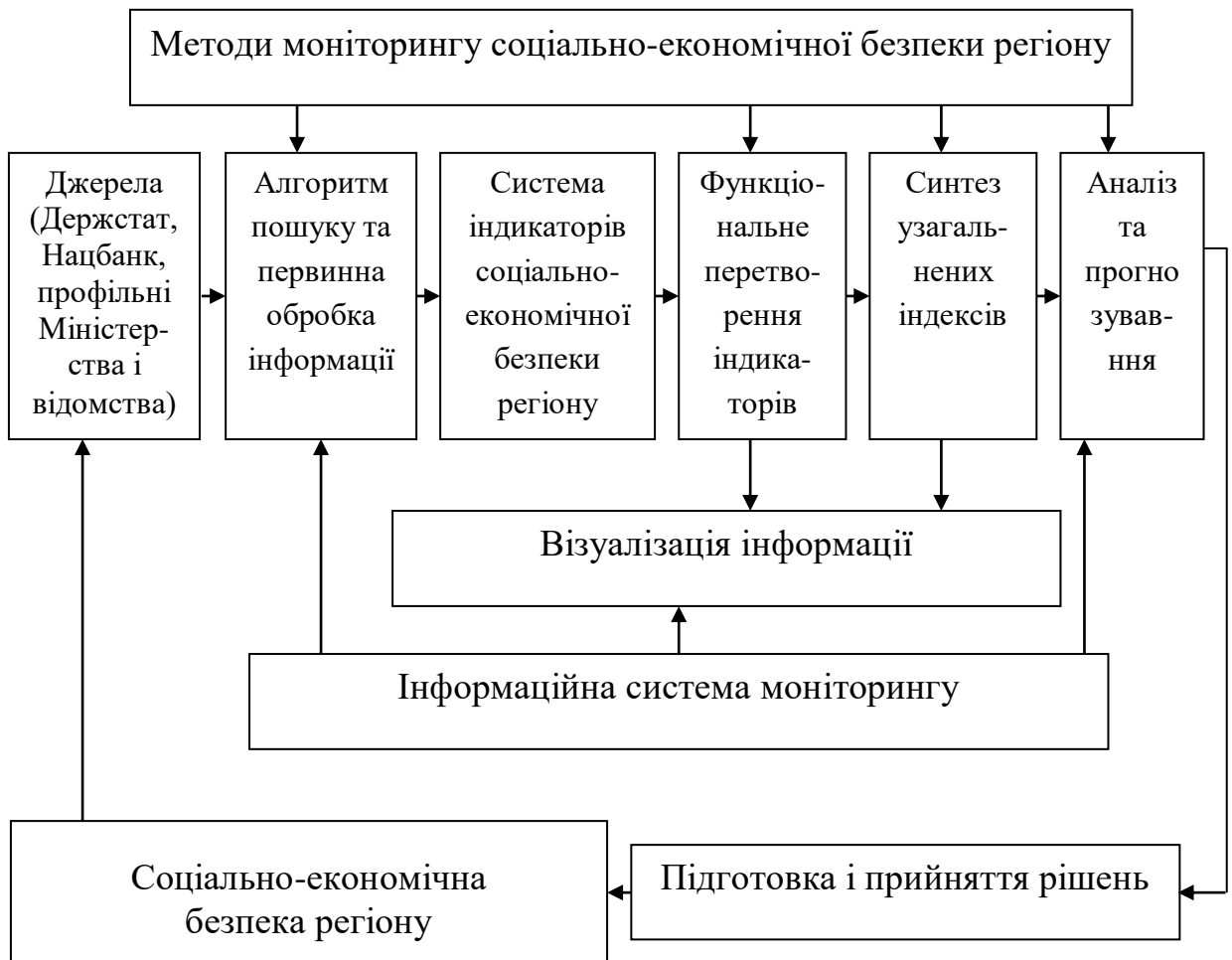

Рис. 2.3. Алгоритм моніторингу соціально-економічної безпеки регіону

При розробці порогових значень економічної безпеки найчастіше виникають проблеми, пов'язані з їх обґрунтуванням. Безперечно, там, де це можливо, для ідентифікації порогових значень необхідно спиратися на кількісні методи. Однак у деяких випадках через відсутність необхідної статистики часто виникає потреба у якісних методах. Світовий досвід показав, що у таких ситуаціях доцільно застосовувати метод експертних

оцінок. Крім того, може бути успішно використаний метод аналогій (порівняння з будь-яким іншим регіоном або із зарубіжним досвідом) [35]. В основі вибору порогового значення індикатора економічної безпеки є пріоритетні регіональні інтереси.

При виборі індикативної системи потрібно дотримуватися принципів огляду, деревоподібної структури та достовірності. Існуючі методології системного аналізу та моделювання формують ключові критерії угруповання та вибору індикаторів [38]. Вони повинні всебічно описувати властивості об'єкта, що розглядається, з різних сторін.

Другий етап полягає у пошуку актуальної інформації. До вихідних джерел інформації пред'являється вимога надійності та достовірності, при цьому вони мають бути офіційними. У разі відсутності загальнодоступних даних, цей показник необхідно запитати у зацікавлених органів управління або виключити із системи. Крім того, необхідно забезпечити єдину дискретизацію оновлення даних. Для моніторингу тенденцій у довгостроковій перспективі можна використовувати дискретність в один рік. Однак для оперативного прогнозування та аналізу загроз потрібне частіше надходження даних, наприклад, в один місяць (або навіть один день). У цьому доцільно сформуванню окрему систему короткострокових індикаторів соціально-економічної безпеки.

Говорячи про вилучення даних із різних джерел, можна розділити їх у такі різні рівні: вихідні дані, інформація, знання. Останні представляють найбільшу цінність кінцевого користувача, можуть відображати приховані взаємозалежності серед об'єктів [112].

На третьому етапі проводиться перетворення вихідної інформації на індикатори соціально-економічної безпеки, формуються тривимірні дані, обробка яких згодом призводить до ідентифікації нових знань. Перший індекс таких масивах – номер суб'єкта, другий – номер показника, третій – час. На даний момент у системі Держстату громадськості доступна інформація щодо ряду індикаторів починаючи з 1995 року. Період їх

дискретизації дорівнює одному року. Крім основної системи, для своєчасного оперативного прогнозування можна використовувати систему короткострокових індикаторів з періодом відліку за один місяць.

На четвертому етапі проводиться перетворення інформації з її подальшого аналізу та прогнозування. Так як вихідні показники мають різну розмірність, для їх спільного аналізу в ряді випадків необхідно проводити їх функціональне перетворення (нормування). Після перетворення індикатори втрачають розмірність, при цьому зберігають тенденції у своїй динаміці та змінюються в однакових межах. Це дозволяє здійснювати їх аналізу в одних осях, наприклад, з використанням пелюсткових діаграм. Крім того, на даному етапі можна визначити «зони ризику» – області позиціонування індикатора залежно від його віддаленості від порогового рівня.

В рамках даного дослідження запропоновано різні варіанти візуалізації даних як найважливіші аспекти моніторингу соціально-економічної безпеки.

1. Картографічний аналіз. Даний метод відображення результатів дослідження дозволяє побачити цілісну картину кожного індикатора соціально-економічної безпеки в розрізі регіонів.

2. Порівняльний аналіз. Подібний метод дозволяє проводити порівняльний аналіз регіонів за показниками соціально-економічної безпеки як у статистиці, і динаміці.

3. Динамічний аналіз. Даний метод дозволяє проводити моніторинг соціально-економічної безпеки щодо ансамблю показників.

На п'ятому етапі здійснюється агрегування вихідної інформації. Після згортання показників в узагальнені індикатори (індекси) з кожної проєкції соціально-економічної безпеки розраховуються агреговані індикатори як зважена сума відповідних нормованих індикаторів. При призначенні ваги показника в інтегральному індексі необхідно враховувати ступінь незалежності індикаторів, економічну доцільність, ступінь віддаленості від порогового рівня тощо.

Розглянуті вище етапи алгоритму потрібні під час вирішення завдання

синтезу нормованих індексів за індикаторами (етап 4) чи узагальнених показників (етап 5). Внаслідок цих дій у багатьох ситуаціях вдається ідентифікувати нові знання про досліджуваний об'єкт. Ці знання з'являються внаслідок діагностики узагальнених тенденцій, спільної візуалізації різних даних, їх порівняльного аналізу тощо.

Шостий етап алгоритму полягає у вирішенні задачі прогнозування. Прогнозування дає можливість оцінювати перспективи соціально-економічного розвитку регіону, виявляти тенденції та потенційні загрози. Прогноз насамперед обумовлений необхідністю прийняття рішень за умов невизначеної обстановки. Під прогнозуванням зазвичай розуміють певний раціональний процес екстраполяції інформації, наявних спостережень, процес складання обґрунтованого припущення про невизначене майбутнє.

Ключовою вимогою вибору прогнозуючого методу виступає його достовірність у поєднанні з прийнятною оперативністю та простотою реалізації. У науковій літературі з питань прогнозування соціально-економічної динаміки, зокрема регіональної, пропонується значна кількість методів розробки прогнозів. Найчастіше вибір методу прогнозу визначається не доцільністю його застосування, а наявною у розпорядженні дослідника інформацією [124].

Заключний сьомий етап полягає у вирішенні задачі аналізу закономірностей, ідентифікованих у результаті попередніх етапів. Власне, це – аналіз тонкої структури соціально-економічної безпеки регіону. Це завдання розглянуто у розділі 5 дисертації.

На закінчення можна відзначити, що розроблена авторська покрокова процедура моніторингу соціально-економічної безпеки регіону заснована на міждисциплінарному підході, що включає визначення цілей та завдань моніторингу, використання сучасних економіко-математичних методів для аналізу та прогнозування динаміки індикаторів, сучасних інформаційних технологій для автоматизації процесу збору інформації та візуалізації результатів.

Висновки до розділу 2

1. Треба зазначити, що стан розвитку економіки України за останні 10 років не дозволяв забезпечити національні економічні інтереси, тому протягом 2010-2019 років стан економічної безпеки оцінювався як незадовільний із погіршенням показників майже всіх складових до небезпечних рівнів у 2012 та 2014 роках, 2015 рік - середній рівень економічної безпеки за цей період становив 40 відсотків - зона незадовільного стану (згідно з розрахунком рівня економічної безпеки України за основними складовими економічного характеру), у 2019 році рівень економічної безпеки України становив 43 відсотки, а в першому півріччі 2020 року - 41 відсоток. Щодо рівня економічної безпеки за регіонами країни, то критичний стан рівня економічної безпеки прослідковується у Чернігівській, Хмельницькій, Закарпатській та Волинській областях.

2. Відмітимо, що в 2020 р. серед 163 країн світу у групу країн з найвищим рівнем соціального розвитку увійшли такі країни ЄС: Данія, Фінляндія, Швеція, Нідерланди, Німеччина, Ірландія. До групи країн з високим рівнем соціального розвитку увійшли 18 країн ЄС, серед яких: Франція, Португалія, Італія, Польща. Тільки 4 країни ЄС (Хорватія, Угорщина, Болгарія, Румунія) та Україна увійшли до групи країн з рівнем соціального розвитку вище середнього. В 2016–2020 рр. усі країни певною мірою досягли покращення рейтингової позиції. Що ж стосується України, то рівень соціального прогресу значно нижчий, ніж у країнах Європейського Союзу – 63 місце (з індексом 73,38).

3. Переконані, що при прийнятті управлінських рішень, спрямованих на забезпечення розвитку соціально-економічних систем та соціально-економічної безпеки регіонів, визначальним фактором є задоволення потреб населення. З точки зору нової теорії корисності для органів публічної влади, саме обсяг благ, які отримує населенням повинен відігравати одну з головних

ролей у прийнятті управлінського рішення. На нашу думку, рішення, спрямовані на соціально-економічний розвиток та соціально-економічну безпеку, повинні ґрунтуватися на врахуванні ризиків та загроз соціально-економічній безпеці регіону. Для чого органам публічної влади необхідно мати «базовий» перелік негативних впливів, характерних для регіону з певним типом соціально-економічної системи.

4. Відмітимо, що для визначення місця соціально-економічної безпеки в соціально-економічній системі регіонів резюмуємо основні моменти, які були зазначені раніше: за характером домінуючих відносин соціально-економічні системи регіонів поділяються на: соціально орієнтовані та економічно активні; за відношенням до економічної системи країни соціально-економічні системи групуються за типами: формалізовані, перехідні й неформалізовані; ключовими повноваженнями рівня публічного управління регіону є забезпечення соціальних й економічних інтересів населення; цільова функція забезпечення соціально-економічної безпеки рівня регіону знаходиться в межах цільової функції управління соціально-економічними системами регіону; регіон є невід'ємним елементом єдиного економічного простору, тобто мають місце обмеження у здійсненні економічної та соціальної діяльності у вигляді норм і правил, закріплених законодавчими актами країни.

5. Розширено типологію соціально-економічних систем, а саме: формалізована та неформалізована соціально-економічні системи, що дозволить їх досліджувати з точки зору узгодженості інтересів регіону та інших учасників єдиного економічного простору країни в частині формування ризиків й загроз соціально-економічній безпеці регіонів та передбачає дослідження взаємовпливу, взаємозв'язків, управління в межах регіону не однієї - формалізованої соціально-економічної системи, а всіх, включаючи невраховані, тобто нерегульованими нормами формальних інститутів та органами публічної влади.

6. Наголошено, що процедура моніторингу соціально-економічної

безпеки регіону заснована на міждисциплінарному підході, що включає визначення цілей та завдань моніторингу, використання сучасних економіко-математичних методів для аналізу та прогнозування динаміки індикаторів, сучасних інформаційних технологій для автоматизації процесу збору інформації та візуалізації результатів.

7. Розроблено методичні підходи щодо моніторингу соціально-економічної безпеки регіону на основі алгоритму, що включає: етапи постановки задачі; пошук та первинну обробку даних; перетворення вихідних даних на індикатори соціально-економічної безпеки; функціональне перетворення та візуалізація інформації; синтез агрегованих індексів; аналіз та прогнозування; дослідження тонкої структури системи соціально-економічної безпеки.

Основні результати, отримані в даному розділі, опубліковано в [168, 171].

РОЗДІЛ 3

НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМУ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЮ БЕЗПЕКОЮ РЕГІОНІВ

3.1. Концептуальні аспекти публічного управління соціально-економічною безпекою регіонів

Соціально-економічна система регіону складається з великої кількості елементів і зв'язків між ними. Рушійною силою розвитку виступають протиріччя інтересів різних суб'єктів економіки, що складаються в результаті взаємодії великої кількості випадкових факторів.

Загострення проблеми забезпечення соціально-економічної безпеки на регіональному рівні визначає необхідність встановити «архітектуру» основних факторів, що впливають на стан захищеності регіональної соціально-економічної системи та систематизувати їх за певними критеріями.

Реальні та потенційні загрози можемо визначити як сукупність умов й факторів, що створюють небезпеку або здатних завдати певний рівень шкоди життєдіяльності суспільства в сфері соціально-економічної діяльності з різною часткою ймовірності їх настання. Оскільки загрози виникають завдяки постійному розвитку внутрішніх і зовнішніх процесів в умовах зростаючої нестабільності, то реакцією на них повинна бути діяльність щодо забезпечення певного рівня захисту регіональної економіки, її зовнішнього та внутрішнього середовища [31].

Успішність здійснення діяльності щодо забезпечення соціально-економічної безпеки в регіоні залежить від великої сукупності внутрішніх та зовнішніх факторів, ефект впливу яких нерівномірно відображується на окремих елементах системи соціально-економічної безпеки. Отже, вважаємо за доцільне виявити і систематизувати основні фактори, що впливають на

соціально-економічну безпеку на регіональному рівні.

Слід розрізняти фактори і умови підвищення соціально-економічної безпеки регіоні. Якщо фактори – переважно об’єктивні обставини, то умови представляють собою супутні обставини, які змінюються залежно від часу і локації, в яких здійснюється діяльність щодо забезпечення та підвищення рівня соціально-економічної безпеки. Якщо фактори – це переважно об’єктивні обставини, що детермінують рівень соціально-економічної безпеки, то умови можна формувати або створювати для забезпечення безперервного процесу захисту регіональної системи від внутрішніх і зовнішніх загроз [39]. З метою формування умов для підвищення рівня соціально-економічної безпеки регіону слід визначити і систематизувати фактори соціально-економічної безпеки.

На нашу думку, діючи в даний час фактори в майбутньому можуть стати основою для формування сприятливих умов підвищення рівня соціально-економічної безпеки регіону. Такими умовами можуть бути: концентрація ресурсів на пріоритетних напрямках промислової, продовольчої, кадрової, енергетичної, інноваційної, соціальної, екологічної тощо політик регіону; придбання додаткових компетенцій співробітниками, що відповідають за забезпечення соціально-економічної безпеки; створення відповідного інформаційно-комунікаційного середовища, баз даних тощо. Таким чином, фактори можуть стати передумовами успішного вирішення проблеми підвищення соціально-економічної безпеки в майбутньому.

У науковій фаховій літературі досить часто наводяться класифікації чинників соціально-економічної безпеки за різними ознаками, але дуже рідко зустрічаються спроби розмежувати фактори і умови забезпечення соціально-економічної безпеки. Аналіз існуючих праць, в яких містяться класифікації факторів, що впливають на соціально-економічну безпеку регіону, дозволив зробити деякі важливі висновки. Перший полягає у вузькій інтерпретації змісту факторів, які в багатьох роботах визначені як негативні впливи (загрози). Таке уявлення найчастіше візуалізують у вигляді загального

списку можливих загроз, де умовно їх поділяють на дві групи – зовнішні та внутрішні. При цьому автори не враховують, що (в залежності від мети) схожі умови соціально-економічної безпеки можна розцінювати по-різному, тобто, з одного боку, - як негативні, а з іншого – сприятливі. Деякі дослідники піднімають це питання в своїх наукових публікаціях [96].

Другий важливий висновок за результатами аналізу полягає в тому, що деякі вчені захоплюються систематизацією факторів за різними ознаками. Не завжди прагнення максимально повно відобразити якомога більше ознак класифікації факторів є основним завданням стосовно до конкретного об'єкта дослідження.

Деякі дослідники в контексті аналізу проблем соціально-економічної безпеки рекомендують використовувати такі ознаки класифікації факторів, як керованість, пріоритетність, способи впливу, вимірювання та локалізації [112, 120, 161, 192].

Деякі дослідників здійснили спроби класифікувати чинники соціально-економічної безпеки за такими ознаками, як період дії (довгострокові, короткострокові), рівень прояву (локальний, регіональний, національний рівні) тощо [2, 12, 28, 68].

Відсутність загальноприйнятого систематизованого способу представлення внутрішніх та зовнішніх факторів, що здійснюють різний вплив на соціально-економічну безпеку регіону, перешкоджає створенню і використанню ефективних інструментів та механізмів підвищення соціально-економічної безпеки. Запропонована класифікація чинників соціально-економічної безпеки регіону, її врахування при розробці стратегії та програм підвищення соціально-економічної безпеки регіонів дозволить створити основу для формування сприятливих умов для її підвищення, більш раціонально використовувати ресурси, які залучаються до процесу забезпечення соціально-економічної безпеки.

Пропонуємо варіант багатоознакової класифікації факторів соціально-економічної безпеки, яка дозволяє розукрупнювати виділену сукупність

факторів соціально-економічної безпеки на кожному рівні декомпозиції. Це необхідно, на наш погляд, для формування і обґрунтування необхідних умов підвищення соціально-економічної безпеки, а також для врахування ризиків й обмежень при розробці стратегії забезпечення соціально-економічної безпеки.

Фактори, що впливають на рівень соціально-економічної безпеки, ми пропонуємо класифікувати за такими ознаками за:

- рівнями управління: фактори соціально-економічної безпеки, що діють на мікрорівні; фактори соціально-економічної безпеки, що діють на мезорівні; фактори соціально-економічної безпеки, що формуються і проявляються на макрорівні;

- системо утворюючими елементами регіону (як системи): ресурсні; процесні; результативні чинники;

- відношенням до соціально-економічного середовища регіону: фактори та внутрішнього середовища; фактори зовнішнього середовища;

- характером впливу на об'єкти соціально-економічної безпеки в регіоні: фактори, що сприяють підвищенню рівня соціально-економічної безпеки регіону (стимулюючі); фактори, що перешкоджають підвищенню рівня соціально-економічної безпеки (дестимулюючі).

Регіон як соціально-економічна система представляє собою мезорівень економіки. Однак на рівень його соціально-економічної безпеки також впливає цілий комплекс чинників: макро-, мезо- і мікрорівня.

Факторами мікрорівня є обставини, які визначають рівень соціально-економічної безпеки господарюючих суб'єктів, що діють на території регіону.

При класифікації факторів мезорівня, як зазначалося вище, можуть використовуватися різні ознаки, в тому числі така ознака як «склад системоутворюючих елементів». Сукупність факторів соціально-економічної безпеки мезорівня, структурованих в залежності від складу і змісту системоутворюючих елементів (входів, елементів процесора, виходів).

Територіально-господарські комплекси регіонів представляють собою підсистеми національної економічної системи, які помітно відрізняються один від одного, що характеризуються нерівномірністю соціального та економічного розвитку, особливостями території, різним ступенем забезпеченості природними ресурсами, якістю людського капіталу тощо. Все це обумовлює наявність різних за силою та ступенем впливу ризиків, небезпек, загроз, які враховуються при проведенні центром регіональної та соціально-економічної політики, політики безпеки тощо. З урахуванням цих обставин нами запропонована систематизація факторів соціально-економічної безпеки макрорівня за ознакою «характер впливу» (додаток 3).

Розроблена класифікація факторів, що впливають на соціально-економічну безпеку регіонів, може послужити початком для формування необхідних умов для безпечного і сталого функціонування й розвитку регіональної економіки, а також для виявлення слабких місць в існуючому механізмі публічного управління соціально-економічною безпекою на регіональному рівні.

Для підвищення рівня соціально-економічної безпеки регіону необхідна певна сукупність умов (обставин), що створюють реальні можливості для розвитку регіону та підвищення його соціально-економічної безпеки. Вважаємо, що передумовами для переходу соціально-економічної безпеки регіону на якісно новий рівень є зміни в технологіях, розробка (придбання) новітніх зразків обладнання в промисловому секторі, трансформація науково-дослідного сектору та освітнього простору, наявність інтелектуальних і фінансових ресурсів, високий рівень загальної та інноваційної культури населення, бізнесу та влади тощо [71].

Вище нами було зазначено, що аналогічні умови (обставини) можуть виступати як сприяють, так і перешкоджають підвищенню рівня соціально-економічної безпеки регіону. Якщо взяти за основу загальноприйнятий поділ факторів на зовнішні та внутрішні, додати до цього ознаки об'єктивності їх виникнення [75] й характер впливу на соціально-економічну безпеку, то

отримаємо багатоознакову модель факторів, що детермінують рівень соціально-економічної безпеки регіону, яку можна використовувати для більш чіткого визначення сукупності умов, необхідних для підвищення соціально-економічної безпеки.

Підводячи підсумок щодо дослідження факторів, що впливають на рівень соціально-економічної безпеки регіону, слід зазначити, що дія та вплив багатьох чинників соціально-економічної безпеки є об'єктивним, через що дуже складно буває вплинути на їх «втручання» в процеси забезпечення і підвищення рівня соціально-економічної безпеки регіону. Можна шляхом проведення відповідної політики та прийняття ефективних заходів в сфері забезпечення безпеки тільки компенсувати або коригувати їх дію за допомогою різних управлінських інструментів. А умови, сприятливі для вирішення стратегічних завдань забезпечення соціально-економічної безпеки, можна і необхідно формувати, спеціально створювати шляхом реалізації відповідних програм, виділення ресурсів тощо.

Таким чином, сукупність факторів, що впливають на рівень соціально-економічної безпеки регіону, утворює систему передумов для формування умов, які повинні бути покладені в основу стратегій (програм), які розробляються для підвищення соціально-економічної безпеки регіонів. Вибір конкретних заходів та напрямів забезпечення соціально-економічної безпеки регіону багато в чому залежить від якості проведеного аналізу факторів, що впливають на соціально-економічну безпеку [99]. Тому органам регіонального управління доцільно виявляти, враховувати і прогнозувати дію факторів, які суттєво впливають на соціально-економічну безпеку регіону.

Зауважимо, що публічне управління соціально-економічною безпекою регіону це сукупність видів діяльності щодо забезпечення та захисту соціально-економічних інтересів регіону від сукупності внутрішніх та зовнішніх загроз й поліпшенню умов життєдіяльності населення за допомогою формування відповідних умов, механізмів та інститутів. При цьому метою публічного управління соціально-економічною безпекою

регіону служить протидія потенційним та реальним ризикам і загрозам соціально-економічної безпеки для своєчасного виявлення та запобігання шкоди соціально-економічній системі регіону.

Органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування та інші суб'єкти, яким делеговано державно-владні повноваження є суб'єктами управління соціально-економічною безпекою, що формують інституціональне середовище забезпечення соціально-економічної безпеки регіону.

Інституціоналізація в сфері забезпечення соціально-економічної безпеки, установка відповідних критеріїв, коригування цілей і пріоритетів регіональної економічної безпеки є актуальну область сучасного наукового пошуку [69].

Для забезпечення соціально-економічної безпеки регіону необхідні інститути, що дозволяють окреслити інституційні рамки і створити необхідні умови для соціально-економічного розвитку на мезо- та мікроекономічному рівні країни. Існуючі структури уособлюють (втілюють) громадський порядок і «стандарти» обмежень, зумовлені факторами соціального примусу, взаємодія яких забезпечує функціонування системи соціально-економічної безпеки регіону.

Головна роль цих інститутів полягає у вибудовуванні абсолютно нових взаємин у суспільстві. Вони створюють нові можливості, оскільки засновують права, обов'язки, зобов'язання, санкції, дозвіл, тобто формують структуру нових відносин.

Аналіз досліджень традиційних та нових інституціоналістів дозволив виділити три типи впливу на соціально-економічну поведінку, які виражаються через функції інститутів [67]:

- обмежувальна функція – створює певні рамки поведінки для економічних суб'єктів за допомогою встановлених (формальних) правил взаємодії на ринку;

- інформаційно-пізнавальна функція – дозволяє суб'єктам економіки

аналізувати, вибирати та сприймати інформацію через сформовані джерела її отримання;

- телеологічна або мотиваційна функція – реалізується через вплив на кінцеві результати, цілі економічних суб'єктів.

Американський економіст Д. Норт визначав інститути як «правила гри», які формують необхідні обмеження та передумови розвитку суспільної діяльності [106]. Інститутами, що забезпечують соціально-економічну безпеку в країні та регіонах є закони і правила, що формують спонукальні мотиви і правила поведінки, взаємодії. Інституційні можливості державних і регіональних органів управління полягають в забезпеченні гідного рівня соціально-економічної безпеки в країні за допомогою виробництва ефективного комплексу заходів, що регулюють соціально-економічні процеси та відносини. Це дозволяє вирішувати важливі стратегічні завдання розвитку економіки, підвищення її конкурентоспроможності.

Основоположник інституціоналізму Веблен Т.Б. під інститутами розуміє «установлені звичаї мислення, загальні для заданої спільності людей» [22], «звичні способи реагування на стимули, структуру виробничого або економічного механізму, прийняту в даний час систему суспільного життя» [202].

Підхід до інститутів як до «правил» заснований і на ідеях Коммонса Дж.Р., який їхнім ядром, його ваговим елементом називав правові норми [79]. Інститути – формальні (конституція, закони, нормативно-правові акти) та неформальні (договори, кодекси, традиції) «стандарти» правил або обмежень. Разом вони утворюють спонукальну структуру суспільств та економік.

Модель колективних дій груп спеціальних інтересів Олсона М.Л. [113] дозволяє визначити інститути як спеціальну групу інтересів, які формуються в процесі розвитку господарського порядку і створюють інституційне середовище з більш високими характеристиками стійкості.

Гурвіц Л.С. пробує формалізувати поняття інституту на основі

концепції економічного механізму [197], яка є близькою за змістом з визначенням Норта Д.. Сутність даного підходу полягає в поданні інститутів «як сімейства ігрових форм», тобто вони задають правила поведінки економічних суб'єктів та їх вибір з числа різних множин альтернативних варіантів з подальшим результатом.

У 2006 році Майерсон Р. присвятив Гурвіцу Л. свою лекцію «Фундаментальна теорія інститутів» [198], в якій посилається на ідею формалізації концепції інституту та вказує на необхідність розгляду цього поняття в більш широкому контексті, ніж «правила гри». У своїх роботах автор велику увагу приділяв ринковій інформації, де за процес інформаційного обміну та контроль над діяльністю господарюючих суб'єктів відповідають інституційні механізми [199]. В широкому розумінні, інститути можна визначити як сукупність формальних правил, неформальних норм та механізмів, які їх закріплюють. Вони мають інформаційну природу, рамки, які ними визначаються, служать для формування поведінкових і пізнавальних моделей дії суб'єктів економіки.

Одним з важливих елементів системи публічного управління соціально-економічною безпекою є інституційно-правовий фактор, що включає законодавчо-нормативне забезпечення діяльності щодо формування та підтримки відповідного рівня соціально-економічної безпеки в країні та регіонах. У правовому полі найважливішим є Закон України «Про основи національної безпеки України», який визначає основні принципи і зміст діяльності щодо «захищеності життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави, за якої забезпечуються сталий розвиток суспільства, своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізація реальних та потенційних загроз національним інтересам у сферах ... та інших сферах державного управління при виникненні негативних тенденцій до створення потенційних або реальних загроз національним інтересам» [135].

Соціально-економічні відносини на регіональному рівні регулюються передбаченими Конституцією України, державним законодавством і

принципами єдиного соціально-економічного простору «правилами гри», що обмежують кількість самостійних інструментів для забезпечення соціально-економічної системи регіону.

Самостійне здійснення адміністративних функцій регіонами закріплюється формальними та неформальними інститутами, які приймаються на державному і регіональному рівнях управління та регулюються державною політикою регіонального розвитку. Основною метою публічного управління на регіональному рівні є вплив на різні види діяльності з метою нормального і безпечного функціонування регіонів та поліпшення якості життя населення. При цьому важливо виявляти та ідентифікувати основні загрози соціально-економічній безпеці регіону та їх джерела, спираючись на достовірну й своєчасну інформацію про існуючі загрози, які неможливо ліквідувати в процесі ринкової самоорганізації без реагування з боку регіональних органів влади.

Виявлення та попередження внутрішніх і зовнішніх загроз соціально-економічній безпеці України та її регіонів є важливим елементом інституційного механізму забезпечення соціально-економічної безпеки [120].

Загрози соціально-економічної безпеки – це явища і процеси, що здійснюють негативний вплив на господарську систему і соціально-економічні відносини в країні, які обмежують економічні інтереси особистості, суспільства, держави. Виходячи з аналізу ситуації, яка складається в даний час, пропонується наступна класифікація основних внутрішніх та зовнішніх загроз соціально-економічної безпеки регіонів.

До внутрішніх загроз соціально-економічної безпеки слід віднести:

- відсутність у регіонів науково обґрунтованих регіональних стратегій соціально-економічної безпеки з доказовою та науково обґрунтованою базою;
- слабкість нормативно-правової бази в сфері захисту соціально-економічних інтересів регіонів;
- зниження науково-технічного потенціалу та технологічна відсталість

в галузях цивільного призначення;

- слабкість ринкових та інституційних інструментів регулювання господарської системи;

- виражена міжрегіональна та внутрішньосистемна диференціація за рівнем економічного й соціального розвитку, неврегульованість економічних взаємовідносин центру з регіонами;

- велику частку імпорту продовольства, який становить в деяких регіонах 35-40% (за окремим продовольчими товарах – понад 50%), що абсолютно неприпустимо з точки зору продовольчої безпеки. За даними Державної служби статистики України, імпорт продовольства в 2020 р. збільшився на 759,4 млн грн. (на 13,2%) у порівнянні з 2019 р. [42].

- соціальну поляризацію, посилення майнового розшарування й диференціація доходів населення;

- погіршення підприємницького та інвестиційного клімату й стимулів для інвестування, зниження ділової активності в регіонах;

- несанкціонований вивіз капіталу з регіону, зниження доступності джерел фінансових потоків для бізнесу та населення;

- хижацьке ставлення до природних ресурсів регіонів, контрабандне виведення за кордон цінних біологічних ресурсів.

До основних зовнішніх загроз соціально-економічній безпеці України та її регіонів слід віднести:

- надмірну «відкритість» національної економіки за відсутності ефективної економічної та промислової політики;

- зростання залежності від імпорту;

- глобалізацію, кон'юнктурні зміни на світових ринках;

- високий рівень зовнішнього боргу, на погашення якого держава відволікає значні кошти з бюджету;

- військовий конфлікт на сході України;

- «відтік мізків» з України, деградацію людського капіталу.

З точки зору соціально-економічної безпеки, сукупність загроз може

перерости в нестійкий стан та підійти до точки біфуркації. Відомо, що будь-яка ієрархічна система рано чи пізно переходить в стан нестійкості, причому зміна існуючого режиму відбувається самим непередбачуваним чином. Однак в результаті виникають більш складні новоутворення (структури) з більш високим ступенем впорядкованості. З точки зору синергетики, втрата стійкості системи може бути виправдана тільки формуванням стійкості вищого порядку.

Таким чином, джерелом виникнення більш стійкого стану і поштовхом до самоорганізації в складній системі є руйнування колишнього стійкого стану. Тому розвиток економіки, в тому числі регіональної, представляє собою стохастичний процес, який характеризується виникненням періодичних дисипацій (розсіювання) накопичених нею ресурсів зростання, внаслідок чого темпи її зростання можуть сповільнюватися – і, на певних етапах, розвиваються в процесі у вигляді криз, нестійких станів, «струсів», екстремальних станів. Тому для ефективного управління розвитком економіки, підвищення соціально-економічної безпеки регіону необхідно формування нової парадигми публічного управління соціально-економічною безпекою, що спирається на ідеї формування структур-атракторів, які здатні «притягувати» позитивні траєкторії розвитку регіону. У процесі самоорганізації регіональної системи, як було зазначено вище, відбувається придбання нею нової якості стійкості в області тяжіння атрактора.

Термін «атрактор» запозичений з математики, і в галузі точних наук він означає дещо, що притягує безліч. Під атрактором в синергетиці розуміють реальну стійку структуру, на яку виходять всі процеси еволюції в нелінійному середовищі в результаті загасання проміжних процесів [51].

Особливість атрактора полягає в накопиченні та збереженні їм придбаної інформації, в результаті чого він «притягує» до себе всі наступні події. Якщо атрактор сформувався, то система вже не зможе повернутися в початковий стан або перейти до іншого, позитивного атрактора. В умовах загострення існуючих і наростання нових глобальних економічних та

соціальних загроз, формування позитивних «атракторів» для соціально-економічної системи країни та окремих регіонів стає стратегічно важливим завданням, вирішення якого дозволить ефективно управляти переходом економіки й соціуму з нестабільних станів до нових якісних станів, до нового рівня соціально-економічної безпеки. Атракторами в соціально-економічних системах можуть виступати сформовані формальні інститути, задана ними нормативність, жорстко сформульовані цілі тощо. Разом з тим їх можна представити у вигляді безлічі потенційних можливостей, варіантів розвитку подій, існуючих у свідомості керівника суб'єкту.

Атрактор в соціально-економічній системі може діяти як стимул до структурної самоорганізації або прискорювач запуску ендогенних якісних змін, що ведуть до підвищення рівня соціально-економічної безпеки. На жаль, не всі існуючі інститути, сформовані в ході сучасних ринкових трансформацій, є побудниками позитивних змін в національній економіці і в регіональних економічних системах [54].

Назвемо основні інститути, що потребують активізації або трансформації для забезпечення соціально-економічної безпеки країни та її регіонів:

- систематичний моніторинг та якісний аналіз ризиків, глобальних викликів, з метою мінімізації впливу загроз соціально-економічній безпеці;
- захист прав власності, якісний розвиток інституту приватної власності;
- ліквідація корупційних дій бюрократії, які перешкоджають позитивним змінам в економічній та соціальній сферах;
- розвиток та підвищення ефективності фінансових ринків, здатних розширити сферу підприємницької та інноваційної активності;
- підвищення якості людського капіталу, залучення кваліфікованих фахівців в інноваційну діяльність;
- нарощування міжнародного обміну капіталом, технологіями та висококваліфікованими кадрами;

- зростання ефективності інвестиційних ринків, забезпечення вільного доступу підприємців до фінансових та інвестиційних ресурсів.

Зазначені інститути не в повній мірі виконують свої функції, а існування деяких є серйозними інституційними бар'єрами на шляху розвитку економіки. Уже сьогодні внутрішня незбалансованість економіки на всіх рівнях (через неактуальність ряду провідних інститутів) є однією з ключових проблем, що перешкоджають її розвитку, підвищенню соціально-економічної безпеки. Наприклад, приватизація державних підприємств (організацій), основних засобів сприяла «формуванню легально функціонуючого кримінального сектору економіки, контроль за діяльністю в якому здійснюється або через відносини власності, або через стосунки управління, тобто корупцію» [3]. В результаті 60% національного багатства у нас належить одному відсотку найбільш забезпечених громадян.

Зазначимо, що у підсумку все це сформувало цілий комплекс серйозних загроз соціально-економічній безпеці країни та її регіонів. Найгострішою економічною, соціальною, політичною проблемою в країні є проблема соціальної диференціації суспільства. Згідно з даними офіційної статистики, лише у 20% населення підвищуються доходи, а 80% стали жити гірше 1990 року. Це означає перевищення межі, порогового значення соціально-економічної безпеки, так як відбувається великий розрив між доходами та рівнем життя багатой і бідної частини населення, відсутність соціальної справедливості, гальмування темпів соціально-економічного зростання, підвищення нестійкості розвитку регіонів.

Подолання соціального розшарування, найбільшої загрози соціально-економічній безпеці, лежить в управлінській площині, в тому числі в сфері формування нових ефективних інститутів (формальних та неформальних). Інституційний підхід щодо забезпечення соціально-економічної безпеки сьогодні актуалізується, бо саме інститути можуть стати реальними бар'єрами для подальшої соціальної диференціації та для поширення ірраціональних неформальних відносин, які регулюються нормами

соціальної поведінки, що суперечать законодавчо регламентованим правилам.

Серйозною загрозою соціально-економічній безпеці є нестабільність фондового ринку. Таке стало можливим через високий вплив на динаміку цього сегменту ринку іноземних інвесторів. Ситуація, що склалася негативно позначається на найбільших вітчизняних компаніях, яким доводиться значно знижувати свою капіталізацію. Так, на думку Копнової О. та Родіонової Л. «...зі збільшенням припливу прямих іноземних інвестицій у країну зростає залежність від імпорту у довгостроковій перспективі, а такий ефект можна розцінити як негативний, оскільки погіршується стан економічної безпеки, що узгоджується і з теоретичними передумовами концепції економічної залежності» [82].

Також відмітимо, що «станом на 28 лютого 2021 р. офіційні резервні активи України становили 28543,2 млн дол. США, при цьому монетарне золото (включаючи золоті депозити і золото в свопи) – всього лише 1500,9 млн дол. (5,26% від загального обсягу резервів), левову ж частку міжнародних резервів України складають активи в конвертованих валютах (цінні папери, валюта і депозити)» [66]. Доцільним рішенням є грошові вкладення в національну економіку, які будуть спрямовані на створення високотехнологічних підприємств, що насичують ринок конкурентоспроможною продукцією.

За даними Держстату України «валовий внутрішній продукт у 2020 році впав уперше з 2015-го, чотири роки (з 2016-го до 2019-го) ВВП в Україні зростав, так в 2019 році ВВП України зріс на 3,2%, роком раніше – на 3,4%, а в 2017 і 2016 роках він зростав відповідно на 2,5% і 2,4%, спад на 9,8% був зафіксований у 2015 році, на 6,6% – в 2014 році» [42].

«Уряд у 2021 році прогнозує зростання економіки України на 4,6%. Перші результати 2021 року наразі не підтверджують цих прогнозів, Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України оцінює падіння валового внутрішнього продукту в січні 2021 року у

2,6–2,8%» [101].

«Галузі торгівлі, будівництва та телекомунікацій отримали прибуток у 2020 році і втримали валовий внутрішній продукт України від більшого падіння, також останнім часом непогану квартальну динаміку демонструють нерухомість, електроенергетика та добувна промисловість, але найбільший внесок за розмірами у виробництво національного продукту сформували аграрії з переробниками – понад 23% ВВП країни» [193].

У контексті соціально-економічної безпеки однією з актуальних проблем на сьогоднішній день є відтік капіталу. На підставі статистичних даних Національного банку України «у 2020 році чистий відтік прямих іноземних інвестицій Україну склав \$868,2 млн порівняно з їх чистим припливом у \$5,86 млрд у 2019 році, так відтік ПІІ з України спостерігається вперше з 2015 року, коли він склав \$458 млн.» [24]. Україна сьогодні, як ніколи, потребує іноземних інвестицій, наявність яких дозволить їй здійснювати технологічні прориви в цивільних галузях економіки.

Таким чином, аналіз та систематизація проблем забезпечення соціально-економічної безпеки економіки, виявлені чинники та інституційні аспекти забезпечення соціально-економічної безпеки дозволили розробити концептуальну модель публічного управління соціально-економічною безпекою регіону (додаток К).

Запропонована модель характеризується тим, що в ній відображені важливі компоненти регіональної системи публічного управління соціально-економічною безпекою:

1) процесні, що забезпечують регламентацію, контроль, концентрацію ресурсів на найважливіших напрямках забезпечення соціально-економічної безпеки;

2) структурні, що включають сукупність підрозділів і служб органів управління, що реалізують функції щодо нормативно-правовому, інформаційному, організаційному, кадровому та технічному забезпеченню системи забезпечення соціально-економічної безпеки регіону.

В процесі конструювання моделі використовувався інструментарій системного та інституційно-еволюційного підходів, а також основні організаційні принципи, які дозволили врахувати складність регіональної економічної системи, різноманіття факторів соціально-економічної безпеки, а також функції та механізми публічного управління соціально-економічною безпекою регіону.

Відзначимо, що з урахуванням вищевикладеного, також зростає роль інституційних факторів у забезпеченні соціально-економічної безпеки країни та регіонів. Тому необхідна постійна оцінка ефективності існуючих інститутів, які функціонують в регіональному соціально-економічному просторі, а при необхідності – трансформація формальних та неформальних інституціональних норм, необхідних для підтримки певного рівня регіональної системи соціально-економічної безпеки.

3.2. Механізм забезпечення соціально-економічної безпеки в умовах цифровізації публічного управління

Стан соціально-економічної безпеки є наслідком гармонізації взаємопов'язаних та взаємодіючих елементів соціально-економічної системи, що формують умови для розробки механізмів протидії викликам й загрозам, які поділяються залежно від джерела виникнення на зовнішні та внутрішні. До зовнішніх відносяться фактори, що характеризують макроекономічне становище країни: рівень науково-технічного прогресу, обмежувальні та заборонні заходи зовнішньоторговельної діяльності, геополітичні характеристики. Розробка ефективних заходів щодо зниження їх негативного впливу обмежена можливостями визначення обсягів непрямих збитків й врахування під час розроблення державних довгострокових стратегій розвитку.

З метою проведення державної управлінської політики щодо

формування системи соціально-економічної безпеки важливе значення має дослідження, аналіз та впровадження механізмів, спрямованих на вирішення проблем, сформованих внутрішніми загрозами. Негативний вплив на створення умов для розвитку гармонізованої соціально-економічної системи здійснюють: низькі темпи науково-технічного прогресу; незбалансована структура економіки; диференціація соціальних верств населення; розвиток корупції та тіньової економіки.

Електронна інфраструктура публічних послуг, мінімізує особисті контакти між їх одержувачами та співробітниками відповідних установ й організацій в регіонах, а також забезпечує прозорість прийняття рішень, створює передумови для скорочення обсягів тіньової економіки та корупції. Викорінення питань пов'язаних з корупцією, зниження тіньового обороту не фіксується в програмних документах розвитку електронної інфраструктури публічного управління в якості програмних цілей, використання можливостей цифровізації публічних послуг не розглядаються безпосередньо як інструмент протидії загрозам корупції та тінізації економіки як серйозним загрозам соціально-економічної безпеки на національному та регіональному рівнях [31].

Соціально-економічна безпека регіону зазнає істотних змін в умовах розвитку цифрової економіки, що породжує нові, специфічні загрози й виклики. Інфраструктура публічного управління забезпечить його ефективність в тому і тільки тому випадку, якщо за своїми організаційним та технологічним характеристикам буде здатна забезпечувати якість і швидкодію, які адекватні реаліям соціального, економічного та інформаційного розвитку суспільства. Специфічний характер комунікацій в інформаційному просторі вимагає розвитку відповідних форм і способів надання публічних послуг, що забезпечують не тільки підвищення їх якості та ефективності бюджетних витрат, а й забезпечення соціально-економічної безпеки регіонів України.

Соціально-економічна безпека представляє собою сукупність факторів

та умов, що визначають сталий розвиток соціально-економічних відносин в країні, і що дозволяє формувати механізми протидії зовнішнім й внутрішнім загрозам. Зазначимо, що в «Стратегії економічної безпеки України на період до 2025 року» наведені основні виклики та загрози за сферами: фінансовій, виробничій, зовнішньоекономічній, інвестиційно-інноваційній, макроекономічній. Дані виклики та загрози ми розглянули в підрозділі 2.1. Зараз ми тільки подамо узагальнений підхід до основних викликів та загроз:

- недостатній обсяг інвестицій в реальний сектор економіки країни;
- низька інноваційна активність громадян та підприємницьких структуру;
- повільний розвиток принципів цифрової економіки;
- недостатній рівень кваліфікації співробітників як державного, так і приватного сектора;
- незначні темпи економічного зростання;
- неефективна організація публічного управління, в тому числі підвищення корупційної активності;
- збереження високої частки «тіньової економіки» в структурі національного доходу;
- скорочення доступності послуг освіти та охорони здоров'я тощо.

Розвиток загроз соціально-економічній безпеці пов'язаний як з негативним впливом зовнішніх по відношенню до країни чинників, так і з організацією системи публічного управління в різних галузях національної економіки [51]. Підвищенню стійкості розвитку соціально-економічної системи з позиції внутрішніх прихованих та явних викликів перешкоджають:

- негативний інвестиційний клімат;
- фрагментарність державних заходів щодо підтримки людського потенціалу;
- наявність адміністративних бар'єрів для розвитку підприємницької активності;
- недостатні державні вкладення в розвиток транспортної та

енергетичної інфраструктури;

- слабка підтримка механізмів громадянського суспільства.

В умовах інформаційного, «цифрового» суспільства драйвером ефективності є науково-інноваційний потенціал суспільства, що дозволяє трансформувати процеси організації виробничих, соціальних, фінансових тощо взаємодій в найбільш оптимальні форми [54]. Пріоритетними напрямками, які сприяють підвищенню якості людського потенціалу, виступають:

- розвиток способів надання освітніх послуг початкової, середньої, вищої й післядипломної освіти на основі принципів безперервного навчання;

- розробка механізмів, що сприяють доступності отримання нових компетенцій, в тому числі за допомогою організації міграційних потоків, проведення профорієнтаційних заходів, навчання/перенавчання видів трудової діяльності, заснованих на віртуальних технологіях;

- розробка національної системи кваліфікацій для всіх категорій працівників, включаючи формалізацію функціональних обов'язків професій, що розвиваються в сфері цифрової економіки.

Досягнення цих завдань неможливе без наявності ефективної системи публічного управління, що визначає умови функціонування всіх галузей національної економіки [59]. З метою вдосконалення діяльності органів публічної влади вже розроблені та реалізуються заходи, які передбачені адміністративною реформою органів публічного управління. В якості основних цілей трансформаційних процесів в системі публічного управління визначаються:

- оптимізація державних витрат в сфері надання державних послуг, надання державних замовлень, організації міжвідомчої діяльності;

- підвищення ефективності публічного управління;

- усунення негативної практики нецільового використання державних коштів, чинників «тіньової» та кримінальної економікою.

Зазначимо, що розвиток принципів організації діяльності органів

публічної влади відбувається в рамках цифровізації соціально-економічних процесів і ґрунтується на загальносвітових тенденціях у сфері телекомунікаційного сектора:

- розробка «хмарних» і «туманних» технологій, що дозволяють акумулювати інтелектуальні ресурси, розроблені на різних електронних ресурсах в територіально розподілених системах;

- застосування «big data» («великі дані») - технології збору, зберігання та обробки масивів даних, а також «blockchain» («блокчейн»), заснованого на використанні децентралізованих розподілених інформаційних ланцюгів;

- об'єднання фізичних об'єктів (речей) та механізмів управління ними в єдину обчислювальну мережу із забезпеченням їх взаємодії один з одним або зовнішнім оточенням («інтернет речей») [58];

- розвиток технологій штучного інтелекту, в тому числі розвиток програм «персональних помічників».

Активний розвиток інформаційних технологій сприяє не тільки полегшення творчої, комерційної, виробничої діяльності, а й знаходить відображення у змінах способів організації діяльності органів публічного управління. В даний час у всіх органах державного та місцевого органів управління реалізуються проєкти впровадження автоматизованих інформаційних систем, управління матеріально-технічними, фінансовими та кадровими ресурсами, інтеграції державних інформаційних систем між собою в рамках надання електронних державних та муніципальних послуг [99].

Зазначено, що «органи державної влади та органи місцевого самоврядування надають понад 2 тисячі послуг, але 91.5% населення України не користуються публічними послугами онлайн, водночас, надання публічних послуг супроводжується значними незручностями, часовими та фінансовими затратами. Наразі в Україні електронні послуги запроваджено на різних порталах органів влади, з різними інтерфейсами, стандартами та засобами е-ідентифікації, що є вкрай незручним для громадян. Крім того, не

було проведено належного реінжинірингу послуг при їх автоматизації та не забезпечено достатньої зручності. Відсутній єдиний підхід до реінжинірингу й запровадження е-послуг, а також послуги є недоступними через смартфон» [155].

Наголосимо, що починаючи з 2019 року змінюється вектор розвитку електронних послуг. Відтепер, згідно «Плану дій щодо реалізації Концепції розвитку електронних послуг в Україні на 2019-2020 роки», «державному агентству з питань електронного урядування, крім власне створення електронних послуг, необхідно також забезпечити їх розвиток шляхом оптимізації (об'єднання) надання послуг за життєвими та бізнес-ситуаціями» [131].

Таким чином, зрештою, законодавець зазначив необхідність вирішення проблеми оптимізації державних послуг для життєвих та ділових ситуацій, що, на наш погляд, сприятиме якнайшвидшому, найзручнішому та доброзичливому наданню адміністративних та соціальних послуг .

Так, першою умовою подальшого розвитку електронних послуг в Україні є запровадження концепції електронних послуг, заснованих на життєвих обставинах.

Відмітимо, що «у світовій практиці багато країн вже надають громадянам публічні послуги в електронній формі за цим принципом, так Веб-портали публічних послуг у зарубіжних країнах проекту Електронне урядування задля підзвітності влади та участі громадян (EGAP), країни західної демократії (Канада, Великобританія, Франція, Австрія, Норвегія, Естонія та Латвія) турбуються також про те, щоб їх громадяни мали змогу швидко та зручно отримати повну інформацію щодо потрібних їм послуг, за настання певних життєвих ситуацій, а також пов'язану з ними інформацію. Для цієї мети створюються інтегровані веб-портали, зайшовши на які – особа може одразу знайти всю цю інформацію» [23].

Наголосимо, що «в Україні на разі триває робота над першим проектом щодо оптимізації електронних послуг за життєвими обставинами, його

результатом стане електронна послуга Е-малятко, вона об'єднає в собі дев'ять адміністративних послуг» [58].

Також, «запущено мобільний застосунок Дія – доступ громадян до цифрових документів, так мобільним додатком користуються 4.5 млн. громадян; створено та запущено Єдиний державний веб-портал електронних послуг – Портал Дія (diia.gov.ua), так на Порталі Дія доступно 33 електронні послуги; запроваджено Е-систему у сфері будівництва, що має на меті максимальну автоматизацію та прозорість всіх процесів у галузі» [155].

Зазначені інструменти дозволяють розширити можливості для реалізації ефективних форм соціально-економічної взаємодії в сфері зайнятості, соціального забезпечення, охорони правопорядку, розвитку підприємницької та громадянської активності, людського потенціалу. Вирішення цих завдань сприяє підвищенню стійкості держави та формує умови для забезпечення соціально-економічної безпеки. Важливим етапом у розвитку електронних форм взаємодії органів публічної влади та суспільства є реалізація «Концепції розвитку електронної демократії в Україні» [143], «Концепція розвитку цифрової економіки та суспільства України» [145]. Однак практичне її втілення має ряд недоліків, до яких відносяться:

- неможливість отримання електронних державних та муніципальних послуг незалежно від постійної реєстрації за місцем проживання на території України, а також іноземними громадянами;

- відсутність «проактивної моделі» взаємодії, що передбачає надання громадянам інформації за їхніми правами на отримання державних послуг поза заявного порядку, реалізації механізму «точки входу» для отримання комплексних електронних послуг;

- слабка методична, організаційна та правова розробленість створення структурних елементів інституту: «Електронний Уряд».

Забезпечення соціально-економічної безпеки ґрунтується на формуванні умов, які формують високий рівень життя населення, що досягається за допомогою розвитку способів взаємодії громадян та органів

публічної влади, підвищення рівня соціальної та правової захищеності, можливості впливати на прийняття державних рішень. Сукупність соціально-економічних відносин, в яких доцільно розвивати форми електронної взаємодії, охоплюють широкий перелік галузей національної економіки та її окремі елементи, які є об'єктом задоволення потреб громадян (рис. 3.1).

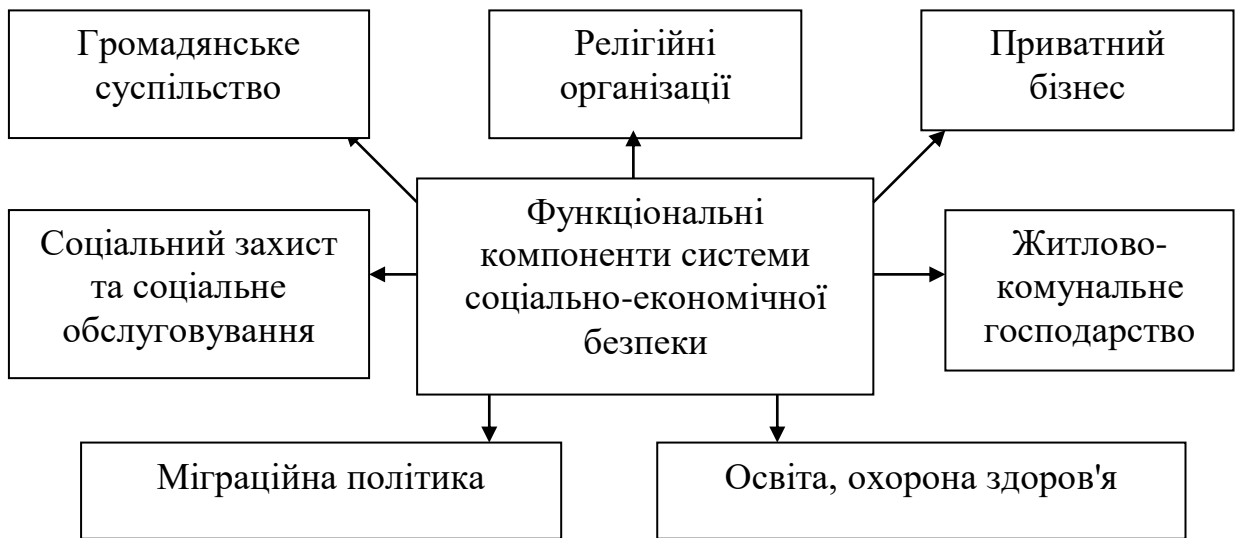

Рис. 3.1. Об'єкти впровадження електронних принципів взаємодії

Розроблено автором

В рамках розвитку електронної взаємодії органів публічної влади й населення необхідно надати громадянам можливість отримання державних (муніципальних) послуг, а також інформаційно-консультаційної підтримки з широкого спектру діяльності органів регіонального та муніципального управління.

Можливість отримати допомогу, консультацію й правові процедури в будь-якій життєвій ситуації стимулюють підвищення рівня захищеності громадян та знижують ризик виникнення протиправних дій в сфері соціально-економічної безпеки. Надання державних і муніципальних послуг за допомогою засобів Інтернет скорочують тимчасові витрати на фіксацію цивільно-правових відносин, підвищують довіру до органів публічної влади, сприяють рівню правової грамотності населення.

Розвиток способів надання муніципальних послуг дозволяє істотно знизити ймовірність появи загроз безпеки регіону та країни в цілому в соціальній сфері. Так, зниження рівня злочинності як однієї із загроз соціально-економічній безпеці ґрунтується на розробці заходів, спрямованих на вирішення наступних завдань [123]:

- організація дозвілля та зайнятості підлітків, громадян, що потрапили з важку життєву ситуацію;
- надання соціальної допомоги та соціального обслуговування всім нужденним в ній не за заявницьким, а за директивним принципом;
- можливість отримання тимчасової реєстрації іногороднім та іноземним громадянам з одночасним наданням консультативної допомоги з питань працевлаштування, надходження в освітні установи, отримання медичної та правової допомоги та інших соціальних проблем;
- організація зайнятості для осіб з обмеженими можливостями здоров'я та громадян похилого віку;
- розробка механізмів участі громадян у вирішенні питань, що знаходяться у відомстві органів місцевого управління, а також можливість висунення громадських ініціатив для їх подальшого обговорення на регіональному рівні;
- допомога в організації діяльності некомерційних організацій, релігійних об'єднань, підприємницьких співтовариств;
- надання допомоги в «запуску» бізнесу для малих підприємців,
- можливість отримання державних послуг в області реєстрації змін цивільно-правового статусу, оплати послуг житлово-комунального господарства, міського транспорту, взаємодії з установами системи освіти та охорони здоров'я.

Побудова ефективного інформаційного інституту, який функціонує на рівні місцевого самоврядування, направлено на надання сукупності послуг, потреба в отриманні яких найбільшою мірою сприяє формуванню стійких соціально-економічних відносин в рамках регіону. Реалізація принципів

інформатизації на місцевому рівні повинна бути спрямована на розширення можливостей взаємодії населення та органів влади за наступними напрямками соціально-економічних відносин:

- система охорони здоров'я та освіти;
- житлово-комунальне господарство, включаючи прибирання територій;
- екологічна безпека;
- соціальне обслуговування та соціальна допомога;
- культурна сфера;
- вибори та здійснення контролю за діяльністю місцевих депутатів.

У сфері житлово-комунального господарства в рамках електронного муніципалітету доцільна організація наступних видів діяльності [120]:

- розробка системи електронної оплати за житлово-комунальні послуги;
- ведення баз даних об'єктів житлового фонду, будівель і споруд на території муніципалітету в електронному вигляді;
- розміщення нормативно-правової бази організації діяльності в сфері надання житлово-комунальних послуг.

Взаємодія з об'єктами системи охорони здоров'я та освіти можливо за допомогою:

- розміщення інформації про медичні та освітні установи, які знаходяться на території регіону (району) незалежно від їх територіальної та відомчої належності;
- внесення відомостей до медичної карти і щоденник учнів в електронному форматі;
- здійснення навчання в дистанційній формі для дітей з обмеженими можливостями здоров'я;
- надання інформації про діяльність установ додаткової освіти, включаючи запис на конкретні освітні програми.

З метою реалізації контролюючих функцій доцільно забезпечити можливість скоординованої діяльності органів публічної влади регіонального

та державного рівнів, які надають державні послуги громадянам, які проживають на території окремого регіону (району). До таких послуг належать: оформлення тимчасової або постійної реєстрації на території регіону (району), отримання інформації з реєстрів психоневрологічного, наркологічного та протитуберкульозного диспансерів, а також з бази даних Міністерства внутрішніх справ України та Державної кримінально-виконавчої служби України.

В рамках забезпечення соціального захисту та соціального обслуговування населення регіону (району) необхідно забезпечити [112]:

- ведення реєстру відомостей про громадян, які потребують надання соціальної допомоги, сім'ї з дітьми-інвалідами, а також дітьми, які перебувають під опікою чи усиновлені;

- створення бази даних громадян, які висловили бажання стати волонтерами, а також прийомними батьками;

- облік житлових приміщень, закріплених за сиротами та дітьми, які залишились без опіки батьків;

- система отримання інвалідами та / або пенсіонерами, які потребують соціальної адаптації, препаратів та обладнання в рамках певної програми реабілітації;

- ведення соціальних рахунків громадян, на які надходять нарахування різних заходів соціальної підтримки.

Сфера культури також є важливим компонентом ефективної організації соціальної діяльності в регіоні (районі). В цьому напрямку «Електронний муніципалітет» надає можливості для отримання:

- інформації про культурні заходи, включаючи розклад театрів, музеїв, концертних залів тощо;

- розміщення інтерактивних карт об'єктів культурної сфери, а також електронних ресурсів, що надаються бібліотеками, розміщеними на території регіону (району);

- організація дозвілля, в тому числі в рамках програм безкоштовного

екскурсійного обслуговування.

Важливим аспектом впровадження електронних форм взаємодії населення і суспільства є участь громадян у вирішенні різних соціальних питань. У цьому напрямку в електронній формі доцільно [116]:

- організовувати віртуальні дискусійні столи з питань організації простору внутрішньобудинкової території;
- створювати системи електронного краудсорсингу - експертного обговорення проблем регіону (району);
- організація виборів до ради депутатів, в тому числі участь в розробці та впровадженні концепції електронного голосування.

Побудова ефективної інформаційної системи «Електронного муніципалітету» є компонентом єдиної системи електронної взаємодії. Розширення можливостей задоволення потреб громадян окремих регіонів (районів), розширення відкритості та доступності органів публічної влади є основою для вдосконалення принципів побудови «Електронного Уряду України».

В даний час найбільш активно розвивається компонент надання електронних державних послуг за допомогою Порталу державних послуг окремого регіону, а також реалізація інформаційної функції органів виконавчої влади. З метою підвищення зацікавленості населення в розвитку взаємодії з органами публічної влади необхідно розвивати інститут «зворотного зв'язку», що дозволяє здійснювати громадський контроль діяльності різних державних структур, розширювати можливості проведення громадських слухань з питань, що входять до компетенції регіональних органів влади.

З метою вдосконалення механізмів формування сталого розвитку соціально-економічної системи країни необхідно розробити й реалізувати Концепцію соціально-економічної безпеки, засновану на застосуванні електронних форм взаємодії органів публічної влади та населення. Дана Концепція ґрунтується на існуючих в даний час організаційних «прогалинах»

в системі реалізації «Стратегії економічної безпеки України на період до 2025 року» та включає в себе наступні заходи:

1. Розробка програм, спрямованих на підвищення комп'ютерної грамотності населення, що дозволить розширити охоплення надаються електронних державних і муніципальних послуг. Позитивним моментом є те, що зростає частка населення, що користується електронною формою взаємодії з органами публічної влади.

Незважаючи на позитивну динаміку привабливості використання електронних форм взаємодії держави та суспільства, досить значна частка громадян поки відмовляється від їх застосування. Найбільш часто зустрічається причиною відмови від використання електронних форм взаємодії є потреба в особистому спілкуванні, багато в чому є особливістю менталітету. Серед причин, що піддаються коригуванню, найбільше значення займають відсутність необхідних навичок і знань для електронного спілкування, а також можливість довірити отримання необхідної інформації та / або електронної державної (муніципальної) послуги іншим людям, в основному, родичам або представникам служб соціального забезпечення [11].

Для вирішення цієї проблеми необхідно максимально полегшити для користувача інтерфейс, використовувати єдиний «фірмовий стиль» в оформленні, регулярно проводити рекламні кампанії в різних засобах масової інформації, в тому числі з використанням призначених для користувача запитів та тематичної реклами.

2. Розвиток інструментарію системи електронного міжвідомчої взаємодії, що дозволяє скоротити часові витрати на обслуговування населення та усунення дублювання інформаційних потоків. Це завдання можна вирішити за допомогою створення єдиного каталогу типів й атрибутів даних - джерел майстер-даних. На основі вищевказаного каталогу необхідно забезпечити можливість автоматичного розповсюдження оновлень баз даних учасників міжвідомчої взаємодії з урахуванням моделі інкрементального

поновлення тільки необхідної частини даних про суб'єкта інформаційного обміну в інформаційній системі учасника міжвідомчої взаємодії.

3. Важливим фактором, що сприяє збільшенню привабливості отримання державних та муніципальних послуг за допомогою засобів Інтернету, є можливість оплати державних мит, податків, штрафів тощо за допомогою електронних інструментів [2]. Для успішного проведення транзакцій необхідно реалізувати механізм верифікації користувача, контролю за надходженням фінансових коштів у відповідності з різними кодами бюджетної класифікації та оперативного інформування про завершення виконання державної послуги.

4. Поточна фінансово-господарська й соціальна діяльність громадян передбачає необхідність прийняття колективних рішень з питань управління будинковою та прибудинковою територією, організації вивезення сміття, проведення масових заходів тощо. У зв'язку з цим технічні аспекти організації електронних форм взаємодії на всіх рівнях повинні враховувати можливість проведення колективної аутентифікації на підставі довіреності на право використання електронного підпису представниками колективного управлінського органу.

5. В рамках інфраструктури «електронного уряду» регіону та «електронного муніципалітету» слід удосконалити механізм зворотного зв'язку, який передбачає можливість подати скаргу на орган (посадову особу) виконавчої влади, використовуючи різні засоби комунікацій (електронна пошта, єдиний кабінет в Єдиному державному вебпорталі електронних послуг та Єдиному державному порталі адміністративних послуг, мобільний додаток тощо). З метою підвищення громадянської активності необхідно створення спеціалізованих сервісів, що дозволяють громадянам брати участь в громадських слуханнях з проблем не тільки району, а й регіону в цілому.

Концепція забезпечення соціально-економічної безпеки в умовах цифровізації соціально-економічних відносин націлена на довгострокову перспективу та включає в себе послідовність заходів, що реалізуються на

державному, регіональному та місцевому рівнях. З урахуванням диференціації регіонів за рівнями соціально-економічного розвитку, кліматичних та природних умов, характеристикам структури виробничого сектора, наукового потенціалу та іншим параметрам основоположне значення для досягнення цілей соціально-економічної безпеки має розробка й реалізація регіональних концепцій соціально-економічної безпеки. При цьому в якості цільових показників повинні виступати індикатори соціально-економічного розвитку, що розробляються на державному рівні.

Регіональна економічна система представляє собою сукупність інформаційних, виробничих, фінансових, технологічних, соціальних та інших підсистем, які характеризуються різним ступенем схильності до загроз й викликів. У зв'язку з цим при розробці регіональної Концепції слід ґрунтуватися на системних методах управління, що дозволяють комплексно враховувати місце й роль кожного елемента в процесі досягнення цілей, вибирати найбільш оптимальні форми їх взаємодії. При цьому необхідно розробити програму впровадження електронних форм взаємодії на рівні муніципального управління як основного елемента досягнення цілей регіональної соціально-економічної політики. Розробка Концепції забезпечення соціально-економічної безпеки може бути представлена у вигляді алгоритму (рис. 3.2), що передбачає послідовність вирішень завдань в правовій, методологічній, програмній областях.

Першим кроком в розробці Концепції є проведення оцінки загроз соціально-економічній безпеці диференційовано для кожної регіональної підсистеми та визначення напрямів зниження рівня їх впливу за допомогою сучасних інформаційних технологій. Наступне, з урахуванням існуючої нормативно-правової бази в сфері організації електронної взаємодії, слід проаналізувати існуючі в цій області проблеми на регіональному та місцевому рівнях, і розробити локальні нормативні акти, що розширюють способи організації комунікаційного процесу між державою та суспільством. Одночасно необхідно внести коректування в регіональні концепції

соціально-економічної безпеки, що реалізуються у формі стратегій соціально-економічного розвитку регіону.

Рис. 3.2. Концепція забезпечення соціально-економічної безпеки регіону в умовах цифровізації публічного управління

Розроблено автором

Технологічна й технічна забезпеченість є необхідним елементом ефективного впровадження Концепції, так як слабка ступінь системної

інтеграції програмних інструментів негативно впливає на практичну реалізацію розроблених положень Концепції. Можливості розподіленого доступу до інформації різних відомств, проведення фінансових транзакцій, використання інструментарію мобільних додатків сприяють реалізації ідей «відкритого суспільства» [182].

Діалог між органами публічної влади та громадянами, побудований на принципах достовірності, відкритості та оперативності стимулює підвищення громадянської активності та зростання довіри до держави. Відповідно, підвищується потенціал розвитку різних соціально-економічних відносин в суспільстві, що сприяє зниженню частки «тіньового» сектора економіки, формування наукомістких технологій, розвитку людського капіталу. Створення умов для розвитку конкурентоспроможності різних галузей економічної системи, підвищення рівня життя населення формують чинники забезпечення соціально-економічної безпеки регіону і країни в цілому.

3.3. Механізми публічного управління підвищення рівня соціально-економічної безпеки регіонів

Соціально-економічна безпека регіону забезпечується за допомогою спеціально підібраних (сформованих) механізмів, інструментів та важелів впливу, здатних протидіяти негативним впливам у процесі захисту регіональної соціально-економічної системи від зовнішніх та внутрішніх загроз. Розширення зон економічної депресії та поглиблення міжрегіональної диференціації при діючих механізмах управління свідчить про наявність серйозних недоліків у формуванні механізмів безпеки та вирішенні органами влади проблем, що накопичилися на всіх рівнях економіки.

Особливості розвитку національної економіки та її регіонів в епоху технологічного прогресу та масового використання інформаційно-телекомунікаційних технологій, нестабільності зовнішнього середовища,

волатильності ринків та нестійкої регіональної динаміки вимагають більш глибокого наукового осмислення та детального аналізу механізмів соціально-економічної безпеки регіону.

Розробка таких механізмів повинна спиратися на якісну, достовірну та своєчасну інформацію про процеси, що дозволять забезпечити вищу швидкість реагування на зміни в ринковому середовищі, врахувати фактори гальмування регіональної економіки та вирішити назрілі проблеми безпеки.

Відмітимо, що нерівномірність соціально-економічного розвитку регіонів, зростання рівня динамічності регіональних економічних систем та турбулентності зовнішнього середовища, а також стійка тенденція до підвищення рівня ризиків і загроз змушують шукати нові та вдосконалювати діючі механізми публічного управління та інструменти забезпечення соціально-економічної безпеки для регіонів [149].

Наголошено, що «функціонування системи державного управління у сфері соціально-економічної безпеки передбачає взаємодію різнопрофільних державних органів і недержавних інститутів, проте взаємодія публічних інститутів у сфері соціально-економічної безпеки має певні методологічні проблеми. Їх вирішення безпосередньо пов'язано з виокремленням перспективних напрямів розвитку публічного управління у сфері соціально-економічної безпеки держави» [17].

Цілком очевидно, що досягнення нової якості безпеки регіональних економічних систем, їх сталий розвиток, підвищення рівня захищеності від внутрішніх та зовнішніх загроз неможливе без значних змін у процесах та механізмах публічного управління забезпечення соціально-економічної безпеки. Причому для сталого та безпечного функціонування регіональної економічної системи необхідна комплексна реалізація механізмів публічного управління підвищення рівня соціально-економічної безпеки регіонів.

Так, Жовнірчик Я.Ф. зазначає, що «стійкість соціально-економічної безпеки відносно загроз зовнішнього та внутрішнього походження свідчить про те, що національна система соціально-економічної безпеки має потужний

механізм саморегулювання, заснований на усуненні її протиріч через застосування дієвих механізмів державного управління, дослідження цих механізмів дозволить створити ефективну стратегію забезпечення державною належного рівня соціально-економічної безпеки. У свою чергу, імперативною умовою досягнення необхідного стану соціально-економічної безпеки є уніфікація механізмів публічного управління соціально-економічною безпекою» [59].

У загальному розумінні механізми, як було зазначено раніше, є результатом цілеспрямованої діяльності людей і є певною сукупністю інструментів, умов, норм, правил, що забезпечують досягнення заданих цілей. Звідси механізм публічного управління підвищення рівня соціально-економічної безпеки регіональної системи слід розуміти як упорядковану сукупність інструментів, інституційних установок та умов, спрямованих на запобігання появі нових та зниження рівня існуючих ризиків та загроз, а також на забезпечення досягнення стратегічних цілей розвитку регіональної економічної системи.

До елементів механізму публічного управління підвищення рівня соціально-економічної безпеки регіону слід зарахувати систему організаційно-програмних документів, що формують регіональну стратегію (програму) забезпечення соціально-економічної безпеки; організаційно-управлінські структури, що відповідають за економічну безпеку; методи публічного управління безпекою регіональної економічної системи, а також інструментарій, що включає способи, важелі, інструменти процесів досягнення поставленої мети в сфері соціально-економічної безпеки.

Процес удосконалення діючих механізмів публічного управління підвищення рівня соціально-економічної безпеки регіону є досить складним і складається з декількох етапів. На першому етапі необхідно визначити перелік механізмів, що потребують удосконалення, тобто тих, що увійшли в суперечність із загальною тенденцією соціально-економічного розвитку та стратегією забезпечення соціально-економічної безпеки регіону.

На думку Жовнірчика Я.Ф. «механізми публічного управління в умовах глобалізації повинні реалізовуватися за допомогою соціально-економічної безпеки, враховуючи стратегічні пріоритети та національні інтереси через створення системи гнучкого регулювання ринкової економіки, а також упровадження раціональної політики захисту вітчизняних товаровиробників на зовнішньому і внутрішньому ринках у межах програм економічного розвитку регіонів України, має бути ідеологією розвитку, базуватися в першу чергу на вдосконаленні інвестиційної та демографічної політики» [60].

На основі вивчення та узагальнення досвіду формування та вдосконалення різних економічних та господарських механізмів нами запропоновано підхід до вдосконалення механізмів публічного управління підвищення рівня соціально-економічної безпеки регіону. Цей підхід полягає в тому, що традиційні механізми (нормативно-правові, організаційно-адміністративні, фінансово-економічні, інформаційні, механізм соціального партнерства) запропоновано доповнити механізмами самоорганізації та конвергенції, які в умовах посилення просторової неоднорідності та поляризації регіонів за рівнем розвитку сприятимуть зниженню ризиків дезінтеграції та асиметрії у регіональному соціально-економічному розвитку. Удосконалена структура механізмів публічного управління підвищення рівня соціально-економічної безпеки регіону представлена на рис. 3.3.

Розглянемо подані механізми докладніше. Дія нормативно-правового механізму спрямовано створення та корекцію нормативно-правової бази регіону відповідно до стратегічних пріоритетів його розвитку з метою забезпечення соціально-економічної безпеки [115]. За допомогою цього механізму закріплюються як норми процеси та функції, що реалізуються через решту механізмів системи публічного управління регіональною соціально-економічною системою.

Організаційно-адміністративний механізм пов'язаний із щоденною роботою адміністрації регіону, безпосередньою реалізацією її функцій, як поточних, так і стратегічних, спрямованих на досягнення головної мети –

підвищення рівня соціально-економічної безпеки регіону та якості життя населення.

Рис. 3.3. Механізми публічного управління підвищення рівня соціально-економічної безпеки регіону

До інструментів фінансово-економічного механізму відносяться формування регіонального бюджету з урахуванням стратегічних та пріоритетних тактичних завдань, організація процесів фінансування заходів

щодо забезпечення соціально-економічної безпеки у рамках загальної стратегії розвитку території, інвестиційна діяльність, стимулювання розвитку малого та середнього бізнесу, інноваційної діяльності тощо [69]. Спеціалісти вважають, що ризики соціально-економічної безпеки – це насамперед питання інвестиційне.

Головним завданням інформаційно-комунікаційного механізму є формування в регіоні комунікаційного простору, в якому організуються інформаційні потоки, необхідні для своєчасного виявлення та запобігання новим, зниження рівня існуючих ризиків та загроз, а також для забезпечення досягнення стратегічних цілей розвитку регіонів.

Даний механізм спрямовано на забезпечення процесів управління соціально-економічною безпекою необхідною інформацією, на впорядкування документообігу, організацію контактів та інформаційної взаємодії із зовнішнім середовищем на користь забезпечення соціально-економічної безпеки регіонів. Цим механізмом також організується прямий та зворотний зв'язок із населенням, бізнесом, громадськістю з метою своєчасного обміну інформацією, врахування думок щодо діяльності регіональних органів публічного управління щодо забезпечення соціально-економічної безпеки.

Механізм соціального партнерства передбачає організацію регулярної взаємодії адміністрації регіону з активними групами населення з метою залучення місцевої спільноти до вирішення питань забезпечення соціально-економічної безпеки на території проживання [96].

Як відмічає Коврегін В.В. «у цілому характеризуючи ситуацію із системою правовідносин у сфері соціально-економічної безпеки та участі громадськості необхідно відзначити, що ця сфера в Україні поки що не створює єдиний і злагоджений механізм її державно-правового регулювання, у ній наявно багато недоліків, неузгодженостей, пов'язаних із недосконалістю організаційної будови системи державного управління цією сферою, прогалин у його правовому регулюванні, деякою декларативністю головного

правового документа - Стратегії національної безпеки України» [74].

Механізм самоорганізації спрямований на стимулювання процесів внутрішньоорганізаційних змін, що дозволяють знижувати гостроту протиріч у системі, підвищувати її стійкість та, таким чином, сприяти підвищенню рівня соціально-економічної безпеки регіону.

На нашу думку, для підвищення рівня соціально-економічної безпеки регіону необхідно враховувати дію двох типів механізмів: самоорганізаційного та організаційного. Механізм самоорганізації не потребує мети, оскільки проявляється як певний ефект локальних взаємодій між елементами системи, без будь-яких керуючих команд. На відміну від організаційного механізму, де якісні зміни є результатом впливу зовнішнього середовища, наприклад – суб'єкта, що управляє, тоді йдеться про процес організації.

Керуючий «центр» не створює механізм економічного захисту, а лише вибирає оптимальний його вид, визначаючи найбільш стійкі зв'язки в регіональній економічній системі для надання їм якогось імпульсу (інформаційного сигналу), здатного впливати або змінювати перебіг процесу у напрямі змін у регіональній системі [96].

Процес самоорганізації відбувається у складній нелінійній системі довільно, і це залежить від внутрішніх властивостей соціально-економічної системи регіону. Алгоритм роботи механізму самоорганізації здійснюється колективною поведінкою та взаємодією його учасників, при цьому керуюча роль центру полягає тільки в координуючій функції, яка підтримує природний та об'єктивний характер розвитку відносин учасників економічної діяльності. Іншими словами, створюється певний набір можливих варіантів соціальної дії, що визначає їх вибір відповідно до прийнятих соціально-економічних норм у регіональному середовищі.

Для складноорганізованих регіональних економічних систем стала мінливість є природним станом (закономірністю) і, як наслідок, конструктивним механізмом самоорганізації [81]. При цьому впорядкування

соціально-економічної структури відбувається за рахунок одночасної дії її внутрішніх можливостей та зовнішніх впливів, що стимулюють процес «спонтанної» самоорганізації (саморуїнування). Внаслідок цього велике різноманіття внутрішніх (ендогенних) і зовнішніх (екзогенних) зв'язків, вимагає управління, завдяки якому здійснюється послідовна координація елементів і частин економічної системи, а їх взаємодія спрямована на вирішення завдань в економіці на державному та регіональному рівнях.

Таким чином, системно-самоорганізаційний підхід виступає як методологічна основа формування механізму публічного управління забезпечення соціально-економічної безпеки регіону, що дозволяє якісно та безпечно розвиватися соціально-економічній системі регіону за рахунок існуючих внутрішніх особливостей економічної системи та сформованого способу взаємодії із зовнішнім середовищем.

Механізм конвергенції спрямований на скорочення зростаючої внутрішньорегіональної диференціації за рівнем соціально-економічного розвитку та рівнем доходів населення [21].

Конвергенція (лат. *convergo* – «зближаю») у загальному плані означає процеси зближення у бік загального злиття між явищами. Іншими словами, сутність конвергенції розкривається через формування у різних системах аналогічних ознак у процесі їхньої адаптації до різних умов. Під конвергенцією економіки розуміється зближення рівнів розвитку країн чи регіонів у часі.

Загальнопоширена гіпотеза конвергенції фокусується на диференціації економічних систем, які у процесі еволюції зіштовхуються з відбором інституційних форм, позбавляючись малоефективних інституцій. Послідовний процес еволюційного відбору з часом призведе до формування аналогічних економічних систем. Прибічники гіпотези наводять аргумент на користь розвитку ІТ-технологій, які впроваджуються повсюдно, створюючи єдиний інформаційно-технологічний простір зближення економік різних країн.

Існують різні види конвергенції, але найчастіше фахівці виділяють умовну та абсолютну конвергенцію. Умовна конвергенція означає, що темпи зростання країни чи регіону тим вищі, що далі вони від стану стійкості. Абсолютна конвергенція, на відміну від умовної, передбачає, що економіка бідніших країн розвивається вищими темпами, як би «наздоганяючи» багатші країни у своєму розвитку [89].

Останнім часом гіпотеза конвергенції все частіше застосовується на регіональному рівні через існуючу між ними різницю у рівнях розвитку економік, технологій, виробництв, інститутів тощо. Тому вважається, що можливість абсолютної конвергенції між регіонами досягла високого рівня. При цьому слід врахувати, що економічна та фінансова політика, що проводиться державою, спрямована на згладжування міжрегіональних соціально-економічних відмінностей та підтримку слаборозвинених регіонів.

Стосовно цього питання науковці підкреслюють, що «сутність процесу конвергенції в економіці виявляється у зближенні на глобальному рівні принципів соціально-економічного устрою громадського життя за допомогою обміну ідеями, управлінськими формами, технологіями для підвищення ефективності національної економіки» [34].

Протилежний процес конвергенції називається дивергенцією. Дивергенція (лат. *divergere* – «відхилятися, розходитися») є процесом відхилення у бік загальної розбіжності між явищами. Дивергенція обумовлена опором, конкурентною боротьбою існування. У економічних словниках зазначають, що «термін «дивергенція» використовується для позначення руху за лініями, що розходяться - збільшення розриву між рівнями розвитку окремих країн... відхилення окремих країн від середніх макроекономічних показників...» [62].

Наприклад, актуальною є проблема низки «відсталих» регіонів в країні, мають малорозвинену соціально-економічну сферу з вкрай низькими показниками ресурсної та інфраструктурної забезпеченості. Через це вони не здатні швидко зреагувати на зміни НТП та інноваційного розвитку на

регіональних, національних та світових ринках. Процес їхньої адаптації сповільнюється (знижується) і в результаті збільшується розрив між регіонами-лідерами та «відсталими» регіонами, тобто відбувається дивергенція.

Глобалізація та процеси цифрової трансформації економіки, що відбуваються, свідчать про процеси конвергенції, тобто про зближення економік різних країн і регіональних економік. Процеси конвергенції безпосередньо пов'язані з вирішенням проблем підвищення соціально-економічної безпеки регіону, оскільки зростаючий рівень міжрегіональних та внутрішньорегіональних відмінностей породжує та загострює соціальну напруженість, особливо на відстаючих територіях, ускладнює економічну співпрацю та вирішення проблем економічної безпеки.

Проведений у роботі аналіз, а також огляд сучасних досліджень, присвячених конвергенції, дозволив виявити її основні інструменти: просування науково-технічного прогресу, мобільність факторів виробництва, динамічний розвиток інфраструктури та комплексне освоєння території, стимулювання інноваційної активності, реструктуризацію економіки регіонів, активізацію міжрегіонального та міжнародного співробітництва, цифровізацію економіки тощо.

Сучасний аналіз праць вітчизняних учених показав, що рушійною силою конвергенції на регіональному рівні є транспорт та будівництво, оскільки це сприяє мобільності основних факторів її виробництва. При цьому спостерігається процес дивергенції у таких сферах, як сільське господарство та промисловість. Тому такий сильний розрив міжрегіональних відмінностей у відповідних регіонах потребує стратегічного розвитку регіону у напрямі стимулювання інновацій у сільському господарстві та промисловості, а також інфраструктурного освоєння [21, 34, 89].

Удосконалення механізмів публічного управління щодо забезпечення соціально-економічної безпеки у регіоні має здійснюватися на основі таких принципів, таких як:

- системності, який означає, що всі складові елементи механізму публічного управління щодо забезпечення соціально-економічної безпеки повинні розглядатися у взаємозв'язку та взаємозалежності, а цілі та критерії вдосконалення механізму та його окремих елементів мають визначатися окремо;

- ситуаційного підходу, що означає, що в процесі прийняття управлінських рішень необхідно враховувати фактори, зміна яких значно впливає на рівень соціально-економічної безпеки у конкретній ситуації, тобто всередині регіону слід закладати важелі адаптації до зовнішніх змін;

- безперервності, який полягає в тому, що у разі підвищення складності системи, появи в системі нових елементів, нових ризиків та загроз механізми забезпечення соціально-економічної безпеки повинні змінюватись, удосконалюватись. Тобто механізм забезпечення соціально-економічної безпеки регіону має розвиватися та вдосконалюватись разом із розвитком регіону, інакше він перестане йому відповідати;

- відповідність механізму публічного управління щодо забезпечення соціально-економічної безпеки регіональній системі, для якої він створений. Це означає, що механізм забезпечення соціально-економічної безпеки повинен охоплювати всі елементи регіональної системи, об'єктивно враховувати особливості їхнього функціонування в умовах конкретного регіону, реально підходити до можливості їх зміни;

- зворотного зв'язку, сутність якого полягає у постійному контролі результатів забезпечення соціально-економічної безпеки у регіоні, тому що в процесі управління виникають різноманітні відхилення, що вимагають постійного аналізу, моніторингу та корекції.

Слід зазначити, що створення умов підвищення рівня соціально-економічної безпеки є головним завданням регіональних органів публічного управління, яке може бути вирішене лише системним застосуванням комплексу взаємопов'язаних управлінських механізмів, закладених у стратегії (стратегічній програмі) підвищення соціально-економічної безпеки.

Формування моделі стратегічної програми підвищення рівня соціально-економічної безпеки регіону пропонується здійснювати, спираючись на ідею ефективного, гармонійного поєднання об'єктних, проектних, процесних та середовищних характеристик регіону як соціально-економічної системи [92].

Пропонована структура стратегічної програми підвищення соціально-економічної безпеки добре «вписується» у систему публічного управління розвитком економіки регіону, яка у свою чергу має бути органічно вбудована у загальну стратегію соціально-економічного регіонального розвитку та включає систему наступних програмних заходів:

1) підвищення безпеки функціонування об'єктів на території регіону:

- об'єкти соціальної інфраструктури регіону;
- об'єкти промислової інфраструктури;
- об'єкти транспортної інфраструктури;
- об'єкти енергетичної інфраструктури;
- об'єкти ІТ-інфраструктури;
- Підприємницькі та бізнес-структури.

2) Підвищення безпеки процесів, що протікають у регіоні:

- відтворювальні процеси;
- соціальні процеси;
- економічні процеси;
- інвестиційні процеси;
- інноваційні процеси;
- міграційні процеси;
- екологічні (природоохоронні) процеси.

3) Підвищення безпеки реалізації проектів:

- пріоритетні національні проекти;
- пріоритетні промислово-технологічні проекти;
- пріоритетні соціальні проекти регіону;
- інфраструктурні проекти регіону;
- інформаційно-комунікаційні проекти.

4) Підвищення безпеки регіонального середовища:

- розвиток ринків (конкурентного середовища);
- розвиток інституційного середовища регіону;
- розвиток освітнього середовища регіону;
- ;Розвиток інноваційного середовища регіону;
- розвиток інформаційно-комунікаційного середовища.

Важливу роль у контексті запропонованої моделі програми підвищення рівня соціально-економічної безпеки регіону відіграє впровадження механізмів, що стимулюють конвергентний розвиток територій, що входять до складу регіону, так як це дозволить у довгостроковому періоді згладити виражену внутрішньорегіональну диференціацію засобами інноваційної та цифрової економіки, інфраструктурними тощо.

Стратегічна програма підвищення рівня соціально-економічної безпеки регіону, розроблена на підставі запропонованого підходу, здатна гармонізувати регіональну економічну систему. Звичайно, неможливо повністю виключити періодично виникаючі загрози в регіональній соціально-економічній системі, але цілком реалістично забезпечити формування та реалізацію внутрішнього потенціалу регіону, подолання протиріч, що виникають у процесі його функціонування та розвитку [107].

Запропонований підхід дозволить створити більш якісні та сприятливі умови для забезпечення соціально-економічної безпеки регіональної системи, що адекватно відповідає сучасним викликам та загрозам, потенціалу та ресурсам регіону.

На нашу думку, проблема розробки та коригування механізмів публічного управління забезпечення соціально-економічної безпеки є нагальною науковою та прикладною задачею, варіант вирішення якої запропонований у цьому дослідженні.

Таким чином, крім загальних механізмів публічного управління соціально-економічною безпекою, що реалізуються державою на рівні центру, в моделі виділено спеціальні механізми публічного управління

соціально-економічною безпекою, що реалізуються на рівні регіонів. До таких механізмів віднесені: нормативно-правові, фінансові, організаційно-розпорядчі, механізми соціального партнерства, інфраструктурні, інформаційні та механізми конвергенції.

До складу спеціальних механізмів управління соціально-економічною безпекою включений механізм конвергенції, застосування якого на практиці сприятиме зниженню рівня міжрегіональних та внутрішньорегіональних диспропорцій за допомогою інструментів стимулювання технологічного прогресу, реалізації заходів щодо вдосконалення інфраструктури, розвитку цифрової економіки у регіоні тощо. В даний час цифрові технології, сучасні засоби комунікації та транспортні магістралі повсюдно поширюються, створюючи реальну технічну та технологічну основу для згладжування міжрегіональних та внутрішньорегіональних відмінностей, оскільки в основі розвитку лежать глобальні тенденції та імперативи науково-технічного та соціально-економічного прогресу. Це може забезпечити зближення, тобто конвергенцію, регіональних економік за збереження їх специфічних територіальних особливостей, цим знизити соціальну напругу і створити передумови підвищення рівня соціально-економічної безпеки регіонів [112].

Спеціальні механізми публічного управління соціально-економічною безпекою повинні застосовуватися (використовуватися) комплексно і бути частиною загальної регіональної системи публічного управління соціально-економічною безпекою.

Модель публічного управління соціально-економічною безпекою регіону включає такий специфічний механізм, як механізм конвергенції, застосування якого на практиці може призвести до значного зниження рівня міжрегіональної та внутрішньорегіональної диференціації через стимулювання НТП, структурну трансформацію економіки, цифровізацію економіки, реалізацію міжрегіональних інфраструктурних проєктів.

Висновки до розділу 3

1. Наголошено, що сукупність факторів, що впливають на рівень соціально-економічної безпеки регіону, створює систему передумов для формування умов, які повинні бути покладені в основу стратегій (програм), які розробляються для підвищення соціально-економічної безпеки регіонів. Вибір конкретних заходів та напрямів забезпечення соціально-економічної безпеки регіону багато в чому залежить від якості проведеного аналізу факторів, що впливають на соціально-економічну безпеку. Тому органам регіонального управління доцільно виявляти, враховувати і прогнозувати дію факторів, які суттєво впливають на соціально-економічну безпеку регіону.

2. Запропоновано концептуальну модель публічного управління соціально-економічної безпекою регіону, що відрізняється від наявних тим, що вона сформована з урахуванням виявлених факторів соціально-економічної безпеки та специфіки інституційних умов регіону, а також встановлених механізмів публічного управління соціально-економічною безпекою регіону, а саме нормативно-правові, організаційно-адміністративні, фінансово-економічні, інформаційні, механізм соціального партнерства, механізми самоорганізації та конвергенції.

3. Відмітимо, що соціально-економічна безпека регіону зазнає істотних змін в умовах розвитку цифрової економіки, що породжує нові, специфічні загрози й виклики. Інфраструктура публічного управління забезпечить його ефективність тільки в тому випадку, якщо за своїми організаційними і технологічними характеристиками буде здатна забезпечувати якість та швидкодію, які адекватні реаліям соціального, економічного й інформаційного розвитку суспільства. Специфічний характер комунікацій в інформаційному просторі вимагає розвитку відповідних форм та способів надання публічних послуг, що забезпечують не тільки підвищення їх якості та ефективності бюджетних витрат, а й забезпечення соціально-економічної безпеки регіонів України.

4. Наголошено, що діалог між органами публічної влади та громадянами, побудований на принципах достовірності, відкритості та оперативності стимулює підвищення громадянської активності та зростання довіри до держави. Відповідно, підвищується потенціал розвитку різних соціально-економічних відносин в суспільстві, що сприяє зниженню частки «тіньового» сектору економіки, формування наукомістких технологій, розвитку людського капіталу. Створення умов для розвитку конкурентоспроможності різних галузей економічної системи, підвищення рівня життя населення формують чинники забезпечення соціально-економічної безпеки регіону і країни в цілому.

5. Визначено підхід щодо розробки концепції забезпечення соціально-економічної безпеки в умовах цифровізації публічного управління, яка заснована на виявленні та ранжуванні загроз, оцінці ступеню їх впливу на індикатори соціально-економічного розвитку та побудові логіко-структурної залежності найбільш значущих загроз та електронних способів організації взаємодії органів публічного управління.

6. Наголошено, що нерівномірність соціально-економічного розвитку регіонів, зростання рівня динамічності регіональних економічних систем та турбулентності зовнішнього середовища, а також стійка тенденція до підвищення рівня ризиків і загроз змушують шукати нові та вдосконалювати діючі механізми публічного управління та інструменти забезпечення соціально-економічної безпеки для регіонів. Цілком очевидно, що досягнення нової якості безпеки регіональних економічних систем, їх сталий розвиток, підвищення рівня захищеності від внутрішніх та зовнішніх загроз неможливе без значних змін у процесах та механізмах публічного управління забезпечення соціально-економічної безпеки. Причому для сталого та безпечного функціонування регіональної економічної системи необхідна комплексна реалізація механізмів публічного управління підвищення рівня соціально-економічної безпеки регіонів.

7. Запропоновано методичні підходи щодо вдосконалення механізмів

публічного управління підвищення рівня соціально-економічної безпеки регіону, які полягають в тому, що традиційні механізми (нормативно-правові, організаційно-адміністративні, фінансово-економічні, інформаційні, механізм соціального партнерства) запропоновано доповнити механізмами самоорганізації та конвергенції, які в умовах посилення просторової неоднорідності та поляризації регіонів за рівнем розвитку сприятимуть зниженню ризиків дезінтеграції та асиметрії у регіональному соціально-економічному розвитку.

Основні результати, отримані в даному розділі, опубліковано в [169, 172, 173].

ВИСНОВКИ

У дисертації наведено вирішення важливого наукового завдання, що полягає в теоретичному узагальненні, визначенні особливостей та нових підходів в удосконаленні механізму публічного управління соціально-економічною безпекою регіонів. Отримані в процесі дослідження результати дають змогу сформулювати такі висновки:

1. Доповнено понятійно-категоріальний апарат теорії державного управління шляхом уточнення змісту понять: понятійно-категоріальний апарат теорії публічне управління та адміністрування шляхом уточнення змісту понять: «соціально-економічна безпека» стосовно до сучасних умов глобалізації та інформатизації економіки й критеріїв її визначення, які пов'язані із забезпеченням сталого соціально-економічного розвитку, основою якого стає нова якість соціально-економічного зростання, при якому дефіцитні та невідтворювані природні ресурси заміщуються економікою знань, активами інтелектуальної власності й менеджментом їх ефективного використання; «механізм публічного управління соціально-економічною безпекою регіону» як системи організаційно-економічних і правових заходів щодо запобігання економічним загрозам для регіональної соціально-економічної системи та забезпечення стабільно функціонуючої та стійкої економіки регіону.

2. Визначено особливості та підходи до формування політики соціально-економічної безпеки в публічному управлінні шляхом формування інституційних передумов позиціонування управління соціально-економічною безпекою регіонів з позиції стратегічних пріоритетів їхнього соціально-економічного розвитку, відмінна особливість яких полягає в тому, що якщо регіональна соціально-економічна політика орієнтується на досягнення якісних змін в соціально-економічній системі регіону, то процес забезпечення соціально-економічної безпеки виконує захисну функцію,

орієнтовану на максимальне безпечне здійснення зазначених змін в соціально-економічній системі, при цьому процеси забезпечення соціально-економічної безпеки регіону є більш гнучкими і здатними адаптуватися до змін, що відбуваються на території регіону

3. Сформовано методичні положення щодо формування політики соціально-економічної безпеки в публічному управлінні, шляхом розробки алгоритму, а також матричної моделі розвитку соціально-економічної безпеки регіону, що передбачає побудову індивідуальних траєкторій та стратегій розвитку соціально-економічної сфери та соціально-економічної безпеки регіону.

4. Треба зазначити, що стан розвитку економіки України за останні 10 років не дозволяв забезпечити національні економічні інтереси, тому протягом 2010-2019 років стан економічної безпеки оцінювався як незадовільний із погіршенням показників майже всіх складових до небезпечних рівнів у 2012 та 2014 роках, 2015 рік - середній рівень економічної безпеки за цей період становив 40 відсотків - зона незадовільного стану (згідно з розрахунком рівня економічної безпеки України за основними складовими економічного характеру), у 2019 році рівень економічної безпеки України становив 43 відсотки, а в першому півріччі 2020 року - 41 відсоток. Щодо рівня економічної безпеки за регіонами країни, то критичний стан рівня економічної безпеки прослідковується у Чернігівській, Хмельницькій, Закарпатській та Волинській областях.

5. Встановити місце соціально-економічної безпеки в системі управлінських і соціально-економічних відносин регіонів шляхом розширення типології соціально-економічних систем, а саме: формалізована та неформалізована соціально-економічні системи, що дозволить їх досліджувати з точки зору узгодженості інтересів регіону та інших учасників єдиного економічного простору країни в частині формування ризиків й загроз соціально-економічній безпеці регіонів та передбачає дослідження

взаємовпливу, взаємозв'язків, управління в межах регіону не однієї - формалізованої соціально-економічної системи, а всіх, включаючи невраховані, тобто нерегульованими нормами формальних інститутів та органами публічної влади.

6. Сформовано методичні підходи щодо моніторингу соціально-економічної безпеки регіону на основі алгоритму, що включає: етапи постановки задачі; пошук та первинну обробку даних; перетворення вихідних даних на індикатори соціально-економічної безпеки; функціональне перетворення та візуалізація інформації; синтез агрегованих індексів; аналіз та прогнозування; дослідження тонкої структури системи соціально-економічної безпеки.

7. Обґрунтовано концептуальну модель публічного управління соціально-економічної безпекою регіону, що відрізняється від наявних тим, що вона сформована з урахуванням виявлених факторів соціально-економічної безпеки та специфіки інституційних умов регіону, а також встановлених механізмів публічного управління соціально-економічною безпекою регіону, а саме нормативно-правові, організаційно-адміністративні, фінансово-економічні, інформаційні, механізм соціального партнерства, механізми самоорганізації та конвергенції.

8. Визначено підхід щодо розробки концепції забезпечення соціально-економічної безпеки в умовах цифровізації публічного управління, яка заснована на виявленні та ранжуванні загроз, оцінки ступеню їх впливу на індикатори соціально-економічного розвитку та побудові логіко-структурної залежності найбільш значущих загроз та електронних способів організації взаємодії органів публічного управління

9. Запропоновано методичні підходи щодо вдосконалення механізмів публічного управління підвищення рівня соціально-економічної безпеки регіону, які полягають в тому, що традиційні механізми (нормативно-правові, організаційно-адміністративні, фінансово-економічні, інформаційні, механізм соціального партнерства) запропоновано доповнити механізмами

самоорганізації та конвергенції, які в умовах посилення просторової неоднорідності та поляризації регіонів за рівнем розвитку сприятимуть зниженню ризиків дезінтеграції та асиметрії у регіональному соціально-економічному розвитку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Акімова Л.М. Механізм державного управління забезпеченням економічної безпеки в Україні : монографія. К. : Центр учбової літератури, 2018. 323 с.
2. Акімова Л. М. Державне управління як суб'єкт забезпечення економічної безпеки України: сутність та зміст. *Інвестиції: практика та досвід*. 2019. № 5. С. 110 – 115.
3. Антропова Т.Г. Институциональная трансформация экономики и новые угрозы экономической безопасности. *Вестник экономики, права и социологии*. 2019. № 4. С. 6-12.
4. Атаманчук Г. В. Теория государственного управления. М. : Юридическая литература, 1997. 400 с.
5. Бажал Ю., Кілієвич О., Мертенс О. Ефективність державного управління ; за заг. ред. І. Розпутенка. К. : Вид-во “К.І.С.”, 2002. 420 с.
6. Базарна О. В. Поняття, суть, природа публічного управління та державного управління. URL: http://www.nbu.gov.ua/2012_1_2/Bazarna.pdf.
7. Базові засади соціального розвитку : наук. розробка авт. кол. : А. В. Решетніченко, О. Б. Кіреєва, Г. Д. Голубчик та ін. К. : НАДУ, 2012. 52 с.
8. Бакуменко В. Д. Системне визначення напрямків удосконалення управлінських рішень. *Актуальні проблеми державного управління* : зб. наук. пр. ЛФ УАДУ / за заг. ред. А. О. Чемериса. – Львів : ЛФ УАДУ ; Кальварія, 2000. Вип. 3. С. 32–45.
9. Бакуменко В. Д. Формування державно-управлінських рішень: проблеми теорії, методології, практики : монографія. К. : Вид-во УАДУ, 2000. 328 с
10. Бакуменко В.Д. Прийняття рішень в державному управлінні : навч. посіб.:у 2 ч. Ч. 1. Теоретико-методологічні засади. К.: ВПЦ АМУ, 2010. 276 с.

- 11.Берназюк О. Адміністративні електронні послуги: поняття та умови впровадження в Україні. *Інформаційне право*. 2019. №5. С.196-199.
- 12.Біла С.О. Стратегії розвитку регіонів: шляхи забезпечення дієвості. Збірник матеріалів «круглого столу». К.: НІСД, 2011. 88 с.
- 13.Білик Р.Р. Механізми та інструменти забезпечення економічної безпеки регіонів України в процесі децентралізації. *Бізнес Інформ*. 2015. № 9. С. 67-72.
- 14.Бойко Т.В. Актуальні проблеми економічної безпеки України. URL: <http://library.kr.ua/orhus/bojko.pdf>.
- 15.Бондаревська О.М. Економічна безпека регіонів у системі економічної безпеки держави. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2017. Вип. 24(2). С. 54-57.
- 16.Бузгалин А.В. Теория социально-экономических трансформаций (Прошлое, настоящее, будущее экономик «реального социализма» в глобальном постиндустриальном мире). М.: ТЕИС, 2003.С.11.
- 17.Бурбело О. А., Патріарх Т. В., Бурбело С. О. Економічна безпека регіону в системі його соціально-економічного розвитку. *Вісник ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка*. 2020. Вип.1(89). С. 135-148.
- 18.Бурик З.М. Система методів державного регулювання сталого розвитку в Україні. *Актуальні проблеми державного управління*. 2016. № 1. С. 37-44.
- 19.Варналій З.С. Проблеми та шляхи забезпечення економічної безпеки України. *Економіка і управління*. 2001. № 3. С. 3–12.
- 20.Васильєва О. Регіональне управління в умовах реформування владних відносин : монографія. Донецьк : Юго-Восток, 2009. 436 с.
- 21.Васильців Т.Г., Іляш О.І., Лупак Р.Л. Проблеми та засоби конвергенції соціальної безпеки в Україні та ЄС. *Бізнес Інформ*. 2018. № 12(491). С. 8-14.
- 22.Веблен Т.Б. Теория праздного класса: пер. с англ. Москва: Прогресс, 1984. 367 с.

23.Веб-портали публічних послуг у зарубіжних країнах проекту Електронне врядування задля підзвітності влади та участі громадян (EGAP). URL: <https://egap.in.ua/biblioteka/veb-portaly-publichnykh-posluh-uzarubizhnykh-krainakh/>

24.Відтік іноземних інвестицій торік склав \$870 млн. URL : <https://finclub.net/ua/news/vidtik-inozemnikh-investitsij-torik-sklav-usd870-mln.html>

25.Вольська О. М. Теоретичні засади ефективності державного управління соціальним розвитком. *Економіка будівництва і міського господарства*. Макіївка : Дон НАБА, 2012. Т. 8. № 3. С. 167–175.

26.Гбур З.В. Економічна безпека як одна зі складових забезпечення національної безпеки України на сучасному етапі. *Інвестиції: практика та досвід*. 2017. № 18. С. 81-86.

27.Гбур З.В. Методи та принципи державного управління економічною безпекою. *Інвестиції: практика та досвід*. 2017. № 24. С.113-117.

28.Герасимчук З.В., Вавдіюк Н.С. Економічна безпека регіону: діагностика та механізм забезпечення. Луцьк, Надстир'я, 2006. 244 с.

29.Глосарій Програми розвитку ООН. URL: <http://www.unpan.org/Directories/UNPublicAdministrationGlossary/>

30.Глушакова О., Вайсберг Я. Оценка эффективности стратегической архитектуры системы публичного управления социально-экономическим развитием территории / под общ. ред. Н.В. Фадейкиной. Новосибирск : САФБД, 2014. 269 с.

31.Гнатенко В. Загрози економічній безпеці держави в умовах глобалізації. *Аспекти публічного управління*. 2021. № 1. Том 9. С. 55-62.

32.Горин В.П. Сутність соціальної безпеки: фінансові та організаційно-правові аспекти. *Світ фінансів*. 2017. № 4(13). С. 53-57.

33.Городенко Л. Основні шляхи взаємодії районних державних адміністрацій та районних рад у вирішенні питань регіонального соціально-економічного розвитку. *Вісник УАДУ*. 2001. № 2/1. С. 75–76.

34. Григорьева А.В. Конвергенция экономического развития национальных экономик в условиях глобализации. URL: <http://www.econf.rae.ru/article/6429/>

35. Грищенко І. М. Зарубіжний досвід управління регіональним розвитком. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2018. №5. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1245>.

36. Губарева І. О. Формування економічної безпеки України в умовах активізації інтеграційних процесів : автореф. дис. ... д-ра екон. наук : 08.00.03. Харків, 2015. 36 с.

37. Данилов-Датгьян В.И., Лосев К.С. Экологический вызов и устойчивое развитие. - М., 2000. С.13.

38. Дацій О.І., Гаман М.В., Дацій Н.В. Інноваційна модель розвитку економіки України в умовах глобалізації: монографія. Донецьк: Юго-Восток, 2010. 370с.

39. Дегтярьова І. О. Конкурентоспроможність регіону: стратегічні пріоритети та механізми державного управління : монографія. К. : НАДУ, 2012. 368 с.

40. Декларация по регионализму в Европе. Assemblée des Reegions d'Europe. URL: http://www.aer.eu/DeclarationRegionalism/DR_RUSSE.pdf

41. Декларация про державний суверенітет України від 16.07.1990 р. № 55–ХІІ. Верховна Рада України. Законодавство України. URL : <https://goo.gl/gWqidW>.

42. Державна служба статистики України : офіційний сайт: URL : <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

43. Державне управління : словн.-довід. / за заг. ред. В. М. Князева, В. Д. Бакуменка. К. : Вид-во УАДУ, 2002. 228 с.

44. Державне управління в Україні : навч. посіб. / за заг. ред. В. Б. Авер'янова. К. : Юрінком Інтер, 1998. 432 с.

45. Державне управління в Україні: навчальний посібник. [за заг. ред. В. Б. Авер'янова]. К. : Вид-во ТОВ «СОМІ», 1999. 265 с.

46. Державне управління в Україні: наукові, правові, кадрові та організаційні засади : навч. посіб. / за заг. ред. Нижник Н. Р., Олуйка В. М. Львів : Видво Національного університету "Львівська політехніка", 2002. 352 с.

47. Державне управління: Європейські стандарти, досвід та адміністративне право ; за заг. ред. В. Б. Авер'янова. К. : Юстиніан, 2007. 288 с.

48. Державне управління: проблеми адміністративно-правової теорії та практики / за заг. ред. В. Б. Авер'янова. К. : Факт, 2003. 384 с.

49. Дикань В.В., Александрова О.Ю. Механізм забезпечення економічної безпеки регіону: сутність, складові, напрями дії. *Вісник економіки транспорту і промисловості*. 2017. № 58. С. 18-25.

50. Дикий О.В. Основні пріоритети та механізм стратегічного планування соціально-економічного розвитку регіонів. *Ефективна економіка*. 2011. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/index.php?oiid=803>

51. Драган О.І. Соціально-економічна безпека: конспект лекцій. К.: НУХТ, 2013. 114 с.

52. Древаль Ю. Д. Механізми державного управління як наукова проблема. *Державне будівництво*. 2009. № 9. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeBu_2009_2_4.

53. Егорова Ю.М. Устойчивое развитие региона на основе корпоративной социальной ответственности. *Экономические системы*. 2013. № 2. С. 5–10.

54. Економічна безпека підприємств реального сектору економіки в умовах вартісно-орієнтованого управління: монографія / С. В. Філіппова, Л. О. Волощук, С. О. Черкасова / під заг. ред. С. В. Філіппової. Одеса: ФОП Бондаренко М.О., 2015. 196 с.

55. Економічна безпека та фінансові розслідування: концепти, прагматика, інструментарій забезпечення : колективна монографія. / За заг. ред. д.е.н., доц. Вівчар О. І. Тернопіль: Економічна думка, 2019. 395 с.

56.Енциклопедія державного управління: у 8 т. / за ред. Ю. В. Ковбасюка [та ін.] Київ : НАДУ, 2011. – Т. 1. Теорія державного управління / наук.-ред. колегія : В. М. Князєв (співголова), І. В. Розпутенко (співголова) [та ін.]. 2011. 748 с.

57.Енциклопедія державного управління : у 8 т. Т. 2 : Теорія державного управління / Нац. акад. держ. упр. при Президентові України ; наук.-редкол. : Ю. В Ковбасюк (голова) [та ін.]. К. : НАДУ, 2011. 771 с.

58.Е-урядування – ключ до реформ в Україні. URL: https://galinfo.com.ua/articles/euryaduvannya__klyuch_do_reform_v_ukraini_307023.html

59.Жовнірчик Я. Ф. Механізми публічного управління соціально-економічною безпекою держави. *Інвестиції: практика та досвід*. 2019. № 6. С.71-76.

60.Жовнірчик Я.Ф. Державне регулювання розвитку економіки регіонів та міжрегіональних економічних зв'язків: теорія, методологія, механізми: [монографія]. Донецьк: ТОВ "Юго-Восток, Лтд", 2010. 306 с.

61.Завадський Й.С. Менеджмент: Management. К.: Вид-во Європ. ун-ту, 2001. 542с.

62.Завадський Й.С., Осовська Т.В., Юшкевич О.О. Економічний словник. К.: КОНДОР, 2006. 356 с.

63.Залознова Ю.С., Бутенко Н.В., Петрова І.П. Публічно-приватне партнерство в Україні: стан, проблеми, перспективи. *Економічний вісник Донбасу*. 2016. № 2 (44). С. 21-28.

64.Зарубіжний досвід публічного адміністрування : метод. реком. / за заг. ред. Н. М. Мельтюхової. К. : НАДУ, 2010. 28 с.

65.Застосування механізмів ефективності менеджменту в діяльності державних органів: теорія і практика : пер. з англ. та фр. / Центр розвитку громад. орг. “Гурт”. К. : Видавн. дім “КМ “Академія”, 2001. 178 с.

66.Золотовалютні запаси та резерви : офіційний сайт Міністерства фінансів. URL : <https://index.minfin.com.ua/ua/finance/assets>.

67.Івашина С. Ю, Івашина О. Ф. Інституціональна економіка :

навчальний посібник. Дніпро : Університет митної справи та фінансів, 2018. 132 с.

68.Ляш О.І. Принципи побудови індикаторів соціальної безпеки. *Актуальні проблеми економічного і соціального розвитку регіону*. 2011. № 1. С. 72–75.

69.Кальмук О. Механізми забезпечення економічної безпеки України. *Схід*. 2011. № 2 (109). С. 117–118.

70.Кальницька М.А. Структура соціальної безпеки та динаміка її показників в Україні. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2017. № 25(2). С. 66–71

71.Качний О.С. Регіональна стратегія розвитку як засіб спрямованості (визначення моделей) регіонального соціально-економічного розвитку. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2017. №12. URL: <http://www.dy.nauka.com.ua/?op=1&z=1151>

72.Кириленко В.І. Інвестиційна складова економічної безпеки: Монографія. К.:КНЕУ, 2005. 232с.

73.Ковальчук В. Удосконалення механізму державного управління сталим розвитком регіону. *Публічне адміністрування: теорія та практика*. 2015. Вип. 1. С. 45-49.

74.Коврегін В.В. Механізми забезпечення національних економічних інтересів в системі вищої освіти України. *Науковий вісник Академії муніципального управління Серія "Управління"*. 2016. № 4. С.78-84.

75.Козак В.І. Стратегічний підхід як необхідна складова системи публічного управління в умовах децентралізації. *Аспекти публічного управління*. 2016. № 35-36. С. 63-70.

76.Колесникова К. Співвідношення державного управління та публічного адміністрування у процесі системної трансформації. *Публічне управління: теорія та практика* : зб. наук. пр. 2013. № 3(15). С. 41 – 45.

77.Колеснікова К.С., Маліновська І.А., Чабаров В.О. Економічна безпека Україні в контексті глобалізаційних викликів. *Молодий вчений*. 2018.

№ 3. С. 351-354.

78. Колодій А.Ф., Буник М.З., Петровський П.М. Демократичне урядування та публічне адміністрування: проблеми вимірювання та аудиту : наук.-метод. посіб. Київ : НАДУ, 2011. 56 с.

79. Коммонс Дж.Р. Правовые основания капитализма ; пер. с англ. А. Апполонова, А. Маркова; под ред. М. Одинцовой. М.: Изд. дом Высшей школы экономики, 2011. 413 с.

80. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. Верховна Рада України. Законодавство України. URL : <https://goo.gl/D6Se7H>.

81. Копитко М.І., Вінчук М.В., Верескля М.Р. Економіко-математичні методи та моделі в системі зміцнення соціальної компоненти економічної безпеки України. *Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики*. 2017. №2. С. 302-312.

82. Копнова Е.Д., Родионова Л.А. Моделирование влияния иностранных инвестиций на продовольственную безопасность на основе моделей панельной коинтеграции. *Бизнес-информатика*. 2017. № 3(41). С. 20- 29.

83. Королюк Ю. Г. Механізми управління розвитком регіональних систем: Монографія. К.: Тернограф, 2011. 344 с.

84. Кравченко С. О. Державно-управлінські реформи: теоретико-методологічне обґрунтування та напрями впровадження : монографія. Київ: НАДУ, 2008. 296 с.

85. Кравчук І. Моделі оцінювання у сфері державного управління. *Вісник НАДУ*. 2010. № 1. URL: <http://visnyk.academy.gov.ua/wp-content/uploads/2013/11/2010-1-3.pdf>

86. Крайник О. Системний підхід до регулювання соціально-економічним розвитком регіону. *Регіональна економіка*. 2002. № 1. С. 158-165.

87. Крепич С. Я. Моделювання та забезпечення функціональної придатності статичних систем методами аналізу інтервальних даних :

дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата технічних наук : 01.05.02 – математичне моделювання та обчислювальні методи ; Міністерство освіти і науки України, Національний університет «Львівська політехніка», Львів, 2016. 166 с.

88.Куйбіда М. С. Державне управління розвитком міст із спеціальним статусом. Монографія. Рівне: ППДМ, 2011. 192 с.

89.Куцаб-Бонк К. Конвергенція в економічному просторі українсько-польського транскордонного регіону: проблеми та засоби їх подолання. *Економічний простір*. 2016. № 111. С. 5-14.

90.Лебедченко В.В., Ревенко Д.С. Адаптивний метод оцінювання економічної безпеки регіонів. *Держава та регіони*. 2020. № 6 (117). С. 125-131.

91.Луциків І. В., Котовська І. В. Стратегічне управління як інструмент розвитку суб'єктів публічної сфери в Україні. *Галицький економічний вісник*. 2018. № 1. С. 19-27.

92.Любченко О.М. Показники і критерії оцінки економічної безпеки регіону. *Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету*. Економічні науки : зб. наук. пр. Кіровоград : КНТУ, 2007. Вип. 12, ч. 2. С. 236–241.

93.Малишко В.М. Актуальні проблеми економічної безпеки в системі національної безпеки України. *Юридичний вісник*. 2015. № 4. С. 129-133.

94.Маслобоев А.В., Путилов В.А. Информационно-аналитическая поддержка управления безопасностью развития регионов: задачи, методы, технологии. *Научно-технический вестник государственного университета информационных технологий, механики и оптики*. 2011. №3(73). С. 143-145.

95.Мельник А. Ф., Оболенський О. Ю., Васіна А. Ю., Гордієнко Л. Ю. Державне управління : навч. посіб. ; за заг . ред. А. Ф. Мельник. К. : Знання, 2009. 582 с.

96.Мельник В.І. Фактори, які впливають на якість забезпечення економічної безпеки держави. *Юридична наука*. 2015. № 7. С.83-89.

97.Мельник Р. С. Категорія “публічне управління” у новій інтерпретації. *Адміністративне право і процес*. 2013. № 1 (3). С. 8-14.

98.Мельниченко В. Адаптація державного управління до умов політичної демократії як важливий чинник підвищення його ефективності. Підвищення ефективності державного управління: стан, перспективи та світовий досвід : зб. наук. пр. / за заг. ред. В. М. Князева. К. : Вид-во УАДУ, 2000. С. 58–64.

99.Михайлов В.В., Глушакова О.В. Проблемы публичного управления социально-экономическими системами переходного типа. *Сибирская финансовая школа*. 2011. № 1. С. 3-9.

100. Міненко М. А. Трансформація систем державного управління в сучасні моделі регулювання суспільства. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2013. № 6. URL: <http://www.dy.nauka.com.ua/?op=1&z=581>.

101. Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України: офіційний сайт: URL : <https://www.me.gov.ua/angukUA>

102. Міщенко А.П. Стратегічне управління: навч. посіб. К.: Центр навч. літератури, 2018. 336 с.

103. Нижник Н. До проблеми ефективності державного управління в Україні. *Підвищення ефективності державного управління: стан, перспективи та світовий досвід* : зб. наук. пр. / за заг. ред. В. М. Князева. – К. : Вид-во УАДУ, 2000. С. 6–11.

104. Нижник Н., Машков О. Системний підхід в організації державного управління : навч. посіб.; за заг. ред. Н. Р. Нижник. К. : Вид-во УАДУ, 1998. 160 с.

105. Нижник Н., Мосов С. Формування рішень органами державного управління. *Вісник УАДУ*. 2000. № 2. С. 13–50.

106. Норт Д. Інституції, інституційна зміна та функціонування економіки. К. : Основи, 2000. 198 с.

107. Носова О. В., Маковоз О. С. Моделі економічної безпеки регіону.

Вісник Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого. 2011. № 4. С. 36-45.

108. Оболенський О. Ю. Публічне управління: цивілізаційний тренд, наукова теорія і напрям освіти. *Публічне управління: шляхи розвитку*. Київ: НАДУ, 2014. С. 3–10.

109. Оболонський О. Ю. Публічний аудит: цілі та економічний зміст. *Теорія та практика державного управління*. 2015. №1(48). URL: <http://kbuara.kharkov.ua/e-book/tpdu/2015-1/doc/2/03.pdf>.

110. Обушна Н.І. Публічний аудит як модернізаційний механізм державного управління в Україні. 2008. №5. URL: http://www.e-ratr.academy.gov.ua/2015_1/8.pdf

111. Овчаренко О.В., Дубницький В.І. Економічне зростання як визначальний фактор економічної безпеки регіону: застосування моделі Солоу. *Східна Європа: Економіка, бізнес та управління*. 2019. № 3 (20). С. 12–19. URL: <http://www.easterneurope-ebm.in.ua/20-2019-ukr> (дата звернення: 03.09.2021).

112. Огарок Л.Л. Системний підхід до управління економічною безпекою як регіональної складової державного механізму. Електронний ресурс. <http://academy.gov.ua/ej/ej2/txts/soc/05ollsdm.pdf>

113. Олсон М. Возвышение и упадок народов: Экономический рост, стагфляция и социальный склероз ; пер. с англ. В. Бусыгин. М.: Новое издательство, 2013. 322 с.

114. Ольшанська О.В. Регіон як просторова соціально-економічна система. *Актуальні проблеми економіки*. 2011. № 117. URL: <http://ir.kneu.edu.ua:8080/bitstream/2010/3731/1>

115. Ортинський В. Аналіз нормативно-правової основи забезпечення економічної безпеки. *Вісник Національного університету "Львівська політехніка"*. Юридичні науки. 2016. № 855. С. 4-12.

116. Особливості публічного управління та адміністрування : навч. посіб. / Бакуменко В. Д., Бондар І. С., Горник В. Г., Шпачук В. В. Київ : Ліра-

К, 2017. 256 с.

117. Павлюк Н. Теоретичні засади організаційного і правового механізмів публічного управління в Україні. *Науковий вісник «Демократичне врядування»*. 2016. Вип. 16/17. URL:

http://www.lvivacademy.com/vidavnitstvo_1/visnyk16/fail/Pavljuk.pdf

118. Палкина М. В. Развитие экономической безопасности регионов на основе формирования инновационных систем муниципального уровня. *Инновационное развитие экономики*. 2016. № 5 (35). С. 239-242.

119. Паутова Т. О., Неділько А. І. Сутність публічного управління на місцевому рівні в Україні. *Теорія та практика державного управління*. 2013. Вип. 4 (43). С. 54-60.

120. Пілько А.Д., Савчук Н.В. Моделювання процесу оцінювання рівня економічної безпеки регіону. *Бізнес Інформ*. 2015. № 8. С. 77–84. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/binf_2015_8_14

121. Полушкин О.А. Управление безопасностью предприятий в условиях рыночной экономики. *Закон и право*. 2005.-№10.-С.46-50.

122. Помаза-Пономаренко А.Л., Домбровська С.М. Соціальна безпека – оптимальний рівень соціального розвитку макро-, мезо- і мікрорегіонів України. *Інвестиції: практика та досвід*. 2016. № 16. С. 53-57.

123. Предборський В.А. Економічна безпека держави: Монографія. К.: Кондор, 2005. 391 с.

124. Преображенська О.С. Методичне забезпечення аналізу безпеки розвитку регіону. *Проблеми економіки*. 2014. № 4. С. 241–248.

125. Приходченко Л. Сутність понять механізмів держави, державного управління та державного регулювання. *Актуальні проблеми державного управління* : зб. наук. пр. Вип. 3 (35). Одеса : ОРІДУ НАДУ, 2008. С. 269-274.

126. Приходько В.П. Механізм державного регулювання та управління економічною безпекою. *Інвестиції: практика та досвід*. 2013. № 15. С. 6-8.

127. Про державне стратегічне планування : Проект Закон України

від 03.11.2011 № 9407. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/JF79B00A?an=3>

128. Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки : Постанова Кабінету Міністрів від 5 серпня 2020 р. № 695. Електронний ресурс. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-п#Text>

129. Про затвердження Методики розрахунку рівня економічної безпеки України : наказ Міністерства економіки України від 02.03.2007 р. № 60. Верховна Рада України. Законодавство України. URL : <https://goo.gl/jnzPU2>.

130. Про затвердження плану заходів з реалізації Концепції розвитку електронного урядування в Україні : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 22 серпня 2018 року № 617-р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/617-2018-р#Text>

131. Про затвердження плану заходів щодо реалізації Концепції розвитку системи електронних послуг в Україні на 2019-2020 роки : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 30 січня 2019 року № 37-р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/37-2019-р#Text>

132. Про комісію з розробки Концепції державної регіональної політики України : Розпорядження Президента України від 30 верес. 1999 р. № 241/99-рп. URL: <http://zakon.rada.gov.ua>.

133. Про Концепцію (основи державної політики) національної безпеки України : Закон України від 16.01.1997 р. № 3/97-ВР. Верховна Рада України. Законодавство України. URL : <https://goo.gl/Yxcqaf>.

134. Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України від 08 вересня 2005 р. № 280/97-ВР. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua>.

135. Про основи національної безпеки України: Закон України від 19.06.2003 р. № 964-IV. Відомості Верховної Ради України. 2003. № 39. Ст. 351.

136. Про Раду національної безпеки і оборони України: Закон України від 05.03.1998 р. № 183/98-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1998. №

35. Ст. 237. Редакція від 11.01.2019, підстава 2646-VIII

137. Про ратифікацію Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони : Закон України від 16.09.2014 р. № 1678–VII. Верховна Рада України. Законодавство України. URL : <https://goo.gl/eNLQwW>.

138. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 11 серпня 2021 року «Про Стратегію економічної безпеки України на період до 2025 року» : Указ Президента України від 11 серпня 2021 року №347/2021. URL : <https://www.president.gov.ua/documents/3472021-39613>

139. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 6 травня 2015 року “Про Стратегію національної безпеки України”: Указ Президента України від 26.05.2015 р. № 287/2015. Електронний ресурс. Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/287/2015>.

140. Про стимулювання розвитку регіонів : Закон України від 21 травня 1997 року. № 2850-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-вр#Text>.

141. Про схвалення Концепції впровадження інформаційної системи управління людськими ресурсами в державних органах та затвердження плану заходів щодо її реалізації : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 1 грудня 2017 року № 844-р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/844-2017-p#Text>

142. Про схвалення Концепції розвитку електронного урядування в Україні : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 20 вересня 2017 року № 649-р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/649-2017-p#Text>

143. Про схвалення Концепції розвитку електронної демократії в Україні та плану заходів щодо її реалізації : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 8 листопада 2017 року № 797-р. URL <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/797-2017-p>.

144. Про схвалення Концепції розвитку системи електронних послуг в Україні : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 16 листопада 2016 року № 918-р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/918-2016-p#Text>

145. Про схвалення Концепція розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018-2020 роки : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 17 січня 2018 р. № 67-р URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/67-2018-p#Text>

146. Проєкт Стратегії економічної безпеки України на період до 2025 року. Електронний ресурс. Режим доступу: [http: https://www.me.gov.ua](http://www.me.gov.ua) > Documents >

147. Проєкт Стратегії сталого розвитку України до 2030 р. Електронний ресурс. Режим доступу: [http: www.undp.org](http://www.undp.org) > ukraine > docs > SDGreports

148. Проскура В.Ф., Жуков С.А. Формування засад забезпечення економічної безпеки на рівні держави, регіону, підприємства. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2011. Вип. 2. С. 299-307.

149. Публічне управління : термінол. слов. / уклад. : В. С. Куйбіда, М. М. Білинська, О. М. Петрос та ін. ; за заг. ред. В. С. Куйбіди, М. М. Білинської, О. М. Петрос. Київ : НАДУ, 2018. 224 с.

150. Публічне управління та адміністрування : навч. посіб. / Скидан О.В., Якобчук В.П., Дацій Н.В. [та н.] ; за заг. ред. О. В. Скидана. Житомир : ЖНАЕУ, 2017. 705 с.

151. Публічне управління та адміністрування в умовах інформаційного суспільства: вітчизняний і зарубіжний освід : монографія / за заг. ред. Сергія Чернова [та ін.]; Запоріж. держ. інженер. акад. Запоріжжя : ЗДІА, 2016. 606 с.

152. Ревенко Д.С. Методологія моделювання діагностики і управління стійкістю соціально-економічних систем : монографія. Харків : Нац. аерокосм. ун-т ім. М.Є. Жуковського «Харк. авіац. ін-т», 2019. 320 с.

153. Ревенко Д.С. Формування стохастичного підходу до діагностики і моделювання стійкості соціально-економічних систем. *Економічний вісник Запорізької державної інженерної академії*. Запоріжжя, 2018. Вип. 6(18). С. 273–277.

154. Ризики і загрози економічній безпеці України у 2015-2016 рр. та механізми їх мінімізації. URL: [www.niss.gov.ua / content / articles / files / ruzuku_zagrozu1\\$bab4e.pdf](http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/ruzuku_zagrozu1$bab4e.pdf).

155. Розвиток електронних послуг. URL: <https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/reformi/efektivne-vryaduvannya/rozvitok-elektronnih-poslug>

156. Руденко М.Н., Долганова Я.А. Механізм регулювання економічної безпеки регіонів. *Вестник Прикамского социального института*. 2017. № 1 (76). URL: <http://cyberleninka.ru/article/n/mehanizm-regulirovaniya-ekonomicheskoy-bezopasnosti>.

157. Рудніцька Р.М. Ефективність та результативність органів державного управління. Соціально-економічна ефективність державного управління: теорія, методологія та практика : матеріали щоріч. наук.-практ. конф., Львів, 23 січ. 2003 р. / за заг. ред. А. О. Чемериса. Львів : ЛРІДУ УАДУ, 2003. Ч. 1. С. 92–94.

158. Рудніцька Р.М., Сидорчук О.Г., Стельмах О.М. Механізми державного управління: сутність і зміст ; за наук. ред. д. е. н. проф. Лесечка М. Д., к. е. н., доц. Чемериса А. О. Львів : ЛРІДУ НАДУ, 2005. 28 с.

159. Саєнко О. С. Зміцнення економічної безпеки як чинник ефективного функціонування економічної системи : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.01. Одеса, 2010. 20 с.

160. Сазонов В.В. Поняття та система економічної безпеки: кримінологічний вимір. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2019. № 2. С. 184-189.

161. Сидорчук О.Г. Інтегральне оцінювання рівня соціальної безпеки України. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2020.

Випуск 38. С.62-68.

162. Сидорчук О.Г. Соціальна безпека: державне регулювання та організаційно-економічне забезпечення : монографія. Львів : ЛРІДУ НАДУ, 2018. 492 с.

163. Словник з регіональної політики. URL: [http:// www.eru.org.ua](http://www.eru.org.ua)

164. Сороко В. М. Модель функціонального аналізу органів державної влади. *Моделі колективної безпеки: інформаційний вимір* : зб. матеріалів / упоряд. Д. В. Ланде. К. : НДЦПІ НАПрН України, 2011. С. 43–48.

165. Сороко В. М. Результативність та ефективність державного управління і місцевого самоврядування : навч. посіб. К. : НАДУ, 2012. 260 с.

166. Стеценко С.П. Теоретичні аспекти дослідження економічної безпеки регіону на основі соціально-економічного моніторингу. *Інвестиції: практика та досвід*. 2013. № 23. С.121-123.

167. Стілл А.В. Теоретичні основи забезпечення соціально-економічної безпеки на регіональному рівні. *Інвестиції: практика та досвід*. 2021. № 18. С. 120–124.

168. Стілл А.В. Особливості соціально-економічної безпеки як об'єкта управління на рівні регіону. *Вісник національного університету цивільного захисту України*. Серія "Державне управління". Збірник наукових праць. 2021. Вип. 2 (15). С. 335-341.

169. Стілл А.В. Концептуальні аспекти публічного управління соціально-економічної безпекою регіону. *Публічне урядування*. 2022. № 1 (29). С. 134-140.

170. Стілл, А., Карташов Е., Залізнюк В., Вилгін Е., & Туболец І. (2022). Роль публічного управління рівнем безпеки соціально-економічного розвитку регіонів. *Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики*, 6(41), 448–457. URL: <https://doi.org/10.18371/fcaptr.v6i41.251473>.

171. Стілл А.В. Систематизація елементів за видами загроз в контексті соціально-економічної безпеки регіонів. Матеріали за XVII міжнародна научна практична конференція, Образованието и науката на XXI век - 2021 ,

17 - 25 октомври , 2021: София.« Бял ГРАД-БГ » - С. 15-18.

172. Стілл А.В. Алгоритм формування політики соціально-економічної безпеки в публічному управлінні. Реформування процесів публічного управління в сфері освіти та науки України у глобалізаційному та інформаційному суспільстві: матеріали III міжнародної науково-практичної конференції (29 жовтня 2021 року) / за заг. ред. О.І. Пархоменко- Куцевіл. Переяслав, 2021. С. 278-280.

173. Стілл А.В. Соціально-економічна безпека регіону в умовах розвитку цифрової економіки. Соціально-відповідальне суспільство: український та європейський контекст розвитку: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (10 грудня 2021р.) Таврійський державний агротехнологічний університет імені Дмитра Моторного. – Мелітополь: ФОП Однорог Т.В. 2021. – С. 173-176.

174. Стратегії розвитку регіонів: шляхи забезпечення дієвості. Збірник матеріалів «круглого столу» / за ред. С. О. Білої. К. : НІСД, 2011. 88 с.

175. Стратегія та механізми зміцнення просторово-структурної конкурентоспроможності регіону: монографія / за ред. А.І. Мокія, Т.Г. Васильців. Львів: Ліга Прес, 2010. 488 с.

176. Судомир С.М. Розвиток соціально-економічних систем конкурентоспроможного спрямування. *Економіка та управління підприємствами*. 2013. №9-10. С.57-60.

177. Сухоруков А.І., Ладюк О.Д. Фінансова безпека держави: Навч.посібник. К.:Центр навчальної літератури, 2007. 192с.

178. Таньчук О.А. Основні підходи до оцінювання ефективності публічного управління. *Вісник НАДУ*. 2015. №3. С.63-70.

179. Тимошенко О.В. Методичні підходи до оцінювання рівня економічної безпеки держави. *Бізнес Інформ*. 2014. № 6. С. 32–37. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/binf_2014_6_6

180. Тіньова економіка загальні тенденції 2020. Аналітична записка. К.: Департамент стратегічного планування та макроекономічного прогнозування, 2021. 14 с.

181. Ткаченко В.А., Чимшит С.И. Социально-экономические системы: сущность и механизм управления. *Вісник економічної науки України*. 2004. № 2. С. 38-48.

182. Ткаченко В.Г. Економічна безпека регіонів. URL: http://www.debaty.org/ua/article/decentralization_reform/decentralizatia_publ_ref/200.html

183. Топалова Е. Х. До питання про визначення сутності поняття «регіон». *Збірник наукових праць Херсонського національного технічного університету*. 2010. №2. С. 45-52.

184. Федулова С.О., Овчаренко О.В., Науменко Н.Ю. Формування системи моніторингу економічної безпеки регіону на прикладі Дніпропетровської області. *Причорноморські економічні студії*. 2020. Випуск 56. С.101-108.

185. Феофилова Т. Ю. Экономическая безопасность в обеспечении развития социально-экономической системы региона: теория и методология: дис. ... д-ра экон. наук / Т. Ю. Феофилова. К., 2015. 394 с.

186. Філіпова Н. В. Зміна співвідношення понять «державне управління», «публічне адміністрування», «публічне управління» в системі суспільно-політичної трансформації. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2015. № 6. URL: <http://www.dy.nauka.com.ua/?op=1&z=865>.

187. Фімяр С.В. Методичне забезпечення моніторингу економічної безпеки регіонів. *Економіка і суспільство*. 2017. №8. С. 450-454.

188. Цветков В.В. Демократія і державне управління: теорія, методологія, практика : монографія. К. : ТОВ “Вид-во “Юрид. Думка”, 2007. 336 с.

189. Цветков В.В. Державне управління: основні фактори ефективності (політико-правовий аспект). Х. : Право, 1996. 164 с.

190. Цыганок Н.А. «Субъект» и «регион»: проблемы соотношений научных понятий. *Вестник Башкирского университета*. 2011. № 2. С. 522-528.
191. Чемерис А. Теоретичні основи ефективності державного управління. *Вісник УАДУ*. 2000. № 4. С. 52–59.
192. Шайдоров О.І. Економічна безпека в системі національної безпеки. *Університетські наукові записки*. 2011. № 4. С. 395-400.
193. Які галузі закінчили 2020 рік "в плюсі". URL : <https://www.epravda.com.ua/news/2021/01/21/670242/>
194. Bouckaert G. *Modernizing the Rechtsstaat: Paradoxes of the Management Agenda*. Berlin : Duncker & Humblot, 2002. P. 55.
195. Cable V. What is International Economic Security. *International Affairs*. April 1995. P. 305–324
196. Human Development Index (HDI) 2020. URL: <http://hdr.undp.org/en/content/latest-human-development-index-ranking>
197. Hurwicz L. Institutions as families of game forms. *The Japanese Economic Review*. 1996. Vol. 47. P. 113-132.
198. Myerson R. Fundamental theory of institutions: a lecture in honor of Leo Hurwicz. URL: <http://home.uchicago.edu/~rmyerson/hurwicz.pdf>.
199. Myerson Roger B. Perspectives on mechanism design in economic theory. *American Economic Review*. 2008. Vol. 98 (3). P. 586–603.
200. Rosamond B. *Theories of European integration*. London, 2000. p. 31.
201. Social Progress Index 2016–2021. URL: <https://www.socialprogress.org/index/global/results>
202. Veblen T.B. *The Place of Science in Modern Civilization and Other Essays*. New York: Huebsch, 1961. 509 p.
203. Venediktov, V., Boiko, V., Kravchenko, I., Tyshchenko, O., Akimova, L., & Akimov, O. (2021) European standards of mediation in civil disputes and their implementation in Ukraine: theory and practice. *Ad Alta: Journal of interdisciplinary research*, 11(2), XXI, 25-29.

Список публікацій здобувача

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

Статті у наукових фахових виданнях

1. Стілл А.В. Теоретичні основи забезпечення соціально-економічної безпеки на регіональному рівні. *Інвестиції: практика та досвід*. 2021. № 18. С. 120–124.
2. Стілл А.В. Особливості соціально-економічної безпеки як об'єкта управління на рівні регіону. *Вісник національного університету цивільного захисту України*. Серія "Державне управління". Збірник наукових праць. 2021. Вип. 2 (15). С. 335-341.
3. Стілл А.В. Концептуальні аспекти публічного управління соціально-економічної безпекою регіону. *Публічне урядування*. 2022. № 1 (29). С. 134-140.

Статті у базі даних

WoS

4. Стілл, А., Карташов Е., Залізнюк V., Вилгін Е., & Туболец І. (2022). Роль публічного управління рівнем безпеки соціально-економічного розвитку регіонів. *Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики*, 6(41), 448–457. <https://doi.org/10.18371/fcaptr.v6i41.251473>

Тези

5. Стілл А.В. Систематизація елементів за видами загроз в контексті соціально-економічної безпеки регіонів. Матеріали за XVII міжнародна научна практична конференція, Образованието и науката на XXI век - 2021 , 17 - 25 октомври , 2021: София.« Бял ГРАД-БГ » - С. 15-18.
6. Стілл А.В. Алгоритм формування політики соціально-економічної безпеки в публічному управлінні. Реформування процесів публічного управління в сфері освіти та науки України у глобалізаційному та інформаційному суспільстві: матеріали III міжнародної науково-практичної конференції (29 жовтня 2021 року) / за заг. ред. О.І. Пархоменко- Куцевіл. Переяслав, 2021. С. 278-280.
7. Стілл А.В. Соціально-економічна безпека регіону в умовах розвитку цифрової економіки. Соціально-відповідальне суспільство: український та європейський контекст розвитку: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (10 грудня 2021р.) Таврійський державний агротехнологічний університет імені Дмитра Моторного. – Мелітополь: ФОП Однорог Т.В. 2021. – С. 173-176.

Відомості про апробацію результатів дисертації

Результати дисертаційного дослідження оприлюднено на міжнародних та всеукраїнських науково-комунікативних заходах, зокрема, таких як:

1. «Образованието и науката на XXI век» (София, 2021 р.) – взяв участь з доповіддю на секції та подав тези до друку.

2. «Реформування процесів публічного управління в сфері освіти та науки України у глобалізаційному та інформаційному суспільстві» (Переяслав, 2021 р.) – взяв участь з доповіддю на секції та подав тези до друку.

3. «Соціально-відповідальне суспільство: український та європейський контекст розвитку: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції» (Мелітополь, 2021 р.). – взяв участь з доповіддю на секції та подав тези до друку.

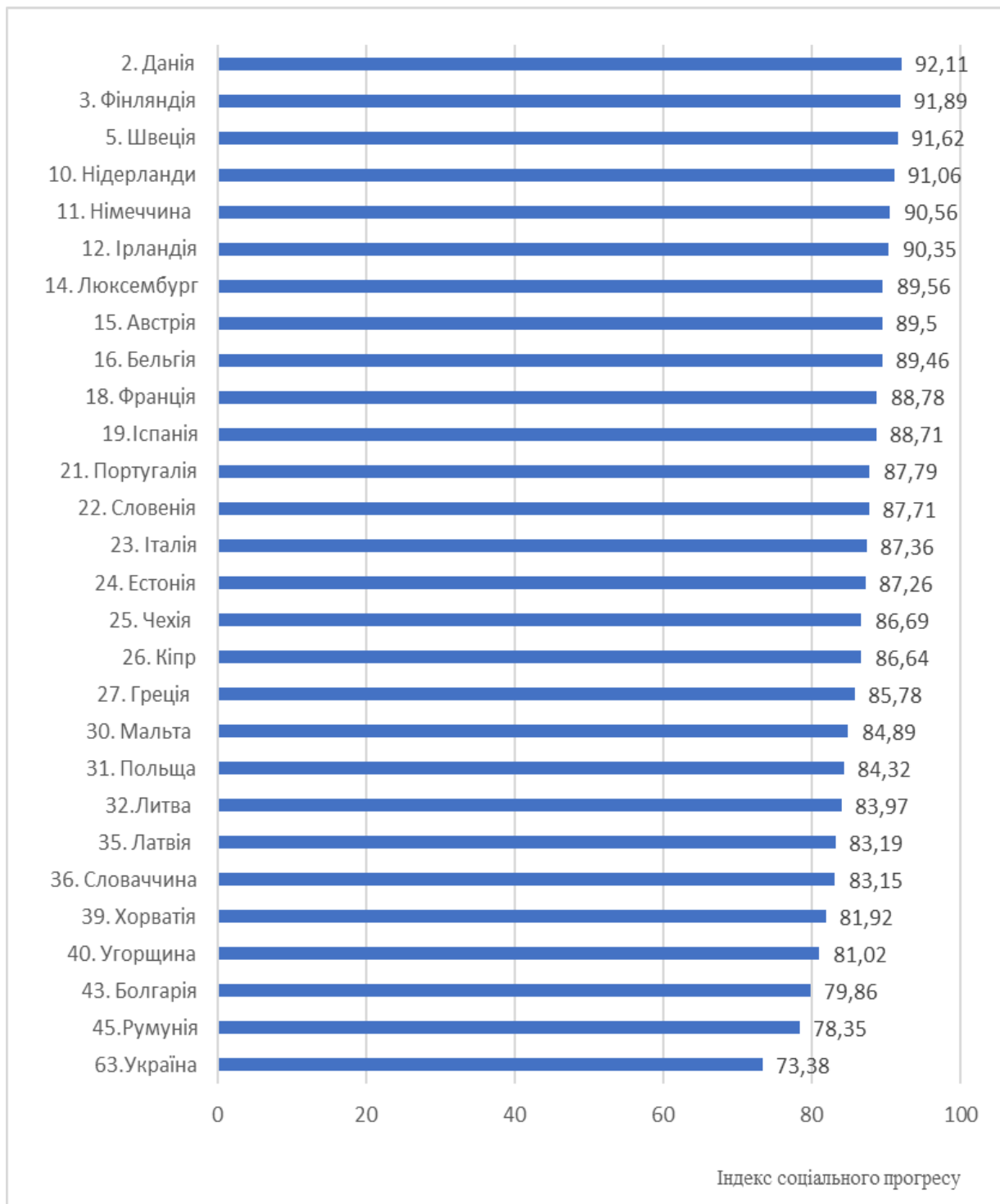
Додаток В

Індикатори економічної безпеки України за складовими [138]

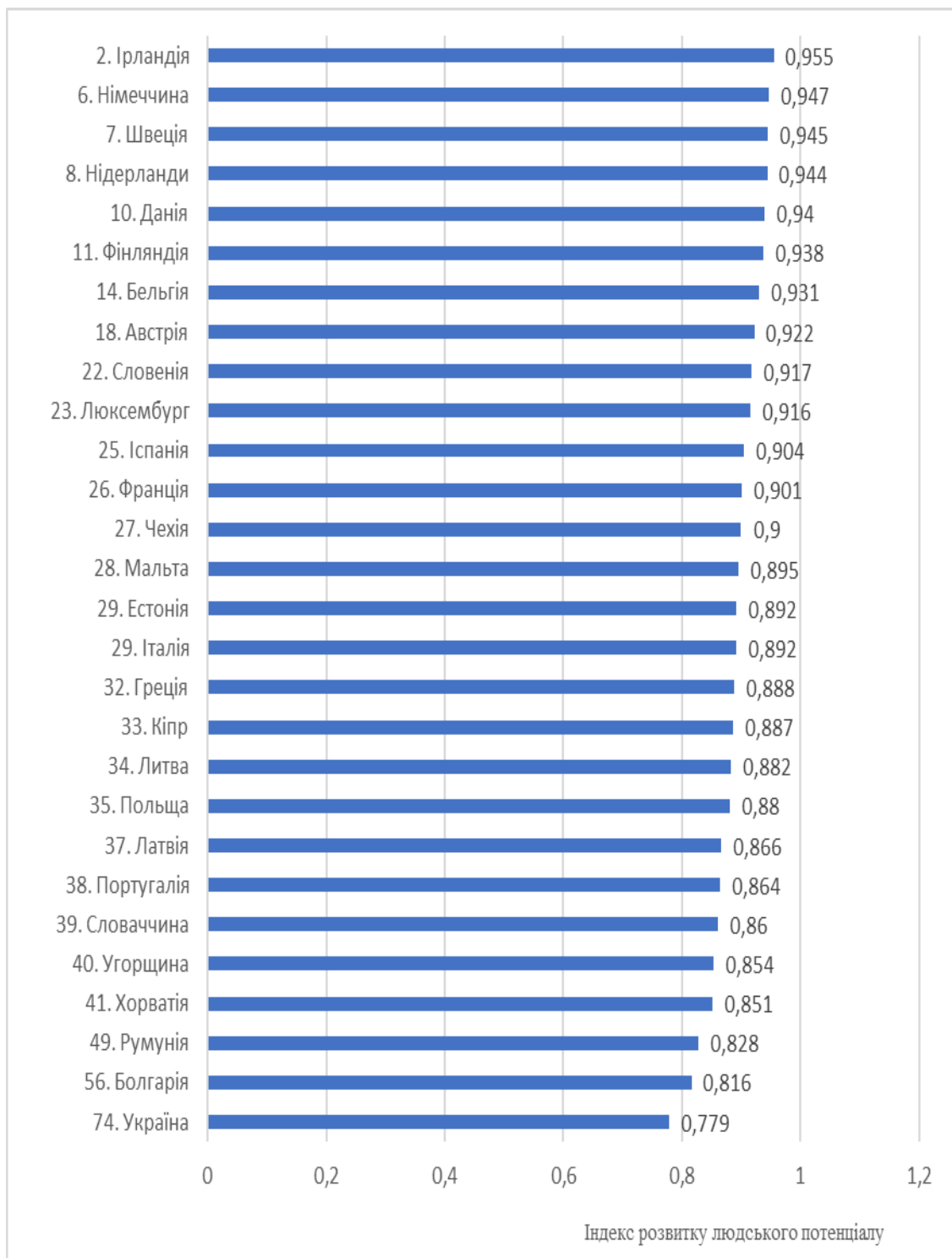
Індикатор	2010	2015	2016	2017	2018	2019	Критичні межі	Значення цільового орієнтира
Фінансова безпека								
Відношення дефіциту державного бюджету до ВВП, відсотків	5,7	2,3	2,9	1,6	1,7	2,0	32	2-3
Відношення обсягу державного боргу до ВВП, відсотків	30,0	67,1	69,2	61,5	52,2	44,3	60,0	50,0
Обсяг валового зовнішнього боргу, відсотків валового внутрішнього продукту	86,3	129,3	120,5	102,9	87,6	79,2	70,0	40,0
Валові міжнародні резерви України, місяців імпорту	4,4	3	3	3,2	3,3	4,9	3	5
Частка довгострокових кредитів у загальному обсязі наданих кредитів, відсотків	28,9	15,2	23,8	25,8	22,5	20,0	25	60
Частка непрацюючих кредитів, відсотків	x	x	x	54,5	52,8	48,4	60	10
Виробнича безпека								
Ступінь зносу основних засобів у промисловості, відсотків	63,0	76,9	69,4	59,1	66,4	59,1	80	30-40
Ступінь зносу основних засобів у будівництві, відсотків	50,1	53	36	45,7	44,5	51,4	80	30-40
Ступінь зносу основних засобів у транспорті, складському господарстві, поштовій та кур'єрській діяльності, відсотків	94,4	51,7	50,6	47,6	62,9	54,1	80	30-40
Частка високотехнологічної продукції у загальному обсязі реалізованої промислової продукції, відсотків	2,28	3,15	2,9	3,06	2,94	2,91	2	7-12
Частка працівників, зайнятих на підприємствах, які належать до високо- та середньо високотехнологічних секторів переробної промисловості, у загальній кількості зайнятих працівників у промисловості, відсотків	19,4	21,2	21,1	21,5	21,6	21,5	18,0	28,0
Відходоємність валового внутрішнього продукту, відсотків до рівня 2015 року			100	92,5	111,6	104	більше 95	80
Місце України у рейтингу легкості ведення бізнесу DoingBusiness	149	81	80	76	71	64	x	25
Зовнішньоекономічна безпека								
Питома вага провідної країни – партнера у загальному обсязі експорту товарів, відсотків	26,1	12,7	9,9	9,1	7,7	7,2	25	5

Питома вага провідної країни – партнера у загальному обсязі імпорту товарів, відсотків	36,7	20	13,1	14,5	14,1	15,1	25,0	5,0
Питома вага провідного товару (товарної групи) у загальному обсязі експорту товарів, відсотків	28,8	21,2	19,9	20,0	21,0	19,2	10,0	5,0
Інвестиційно-інноваційна безпека								
Чистий приріст прямих іноземних інвестицій, відсотків валового внутрішнього продукту	4,1	0,4	4,1	3,3	3,4	3,4	4,0	6,0
Валове нагромадження основного капіталу, відсотків валового внутрішнього продукту	17,0	13,5	15,5	15,8	17,7	17,6	18,0	25,0
Частка кількості промислових підприємств, що впроваджували інновації, у загальній кількості промислових підприємств, відсотків	11,5	15,2	16,6	14,3	15,6	13,8	10,0	25,0
Частка витрат на виконання наукових досліджень і розробок за рахунок державного бюджету, відсотків валового внутрішнього продукту	0,34	0,21	0,16	0,16	0,17	0,17	0,5	1,7
Місце України у рейтингу за Глобальним інноваційним індексом	61	64	56	50	43	47	x	43
Макроекономічна безпека								
Перевищення індексом реальної середньомісячної заробітної плати індексу продуктивності праці в Україні, відсоткових пунктів	6,5	-19,4	5,5	15,9	10,4	7,9	12	-0,5-0,5
Індекс фізичного обсягу валового внутрішнього продукту, відсотків	104,1	90,2	102,4	102,5	103,4	103,2	100,0	106,0
Валовий внутрішній продукт у розрахунку на одного зайнятого, відсотків	103,7	99,2	103,5	103,2	102,1	101,3	100,0	103,6
Індекс споживчих цін на товари та послуги (до грудня попереднього року), відсотків	9,1	43,3	12,4	13,7	9,8	4,1	12,0	5,0
Рівень безробіття населення віком 15-70 років (за методологією Міжнародної організації праці), відсотків	8,1	9,1	9,3	9,5	8,8	8,2	9,0	5,0
Схильність населення до заощадження, відсотків	19,1	2,3	0,8	1,5	1,3	-4,1	3,0	12-14
Рівень тіньової економіки, відсотків валового внутрішнього продукту	36,0	35,0	33,0	32,0	29,0	28,0	25,0	13,0

**Розподілу країн ЄС та України за Індексом соціального прогресу у
2020 р. (складено автором за даними [201])**

Розподілу країн ЄС та України за Індексом розвитку людського потенціалу у 2020 р. (складено автором за даними [196])

Додаток Е

Динаміка субіндексів та інтегрального показника рівня соціальної безпеки за 2010-2019 рр. [161]

Роки	Субіндекси за підсистемами соціальної безпеки							Сума	Інтегральний показник соціальної безпеки	Темпи зміни, в % до попереднього року
	Матеріальний добробут	Зайнятість, соціально-трудова відносини	Демографічна ситуація	Безпека здоров'я та життя	Соціальний захист	Соціальне виключення та девіантна поведінка	Соціальне самопочуття в суспільстві			
2010	0,465	0,666	0,423	0,512	0,615	0,397	0,561	3,639	0,520	-
2011	0,447	0,544	0,466	0,499	0,539	0,445	0,605	3,545	0,506	-2,7
2012	0,482	0,462	0,462	0,509	0,49	0,33	0,647	3,382	0,483	-4,5
2013	0,485	0,465	0,505	0,489	0,457	0,375	0,552	3,328	0,475	-1,66
2014	0,516	0,468	0,529	0,515	0,468	0,47	0,454	3,42	0,489	2,7
2015	0,519	0,508	0,566	0,518	0,478	0,567	0,425	3,581	0,512	4,9
2016	0,501	0,52	0,5	0,585	0,473	0,693	0,506	3,778	0,540	5,5
2017	0,442	0,435	0,419	0,552	0,414	0,698	0,418	3,378	0,483	-10,7
2018	0,548	0,471	0,399	0,572	0,367	0,754	0,4	3,511	0,502	4,1
2019	0,677	0,565	0,342	0,731	0,437	0,773	0,369	3,894	0,556	10,8
Темпи зміни, у %:										
2019 до 2014	45,6	-15,2	-19,0	42,8	-28,9	94,7	-34,2	-	6,9	-
2019 до 2015	30,4	11,2	-39,6	41,1	-8,6	36,3	-7,8	-	8,6	-
2019 до 2018	35,1	8,7	-14,5	27,8	19,1	2,5	-13,2	-	10,8	-

Рівні економічної безпеки регіонів України у 2019 році [152, 153]

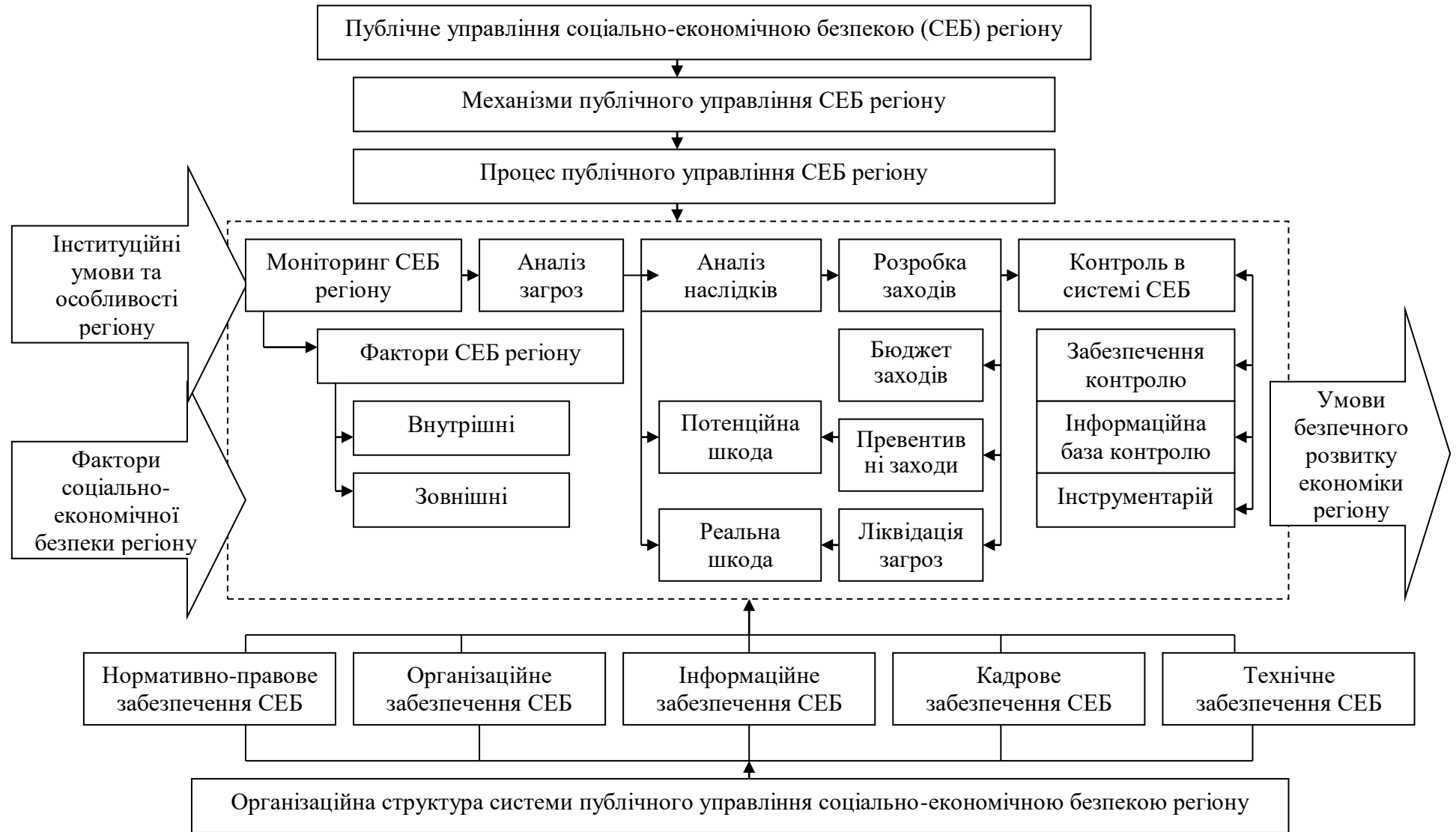
Область	2019 р.
Автономна Республіка Крим	-
Вінницька	0,30
Волинська	-0,20
Дніпропетровська	0,20
Донецька	0,10
Житомирська	0,05
Закарпатська	-0,10
Запорізька	0,25
Івано-Франківська	0,30
Київська	0,31
Кіровоградська	0,29
Луганська	0,03
Львівська	0,24
Миколаївська	0,27
Одеська	0,16
Полтавська	0,01
Рівненська	0,35
Сумська	0,21
Тернопільська	0,26
Харківська	0,27
Херсонська	0,23
Хмельницька	-0,40
Черкаська	0,19
Чернівецька	0,29
Чернігівська	-0,33

Декомпозиція факторів соціально-економічної безпеки макrorівня за ознакою «характер впливу»

Фактори макrorівня	Фактори, що перешкоджають підвищенню рівня соціально-економічної безпеки регіону	Фактори, що сприяють підвищенню рівня соціально-економічної безпеки
1	2	3
Загальноекономічні	Стагнація економіки, несприятливий інвестиційний клімат. Значні масштаби тіньової економіки та її інтеграція в різні сфери діяльності. Великі обсяги зовнішнього боргу. Високий рівень податкового навантаження на бізнес. Високий рівень соціальної диференціації тощо.	Активна участь в міжнародній торгівлі та інвестиційних потоках (міжнародна кооперація виробництва). Наявність стратегії забезпечення соціально-економічної безпеки України. Запуск програм імпортозаміщення, кластеризації, національних проєктів тощо.
Технологічні	Технологічна відсталість цивільних секторів економіки. Моральний та фізичний знос машин і устаткування в промисловому секторі. Залежність виробництва від зарубіжних комплектуючих, техніки й технологій.	Стимулювання високотехнологічного виробництва в різних сферах діяльності. Співпраця з національними академіями та науковими центрами зарубіжних країн.
Організаційно-управлінські	Надмірна централізація влади. Монополізація ряду секторів економіки. Дефіцит кваліфікованих кадрів в області ІТ. Відсутність стимулів до праці. Слабка зона відповідальності менеджерів всіх рівнів.	Поєднання централізації та децентралізації влади. Стимулювання розвитку дослідницької діяльності та результативність НДДКР. Підвищення кваліфікації кадрів. Стимулювання високотехнологічних процесів.

Продовження додатку 3

1	2	3
Правові	<p>Недосконалість законодавчої бази.</p> <p>Високий рівень економічних злочинів.</p> <p>Слабкий правовий захист інформаційних ресурсів та інформаційних систем від кібератак.</p> <p>Високий рівень корупції.</p>	<p>Державна підтримка інноваційної активності бізнесу.</p> <p>Удосконалення системи захисту прав і законних інтересів суб'єктів цифрової економіки.</p>
Соціально-культурні	<p>Соціальне розшарування та майнова нерівність.</p> <p>Відставання рівня розвитку охорони здоров'я від рівня розвинених країн.</p> <p>Відсутність довіри у населення (молоді) до діяльності державних властей.</p> <p>Соціальна напруженість як результат непопулярних соціальних реформ.</p> <p>Неготовність населення до нововведень та різких змін.</p> <p>Недоступність або незручність цифрових сервісів для населення.</p>	<p>Заходи щодо підвищення якійної інформаційної та комп'ютерної грамотності населення.</p> <p>Стимулювання волонтерської активності у студентів, школярів за участю неурядових організацій, бізнес-структур тощо.</p> <p>Активна участь держави в розвитку інформаційного суспільства.</p>

Концептуальна модель публічного управління соціально-економічною безпекою регіону

Додаток Л

Довідки про впровадження

021909

Приватне акціонерне товариство
«Вищий навчальний заклад
«МІЖРЕГІОНАЛЬНА
АКАДЕМІЯ УПРАВЛІННЯ
ПЕРСОНАЛОМ»

The Private Joint-Stock Company
«Higher Education Institution
«Interregional
Academy
of Personnel Management»

Україна, 03039, Київ-39, вул. Фрометівська, 2,
Тел. +38 (044) 490-95-00, maup.com.ua
e-mail: iapm@iapm.edu.ua

2, Frometivs'ka Str., 03039 Kyiv, Ukraine,
Tel. +38 (044) 490-95-00, maup.com.ua
e-mail: iapm@iapm.edu.ua

" 05 " вересня 20 22 № 2294/1

ДОВІДКА
про участь у науково-дослідній роботі
аспіранта кафедри публічного адміністрування
СТІЛ АРТЕМА ВАСИЛЬОВИЧА

У ході виконання НДР «Розвиток публічного управління та адміністрування в умовах системних галузевих реформ: соціальні, економічні, безпекові та культурні аспекти» (номер державної реєстрації 0119U100492), застосовано результати досліджень аспіранта кафедри публічного адміністрування Стіл А.В. при виконанні дослідницької роботи за напрямом формування механізму публічного управління соціально-економічною безпекою регіонів.

Важливі положення дослідження Стіл А.В., знайшли відображення в результатах НДР в тій частині, що полягає у розробці концепції забезпечення соціально-економічної безпеки в умовах цифровізації публічного управління, а також в обґрунтуванні інституційних передумов позиціонування управління соціально-економічною безпекою регіонів з позиції стратегічних пріоритетів їхнього соціально-економічного розвитку. На основі узагальнень, виконаних Стіл А.В., запропоновано низку методичні підходи щодо вдосконалення механізмів публічного управління підвищення рівня соціально-економічної безпеки регіону, які полягають в тому, що традиційні механізми (нормативно-правові, організаційно-адміністративні, фінансово-економічні, інформаційні, механізм соціального партнерства) запропоновано доповнити механізмами самоорганізації та конвергенції, які в умовах посилення просторової неоднорідності та поляризації регіонів за рівнем розвитку сприятимуть зниженню ризиків дезінтеграції та асиметрії у регіональному соціально-економічному розвитку.

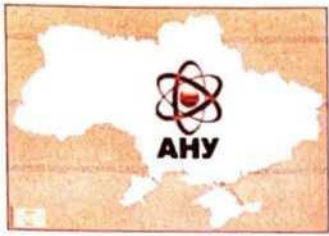
Науковий керівник НДР,
доктор наук з державного управління
професор

І.А. Семенець-Орлова

МАУП

Громадська організація «Асоціація науковців України»

03113, Україна, м. Київ, пер. Артилерійський 7а, тел. (044) 466-55-58

28 квітня 2022 р. № 57/3-04

Довідка про впровадження

результатів наукових досліджень Стілла Артема Васильовича за темою «Публічне управління соціально-економічною безпекою регіонів»

Практичні рекомендації автора використані під час удосконалення методичних положень щодо формування політики соціально-економічної безпеки в публічному управлінні, шляхом розробки алгоритму, а також матричної моделі розвитку соціально-економічної безпеки регіону, що передбачає побудову індивідуальних траєкторій та стратегій розвитку соціально-економічної сфери та соціально-економічної безпеки регіону.

Удосконалено методичні підходи щодо моніторингу соціально-економічної безпеки регіону на основі алгоритму, що включає: етапи постановки задачі; пошук та первинну обробку даних; перетворення вихідних даних на індикатори соціально-економічної безпеки; функціональне перетворення та візуалізація інформації; синтез агрегованих індексів; аналіз та прогнозування; дослідження тонкої структури системи соціально-економічної безпеки.

Заступник
Голови

Д.А. Миколаєць